

Кондрашова Л.В.

Лаврентьева О.О.

Зеленкова Н.І.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ББК 74.204
УДК 37.01 (075.8)
К 64

Кондрашова Л.В. – доктор педагогічних наук, професор
Зеленкова Н.І. - кандидат педагогічних наук, доцент
Лаврентьєва О.О. - кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензенти:

Біда О.А. - доктор педагогічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького)

Буряк В.К. - доктор педагогічних наук, професор (Криворізький державний педагогічний університет).

Скидан С.О. – доктор педагогічних наук, професор (Криворізький економічний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана)

Затверджено вченою радою КДПУ
Протокол № 2 від 24.02.2008 р.

Кондрашова, Л.В., Лаврентьєва, О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник / Л.В.Кондрашова, О.О.Лаврентьєва, Н.І.Зеленкова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008 – 187 с.

У посібнику розкриваються найбільш використовувані, дійові підходи до організації виховної роботи в сучасній школі з урахуванням досягнень педагогічної науки і передового освітянського досвіду. Матеріал посібника представлений за розділами, які дозволяють розглянути усі основні напрямки виховної діяльності класного керівника, ґрунтовно здійснити аналіз й перспективи виховної роботи.

Призначено для викладачів та студентів педагогічних навчальних закладів, класних керівників, педагогічних працівників.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ВСТУП	5
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ	7
Основні категорії та поняття.....	7
Класний керівник у сучасній школі.....	7
Сутність та зміст виховної роботи класного керівника.....	9
Форми виховної роботи та їх класифікація.....	11
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ	16
Планування виховної роботи	16
Моральне виховання школярів	19
Формування культури поведінки учнів.....	28
Формування відповідального ставлення до навчання	31
Здійснення трудового та економічного виховання	38
Національне виховання.....	41
Використання народних традицій у виховній роботі.....	44
Організація громадянського виховання	47
Екологічне виховання учнів.....	51
Організація природоохоронної діяльності учнів.....	54
Профорієнтаційна робота	56
Формування емоційної культури учнів у виховній роботі.....	58
Виховна робота щодо підготовки учнів до сімейного життя	67
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ	76
Методика проведення виховної години	76
Організація та проведення виховних заходів	79
Методика підготовки та проведення класних зборів	83
Методика проведення етичної бесіди.....	87
Методика проведення усного журналу.....	92
Методика проведення бесіди за «круглим столом»	94
Методика проведення дискусії.....	97
Методика проведення диспутів.....	99
Методика проведення гри	106
Прес-конференція.....	112
Методика проведення рухливих ігор з дітьми різного віку	113
Методика проведення вікторини.....	116
Методика проведення тематичної екскурсії	118
Заочні екскурсії	119
Екскурсія в природу	122
Методика проведення свята	122
Методика проведення «українських вечорниць»	124
Методика проведення тематичної конференції.....	126
Методика проведення читацької конференції.....	127
Методика проведення предметного тижня.....	131
Методика проведення тижня профорієнтації	134
Методика проведення пізнавальних вечорів	135

Методика проведення позакласних заходів з естетичного виховання	142
Розважальні вечори	143
Літературно-музична вітальня.....	144
Творчі конкурси	145
Методика проведення батьківських зборів	146
Відбір методик організації виховної роботи	153
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТВОРЧИХ СПРАВ	155
МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ.....	164
Поняття моніторингу та його види	164
Педагогічна діагностика якості виховної роботи як складова педагогічного моніторингу	167
Методологічні основи діагностики виховної роботи	169
Програма вивчення учнів і топовий план складання характеристики.....	172
Методика вивчення учнів.....	173
Методика вивчення учнівського колективу	173
Методика проведення анкетування та тестування учнів, учнівського колективу.....	174
Методика вивчення рівнів вихованості учнів.....	176
Педагогічний консилиум	181
ПІСЛЯМОВА	183
ЛІТЕРАТУРА	185

ВСТУП

Сьогодні в умовах величезних змін у соціальному, економічному та політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері виховання, мета якої формувати всебічно й гармонійно розвинену, творчу та активну людину. Завдання школи сьогодні – забезпечити всебічний розвиток особистості кожного учня, створивши необхідні для цього умови. Реалізація цієї мети покладена на педагогічний колектив сучасної школи, однак, більшою мірою, на класного керівника, який повинен володіти, задля цього, певними вміннями та навичками з теорії та методики виховання, методами, прийомами, технологіями організації виховного процесу, безпосереднього здійснення виховної роботи.

В Україні історично склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу. Головною метою національного виховання на сучасному етапі, як зазначено у Концепції національного виховання, є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності погляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які включають в себе національну самосвідомість, розвинені духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, розумову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Отже, виховна діяльність школи має бути зорієнтована на забезпечення школяра усіма необхідними знаннями, вміннями, навичками суспільного досвіду й поведінки, притаманним молодій людині української держави.

Здобуття соціального досвіду більшою мірою відбувається під час спеціально організованої діяльності, яка повинна відповідати потребам, інтересам й можливостям учнів, бути для них значущою й цікавою, спонукати їх до розвитку й удосконалення природних задатків, здібностей.

У пропонованому посібнику розкриваються найбільш використовувані, дійові й сучасні підходи до організації виховної роботи з урахуванням досягнень педагогічної науки і передового освітянського досвіду.

Матеріал посібника представлений за розділами. Такий розподіл, на думку авторів, має окреслити основні напрямки роботи класного керівника, розкрити технології організації виховної роботи, виявити специфіку діяльності щодо здійснення різних видів виховання (морального, економічного, трудового, екологічного, емоційного тощо) учнів різних вікових груп. У посібнику представлені орієнтовні сценарії окремих виховних заходів, розкриті основні методи, прийоми виховного впливу, наведені приклади діагностичних підходів, показаний механізм моніторингу якості виховної роботи.

Щоб зміст матеріалу дійсно дозволив читачеві усвідомити технологію організації виховної діяльності у тексті посібника наводяться проблемні питання, а наприкінці пропонуються завдання для визначення рівня готовності щодо означеної проблеми.

Переходячи до опанування посібника «Методика організації виховної роботи в сучасній школі» автори радять не приймати описані технології як щось усталене, незмінне, остаточно вирішене, адже виховання – це завжди творчість, інноваційність, те, що не має й не може мати готового рецепту чи заздалегідь

правильної відповіді. Описані форми виховної роботи весь час видозмінюються, доповнюються новими прийомами, методами, змістом, засобами, надають поштовх до створення нових підходів у виховній роботі.

Разом з тим, якщо читач бажає присвятити себе справі виховання молоді, він має усвідомити, що кожен виховний захід чи справа, напрямок діяльності, не залежно від форми та змісту, який у ньому втілюється, має відповідати меті та завданням виховання даної групи учнів, складати разом з іншими заходами систему виховної роботи у класі, що спрямована на розвиток вихованців відповідно до вимог суспільства. Педагогічний досвід показує, що ґрунтуючись на цьому вихователь й сам згодом стає творцем нових форм виховної роботи. На це й сподіваються автори посібника.

Посібник «Методика організації виховної роботи в сучасній школі» рекомендується педагогічним працівникам, студентам педагогічних університетів й всім тим, хто працює у напрямку підвищення ефективності виховної роботи з молоддю.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ

Основні категорії та поняття

Основним предметом педагогіки як науки стало *виховання*. Слід відмітити, що за цим терміном криються різні за масштабом педагогічні об'єкти. Про виховання говорять маючи на увазі соціально-педагогічне явище, передачу підростаючому поколінню та творче засвоєння ним досвіду, що зафіксований у досягненнях людської культури. Для цього створюється спеціально організована мережа навчально-виховних закладів.

У цьому випадку організатором (суб'єктом) виховання виступає суспільство в цілому, або окремі його класи, а об'єктом, на який спрямовується виховні зусилля – підростаюче покоління, великі соціальні групи.

Говорячи про виховання, ми співвідносимо це поняття з конкретною практичною діяльністю педагога, з його виховною роботою, яку він кожен день проводить з учнями. Це поняття ототожнюється, також, з турботою батьків про становлення особистості своєї дитини.

Виховання – це процес цілеспрямованого впливу вихователя на учня з метою формування в нього совісті, честі, людяності, правдивості та інших рис характеру, які визначатимуть особистість школяра як майбутнього свідомого громадянина незалежної України.

Виховання як педагогічна діяльність – є організація середовища та створення оптимальних умов для самовиховання дитини.

У теорії виховання прийнято говорити про *виховний процес* який включає процес виховного впливу, процес прийняття його особистістю та процес самовиховання, що при цьому виникає.

Поняття *виховна робота* відображає процесуально сторону виховної діяльності – діяльність вчителів, класних керівників, батьків щодо здійснення формування певних рис особистості вихованців, з урахуванням конкретних умов її функціонування (вік учнів, регіон та ін.) та характеризує безпосереднє планування, організацію та проведення тих чи інших виховних заходів у конкретному навчальному закладі, класі.

Виховною системою є впорядкована сукупність *взаємопов'язаних* компонентів, що характеризують на теоретичному рівні у найбільш узагальненому вигляді складові виховної роботи (педагогічної діяльності) на даному етапі розвитку школи та педагогічної науки.

Аналіз теорії та практики дозволяє визначити поняття виховної системи школи (класу) як спосіб/уклад життя учнівського колективу, усі сторони/компоненти якого відповідають певній меті та забезпечують у процесі свого функціонування досягнення заданого результату - визначення рис (меж) розвитку й моральних якостей особистості.

Виховну роботу здійснюють у школі усі: директор, завучі, вчителі, керівники гуртків, але у більшому ступені класний керівник.

Класний керівник у сучасній школі

Класний керівник – це педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом учнів класу, навчальної групи професійно-технічного

навчального закладу, окремими учнями, їх батьками, організацію і проведення позаурочної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання і виховання, самореалізації та розвитку учнів (вихованців), їх соціального захисту (Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти, 2000 р.).

Виховна діяльність класного керівника досягає мети і дає найбільші результати за умови, якщо вона проводиться в системі, за визначеними Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти (2000 р.) **напрямами:**

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня, його наукового світогляду, розвитку його здібностей і обдарувань;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовку учнів до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів поваги до Конституції України, державних символів України, почуття власної гідності, свідомого ставлення до обов'язків, прав і свобод людини і громадянина, відповідальності перед законом за свої дії;
- реалізацію права учнів на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців) [30].

Реалізація цих напрямків виховної роботи відбувається під час **здійснення:**

- організації і виховання класного колективу ;
- вивчення учнів;
- укріплення дисципліни і виховання культури поведінки учнів та учнівського колективу;
- роботи з батьками учнів;
- узгодження та координації виховних вимог між всіма педагогічними працівниками школи, батьками, громадськістю.

Обов'язки класного керівника покладаються директором навчального закладу на педагогічного працівника за його згодою і не можуть бути припинені до закінчення навчального року.

Педагогіка узагальнює *функції класного керівника*, визначає їх як: діагностичну, організовуючу, виховну, координаційну, стимулюючу [45].

Діагностична функція передбачає вивчення класним керівником учнів свого класу. Знання їх особливостей, інтересів, нахилів, потреб, рівня вихованості, мотивів поведінки й інших якостей дає можливість скласти цілеспрямований і дієвий план виховної роботи, організувати результативний, щоденний, виховний вплив на учнівський колектив у цілому і на кожного учня окремо. Для виявлення індивідуальних особливостей учнів використовують різноманітні методи науково-

педагогічного дослідження. Отже, діагностична функція передбачає – цілепокладання, планування, контроль та корекцію у виховній роботі.

Організовуюча функція полягає у залученні колективу класу до різних видів виховної діяльності: пізнавальної, суспільно корисної, орієнтованої, художньо-творчої. Для організації цього виду діяльності і забезпечення виховного результату педагог повинен володіти визначеними організаторськими вміннями і навичками.

Виховною функцією класного керівника є формування соціально-ціннісних мотивів поведінки учнів, здорових інтересів, духовних потреб, почуттів, позитивних моральних, правових, трудових, естетичних і інших якостей, а також забезпечення соціального захисту дітей та молоді.

Координуюча функція полягає у виробленні єдиних вимог до педагогів, батьків і представників громадськості у вихованні учнів.

Стимулююча функція передбачає своєчасне виявлення динаміки розвитку кожного учня класу і, виходячи з цього, спрямування подальшого виховного впливу.

Звідси можна виявити загальні функціональні *обов'язки* класного керівника як організатора класного колективу [30]:

– забезпечення умов для засвоєння учнями (вихованцями) рівня та обсягу освіти, а також розвитку їхніх здібностей;

– створення умов для організації змістовного дозвілля, профілактики бездоглядності, правопорушень, планування та проведення відповідних заходів;

– сприяння підготовці учнів (вихованців) до самостійного життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

– проведення виховної роботи з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів (вихованців), їх нахилів, інтересів, задатків, готовності до певних видів діяльності, а також рівня сформованості учнівського колективу;

– координація роботи вчителів, викладачів, майстрів виробничого навчання, психолога, медичних працівників, органів учнівського самоврядування, батьків та інших учасників навчально-виховного процесу з виконання завдань навчання та виховання в класному колективі (групі), соціального захисту учнів (вихованців).

 Розгляньте уважно основні завдання й обов'язки класного керівника сучасної школи, його функції. Виділіть й обміркуйте необхідні для цього вміння та навички, знання педагогічного працівника.

Сутність та зміст виховної роботи класного керівника

Теорія виховання, методика виховної роботи оперують поняттями, зміст яких визначає напрямки діяльності класного керівника, сутність його роботи. Серед них основними поняттями є: *виховна робота, форма виховної роботи, типи форм виховної роботи та їх класифікації*.

Розкриємо ці поняття:

У широкому змісті **виховна робота** – це вплив педагога на учня в рамках реалізації його професійних функцій.

Таким чином, виховна робота *включає в себе*: здійснення комплексу організаційних та педагогічних завдань, які розв'язуються педагогом з метою

забезпечення оптимального розвитку особистості учня; відбір форм и методів виховання учнів відповідно до поставлених завдань, і сам процес їх реалізації.

«Будь-яка виховна робота, – стверджує Н.М. Таланчук, – повинна починатися з того, що педагог засвоює, усвідомлює виховні функції, тобто обов'язки, види діяльності, які виконуються в процесі формування особистості та учнівського колективу» [41, с.17-18].

У виховній роботі слід виділити *три групи функцій* [36].

Перша група пов'язана з безпосереднім впливом педагога на учня. Це:

- вивчення індивідуальних особливостей його розвитку, його оточення та інтересів;
- програмування виховних впливів;
- реалізація комплексу методів і форм індивідуальної роботи з учнем;
- аналіз ефективності виховних впливів.

Друга група функцій пов'язана зі створенням виховного середовища:

- згуртування колективу;
- формування сприятливої емоційної атмосфери у класі;
- включення учнів у різні види діяльності;
- розвиток дитячого самоврядування.

Третя група функцій спрямована на корекцію впливів різних суб'єктів соціальних відносин на школяра:

- соціальна допомога сім'ї
- взаємодія з педагогічним колективом;
- нейтралізація негативних впливів соціуму;
- взаємодія з іншими освітніми закладами.

Виховну роботу класного керівника не слід ототожнювати з позакласною роботою, яку проводить вчитель-предметник.

Позакласна робота є складовою частиною навчально-виховної роботи школи, однією з форм організації дозвілля учнів, проведення соціально-педагогічної роботи з ними в рамках вивчення навчального предмету чи освітньої галузі. Попри із подібністю окремих підходів та форм виховна і позакласна робота мають різну мету та завдання.

Зміст виховної роботи - це комплекс ідей, прикладів, фактів, використання яких у навчально-виховному процесі досягаються конкретні цілі та завдання. Зміст реалізується крізь різні форми — уроки (пам'яті, доброти, милосердя), бесіди, диспути, учнівські збори, лінійки та ін., індивідуальну, групову та масову форми роботи.

Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) окреслила *основні пріоритетні напрями* реформування виховання. Отже, зміст виховної роботи у сучасній школі передбачає:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх

народів, що населяють Україну;

– виховання духовної культури особистості; створення умов для вільного вибору нею своєї світоглядної позиції;

– утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей;

– формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;

– забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;

– виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;

– формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;

– забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості особистості;

– формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою;

– розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов їх самореалізації;

– формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин.

✓ **Визначіть мету виховної роботи, позакласної роботи? У чому саме їх відмінність. Схожість?**

Форми виховної роботи та їх класифікація

Виховна діяльність класного керівника ззовні проявляється саме через комплекс заходів – форми виховної роботи.

Часто у педагогічній практиці вихователем неправильно усвідомлюється сутність форм виховної роботи, їх ототожнюють з методами.

Однак *метод* у перекладі із грецької означає шлях до чого-небудь, спосіб пізнання, дослідження. Методи виховання – це шляхи, способи впливу вихователя на свідомість, волю, почуття, поведінку вихованців з метою досягнення в них заданих якостей.

Тоді як *форма* (від лат. forma – зовнішній вигляд, зовнішній обрис, певний, стійкий порядок) є зовнішнім вираженням методу. Звідси *формою виховання* є зовнішня сторона організації виховної роботи, що пов'язана з кількістю тих, на яких спрямовують виховний вплив, часом, місцем та порядком його здійснення.

Форми організації виховання визначають певний вид заняття та постають як *виховні заходи*, що втілюють у собі зміст виховної діяльності. Це – інформаційні повідомлення, класні години, бесіди за «круглим столом», диспути, усні журнали, колективні творчі справи, брейн-ринг, конкурси, читацькі конференції, гуртки, тематичні вечори, дискотеки, тижні науки і культури, свята народного календаря, клуби та об'єднання за інтересами тощо.

Як вважає В.С. Безрукова, педагогічна форма – це завершена педагогічна організація педагогічного процесу в єдності всіх його компонентів [1].

У загально-педагогічному розумінні **форма виховної роботи** – це усталений порядок організації конкретних актів, ситуацій, процедур взаємодії учасників виховного процесу, спрямованих на вирішення визначених педагогічних завдань (виховних і організаційно-практичних); сукупність організаторських прийомів і виховних засобів, які забезпечують зовнішнє вираження виховної роботи [42, с. 103].

Для того, щоб розібратися в сутності поняття «форма виховної роботи», доцільно визначити яке місце це поняття займає в педагогічному процесі і які його функції.

Перша функція форм виховної роботи – організаційна, оскільки будь-яка форма виховної роботи передбачає вирішення організаційних завдань.

В ролі організатора може виступати як педагог-вихователь, так і учні.

Організація заходу відображає визначену логіку дій, взаємодії учасників.

Існують узагальнені методи (алгоритми) організації різних форм виховної роботи, які стали традиційними і використовуються педагогами (бесіди, колективні творчі справи, конкурси, вікторини і т.п.). Їх проведення передбачає проходження ряду стадій, етапів організаційної діяльності.

Але організаційна не єдина функція форм.

Друга функція форми – регулююча. Використання різних форм дозволяє регулювати як стосунки між педагогами і учнями, так і між учнями.

Різні форми по-різному впливають на процес згуртування групи школярів. Саме завдяки формам, в яких заздалегідь закладається необхідність взаємодії учасників, відбувається формування норм соціальних відносин.

Третя функція – інформаційна. Реалізація цієї функції передбачає не тільки одностороннє повідомлення учням суми знань, необхідних їм у подальшому житті в суспільстві, але і актуалізацію тих знань, які вони мають, звернення до їх досвіду.

Таким чином, виходячи із функціонального підходу, форму виховної роботи можна визначити як основний компонент організації педагогічного процесу.

Одна форма виховної роботи відрізняється від іншої завдяки певним, притаманним їй, властивостям. Ними можуть бути: час підготовки і проведення, кількість учасників, умови й застосовувані засоби тощо. При усій розмаїтості форм виховної роботи можна виділити їх спільні риси та підходи, й отже, угрупувати їх.

За терміном проведення всі форми можна розділити на: короткочасні, тривалі, традиційні й, навіть, ситуативні.

Розпізнають форми *за видами діяльності* і виділяють – форми навчальної, трудової, спортивної, художньої, естетичної діяльності тощо. Найбільш вартісними у наш час є використання *комплексних* форм виховної роботи, у яких поєднується декілька видів діяльності. Наприклад етична бесіда «Як ти розумієш прекрасне?», економічна гра «Бюджет та хазяйство сім'ї», екскурсія в природу «Стежками партизанських дій» тощо.

За способом впливу педагога на вихованця розрізняють безпосередні й опосередковані форми виховної роботи, у останніх виховний вплив залишається прихованим від учнів.

За суб'єктом організації класифікації форм можуть бути такі:

- організаторами вихованців виступають педагоги, батьки та інші дорослі;

- діяльність організована на основі співпраці між дорослими та вихованцями;
- ініціатива і її реалізація належить учням.

Зрозуміло, що найбільш цінними є такі форми, у яких ініціатива й організація виходить з потреб учнів.

За кількістю учасників форми можуть бути:

- індивідуальні (вихователь – вихованець);
- групові (вихователь – група дітей);
- масові (вихователь – декілька груп, класів, паралель).

Як критерій тут узятя кількість учасників, що задіяні у заході. Індивідуальна форма – це робота з одним вихованцем; групова – від 5-7 вихованців до 25-40; масова – кількість вихованців необмежена. Практика показує: ефективність виховного процесу залежить від форми його організації. На перший погляд може здатися, що чим більша кількість вихованців бере участь у заході, тим нижче якість такої виховної роботи. Разом з тим, не слід забувати, що виховання учнів здійснюється у колективі та через колектив. Ця закономірність й робить достатньо ефективними групові форми виховної роботи.

Педагогічна теорія і практика накопичила досвід організації та проведення великої кількості форм виховної роботи. Це – диспути і дискусії, пізнавальні вечори і творчі конкурси, колективні творчі справи, рольові та ділові ігри, бесіди «за круглим столом», етичні бесіди та інші.

Доволі часто можна зустріти розподіл форм виховної роботи *за ступенем новизни*, це – традиційні, нетрадиційні, інноваційні, усталені, стереотипізовані тощо. При цьому не слід вважати, що традиційні й усталені форми є застарілими та не дуже корисними для виховання учнівського колективу. Тут мається на увазі, що деякі з форм виховної роботи мають перевірений практикою найбільш доцільний порядок підготовки й проведення, що якнайкраще призводить до досягнення поставлених виховних завдань.

Кожна форма не повторює одна одну, а лише може бути схожа на неї й при цьому поєднувати у собі ознаки різноманітних наведених нами вище класифікацій (див. рис. 1.1). Тому не викликає сумніву той факт, що кожна класифікація є вельми умовною, вона відображає лише один з великої кількості аспектів форм виховної роботи.

З огляду на це викликає зацікавленість класифікація форм виховної роботи Е.В. Титової. Вона виділяє три основних типи форм виховної роботи: *заходи, справи, ігри* [42, с.110].

Заходи – це події, заняття, ситуації в колективі організовані класним керівником для вихованців з метою виховного впливу на них.

Справи – це загальна форма роботи, у ній відбиваються важливі події, здійснені і організовані членами колективу на користь і радість кого-небудь, у тому числі й кожного особисто. *Приклади загальнокласних справ*: тематичні класні години (двічі на місяць); класні збори (один раз на чверть); класні вечори, «вогники», дні іменинника; вечори та зустрічі разом із батьками «Тато, мама і я – дружна сім'я» тощо.

Гра – це реальна діяльність, цілеспрямовано організована в колективі вихованців з метою відпочинку та розваги.

Рис. 1. Класифікація форм виховної роботи

Як бачимо, запропонована Е.В.Титовою класифікація, відображає, по-перше, ступень активності вихованців у підготовці, організації та проведенні тої чи іншої форми виховної роботи, а по-друге, дозволяє виокремити різні цілі такої діяльності.

Знання методів, прийомів і засобів виховання, уміння правильно їх обирати й використовувати є ознакою високої майстерності педагога. Діяльність класного керівника сповнена педагогічною творчістю і не може бути обмежена певними рамками при виборі форм виховної роботи.

Сучасний класний керівник повинен не лише орієнтуватися в широкому спектрі сучасних інноваційних проектів, ідей, напрямків, різних моделей шкіл, а й мати у своєму арсеналі найефективніші виховні технології.

? Питання для обговорення:

1. У чому зміст виховної роботи? Хто здійснює виховну роботу в сучасній школі?

2. Що розуміють під методами виховання, формами виховної роботи?

3. Бесіда – є формою виховання чи методом виховного впливу? Обґрунтуйте, наведіть приклади й теми бесід.

4. Які класифікації форм організації виховної роботи Вам відомі? Які з них Вам більше до вподоби, чому?

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Виховні завдання, зміст та форми роботи класного керівника визначаються запитом, інтересами, потребами дітей та їх батьків, умовами класу, школи, соціуму, можливостями самого педагога. Далі ми розглянемо як саме відбувається реалізація змісту виховної роботи у конкретній діяльності класного керівника сучасної школи.

Планування виховної роботи

Планування виховної роботи у класі дозволяє значно зменшити частину непередбаченості у розвитку педагогічної ситуації, забезпечити наступність сьогоднішніх і завтрашніх дій, впорядкованість та ефективність виховної роботи.

Як показує педагогічна практика, до плану нерідко ставляться лише як до адміністративної вимоги, а процес планування, на жаль, обмежується рамками складання й написання плану. При такому підході план, безсумнівно, носить формальний характер і не може бути орієнтиром у діяльності [46].

Призначення плану - упорядкувати педагогічну діяльність, забезпечити виконання таких вимог до педагогічного процесу, як планомірність і систематичність, керованість і наступність результатів.

Планування – це спільна діяльність класного керівника, учнів і дорослих з визначення цілей, змісту та способів організації виховного процесу і життєдіяльності класного колективу, організаторів і учасників намічених справ, термінів їх проведення [47].

У самому загальному вигляді **план виховної роботи** – це документ, що вказує змістові орієнтири діяльності, визначає її порядок, обсяг, тимчасові рамки. Він виконує наступні *функції* [36]:

- спрямовуючу, визначальну, тобто вказує конкретні напрямки й види діяльності;
- прогножуючу, тобто побічно відбиває задум, представляє результати через конкретні дії;
- координуючу, організаторську, тобто, з одного боку, відображає те, яким чином, якими засобами діяльність організується й хто є її суб'єктом і об'єктом; з іншого боку, вказує порядок діяльності, її взаємозв'язок з іншими видами, а також визначає її місце й час, відповідає на питання: хто, що, коли й де повинен робити;
- контрольну: по-перше, сам педагог, користуючись планом, може контролювати реалізацію поставлених цілей; по-друге, за планом легко перевірити, наскільки він відповідає дійсності; більше того, рівень і якість плану відображає рівень професіоналізму педагога;
- репродуктивну (відтворюючу), тобто через будь-який проміжок часу за планом можна відновити зміст і обсяг виконаної роботи.

У школі традиційно склалася система планування. Маються на увазі такі плани:

- загальношкільний;
- класних керівників;
- вихователів;
- органів самоврядування;
- учнівських організацій;
- трудових об'єднань учнів;
- шкільних гуртків;
- спортивних секцій;
- бібліотеки;
- батьківського комітету;
- роботи у мікрорайоні;
- план роботи заступника з виховної роботи.

Ці різноманітні плани, як правило, є відображенням єдиного виховного процесу даного навчального закладу, їх урахування під час створення плану виховної роботи, дає змогу класному керівникові вирішити найбільш важливі завдання.

Досвід передових шкіл показує, що плани повинні відповідати спеціальним вимогам та, у першу чергу, потребам суспільства у вихованні нового покоління. На жаль більшість планів являє собою конгломерат заходів, які не мають між собою нічого спільного, та не викликають в учнів бажання брати в них участь.

Які ж **вимоги** висуваються до планів виховної роботи. Дієвий та результативний план виховної роботи повинен:

- ✓ Забезпечувати єдність та творчу реалізацію інструктивно-методичних настанов державних органів, потреб регіону, колективу самої школи (ювілейні дати, свята народного календаря тощо), спиратися на досягнення сучасної педагогічної науки;

- ✓ Бути цілеспрямованим, конкретним, розумно насиченим, послідовним, систематичним, гнучким;

- ✓ Спіратися на інтереси учнів;

- ✓ Бути коротким та компактним;

- ✓ Системним та комплексним – реалізовувати різноманітні напрямки виховання у конкретних виховних заходах за єдиною системою роботи;

- ✓ Поєднувати словесні, наочні і практичні форми і методи виховання, які мають відповідати віковим особливостям учнів;

- ✓ Забезпечувати спадкоємність змісту й форм діяльності: виключити неоправдане дублювання, урахувати попередній досвід, відобразити перспективи в роботі;

- ✓ Передбачати єдність педагогічного керівництва та активності вихованців.

Виходячи з цього можна сказати, що план виховної роботи, як документ, складається на тривалий термін (не менш ніж місяць), узгоджується з керівництвом школи.

Сьогодні існує розмаїття структур планів виховної роботи, однак всі вони обов'язково містять *такі блоки*:

I. Короткий аналіз виховної роботи за минулий рік.

II. Мета та завдання на новий навчальний рік.

III. Характеристика класу (з урахуванням даних про рівень вихованості учнів).

IV. Основні виховні справи з організації та розвитку класного колективу.

V. Індивідуальна робота з учнями та активом класу (в розділі передбачаються методи та прийоми залучення конкретних учнів до підготовки й проведення важливих справ).

VI. Робота з батьками (в розділі передбачається участь батьків у конкретних справах і допомога, яку вони надають).

Класний керівник, крім плану виховної роботи, має зошит (щоденник) роботи класного керівника та карту індивідуального розвитку учня.

У *зошит роботи класного керівника* записуються всі дані про учнів, заняття в позаурочний час, дані про здоров'я й харчування, про чергування по класу й школі, про роботу з батьками (збори, лекторії, індивідуальна допомога тощо), про роботу з учителями, що працюють в класі.

Основні етапи планування виховної роботи в класі:

1. Аналітична діяльність: аналіз виховної роботи за попередній термін, аналіз стану розвитку учнів та учнівського колективу.

2. Цілевизначення – процес постановки перспективних завдань та вибір шляхів

їх виконання. Формулюючи завдання виховної роботи, класні керівники спираються на «Орієнтовний зміст виховання в національній школі», яким визначено загальні завдання з кожного напрямку виховання відповідно до вікових особливостей учнів. Ці завдання мають такою ураховувати конкретні умови виховання (вік, вихованість, соціальне оточення).

3. Моделювання класним керівником образу класу та процесу виховання у ньому.

4. Колективне планування (найскладніший етап).

5. Уточнення, коректування педагогічного задуму та оформлення плану виховної роботи.

Плануючи певні виховні заходи, необхідно враховувати конкретні умови: вік учнів, рівень їх вихованості, стан успішності та дисципліни, стадії розвитку учнівського колективу, наявність матеріальної бази тощо. Важливо передбачити якнайбільше практичних справ і залучення до їх виконання самих учнів.

При плануванні виховної роботи необхідно враховувати [36]:

- результати виховної роботи й висновки, отримані в ході аналізу;
- виховні й організаційно-педагогічні завдання;
- матеріали, ради й рекомендації педагогічної й методичної літератури з виховної роботи;
- передовий досвід країни, міста, школи;
- можливості батьків, громадськості;
- виховний потенціал соціального оточення школи, підприємств, культурних установ;
- традиційні свята навчального року;
- події, факти, пов'язані з життям країни, міста, села;
- події, дати, пов'язані з життям і діяльністю видатних людей;
- традиції школи;
- справи, проведені найближчими культурними установами;
- пропозиції педагогів, учнів, батьків.

У плані виховної роботи виховний вплив концентрується у певній формі, які постають у вигляді виховних заходів, справ учнівського колективу.

Жодний план не може бути догмою. Глибокий та щоденний аналіз позитивних та негативних тенденцій у житті учнівського колективу дає можливість та забезпечує необхідність їх постійного удосконалення та змін. Тільки життя та конкретні результати виховання школярів можуть бути критерієм їх правильності та ефективності.

? Питання для обговорення:

- 1. Які функції виконує план виховної роботи?**
- 2. Які вимоги висуваються до планування виховної роботи?**

3. Як треба здійснити планування в класі, щоб створити дієвий план виховної роботи?

Моральне виховання школярів

Моральне обличчя особистості – найважливіший показник її всебічного і гармонійного розвитку, який не втрачає своєї актуальності і в умовах демократизації суспільства, переходу до ринкових відносин. У зв'язку з цим школа покликана створити соціокультурне середовище, що стимулює і забезпечує розвиток моральної свідомості, стійких моральних якостей, моральних потреб особистості, формування її активної життєвої позиції.

Теорія морального виховання – це система науково-педагогічних знань про закономірності, що характеризують сукупність впливів на свідому поведінку школярів, розвиток та становлення моральної зрілості особистості.

Розглянемо найважливіші поняття, якими оперує теорія морального виховання.

Моральне виховання – це цілеспрямований і організований процес формування моральних якостей особистості, рис характеру, навичок і звичок моральної поведінки, на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Моральна культура – це соціально обумовлений рівень розвитку особистості, що забезпечує поведінку (дії та вчинки людини) відповідно до моральних правил та норм, прийнятих у суспільстві.

Моральну структуру особистості розглядають як сукупність:

- ✓ моральної свідомості (знання, погляди, переконання, судження, оцінки, ідеали);
- ✓ морально-вольових рис характеру (наміри, установки, мотиви);
- ✓ та умінь орієнтувати поведінку (дії, вчинки, навички та звички).

Уся ця сукупність й створює контури цілісної структури моральної культури особистості школяра, у той час як її внутрішній зміст складає інтеграція якостей, які вирізняють ставлення особистості до людей, до праці та її результатів, до самої себе.

Морально розвинутою особистістю слід вважати таку, яка на певному віковому етапі досягає рівня розвитку, коли починає керувати своєю поведінкою, й при цьому надає їй оцінюванні характеристики.

Моральна культура людини, при цьому, виступає як один з важливих показників, як результат кропіткої роботи всього педагогічного колективу.

Моральне виховання тісно пов'язане з іншими складовими системами виховання. Його результативність неможлива повною мірою без реалізації фізичного, розумового, естетичного, трудового компонентів виховного процесу.

Основи морального виховання становить етика. *Етика* (від греч. *ethika* – звичка, норів звичай) – філософська наука про мораль, її природу, структуру та особливості її походження у конкретному суспільстві, про розвиток моральних норм і взаємовідносини між людьми.

Моральне виховання характеризують *поняття*:

Мораль (від лат. *moras* – звичай) – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми. Мораль регулює поведінку людини у всіх сферах суспільного життя – у праці, побуті, політиці, науці, в сімейних, особистих, колективних, міжнаціональних та міжнародних стосунках.

Моральний ідеал – образ, що втілює у собі найвищі моральні якості, є взірцем,

до якого слід прагнути. Це та вершина моральної досконалості, яка спонукає особистість до саморозвитку і на яку зорієнтований виховний процес.

Моральна норма – вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу; конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її.

Моральний кодекс – зведена в систему сукупність моральних норм.

Моральні переконання – стійкі, свідомі моральні уявлення людини, відповідно до яких вона вважає за потрібне діяти так і не інакше.

Моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, пов'язані із оцінкою стосунків між людьми.

Моральні якості – типові моральні риси поведінки людини.

Моральність – втілені у практичній діяльності людей моральні переконання, моральні ідеали, норми, почуття та принципи.

Зміст морального виховання учнів зумовлений потребами і вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівня її моральності.

В основу змісту морального виховання учнів покладені загальнолюдські **морально-духовні цінності** – набуті попередніми поколіннями, незалежно від расової, національної чи релігійної приналежності, морально-духовні надбання, які визначають основу поведінки і життєдіяльності окремої людини або певних спільнот. А також **національні моральні цінності** – історично зумовлені і створені народом погляди, переконання, ідеали, традиції, звичаї, обряди, практичні дії, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, але вирізняють певні національні прояви, своєрідності у поведінці, і є основою соціальної діяльності людей певної етичної групи [2].

На основі загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей можна окреслити коло якостей особистості, які становлять зміст морального виховання. Це гуманність, доброта, чесність, працелюбність, повага до батьків, людей взагалі, чуйність, милосердя, дисциплінованість, совісність, доброзичливість, національна гідність, скромність, справедливість, почуття колективізму, інтелігентність, почуття патріотизму, інтернаціоналізму, материнства, екологічна і правова культура.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зазначити, що сьогодні зміст морального виховання учнів в Україні визначає тріада: «громадянин – патріот – гуманіст». При чому кожне з цих понять має свої специфічні ознаки [16].

Мета морального виховання передбачає формування моральної культури людини відповідно до вимог суспільства.

З мети морального виховання випливають і *завдання*, до них відносять:

- формування моральної свідомості, тобто збагачення морального кругозору особистості, озброєння її етичними поняттями, моральними переконаннями і моральними оцінками відповідно до їх загальносуспільної сутності;

- формування моральної поведінки – звичок і навичок, моральних вчинків особистості;

- формування єдності моральної свідомості і поведінки школяра.

Формування моральної культури школярів – складний, динамічний процес. Педагогу, що здійснює цей процес, доцільно чітко знати *шляхи*, якими йде моральне становлення особистості. До них відносять:

- вироблення емоційно-позитивного стилю взаємин у системи вихователів-вихованець, учитель-учень;
- обґрунтованість необхідності моральної вимоги;
- створення в класі, школі морально-психологічного клімату;
- заохочення самостійної діяльності школярів, що стимулює формування моральних потреб їхньої особистості;
- висунення вимог таким чином, щоб учень їх сприймав як власні;
- забезпечення єдності слова і справи.

Моральне виховання здійснюється в процесі всієї життєдіяльності особистості, з урахуванням віку і того середовища, що впливає на її моральне становлення. Шляхи організації спеціальної роботи з виховання моральної культури школярів мають свою специфіку під час організації навчального процесу, позакласних і позашкільних виховних заходів, сімейного виховання.

У ході *організації морального виховання* важливо педагогічно обґрунтовано організувати роботу з морального досвіду в колективному житті, у спілкуванні, у спільній діяльності при вихованні моральних звичок і формуванні моральних почуттів, навичок і звичок моральної поведінки.

Отже, класний керівник задля здійснення морального виховання має вирішити ряд важливих завдань у системі організації виховної роботи [36]:

1. Підпорядкування всіх сторін виховної роботи моральному розвитку школярів.

Тобто зміст і форми виховних заходів повинні мати чітку моральну спрямованість і сприяти моральному розвитку учнів. Класному керівникові необхідно завжди глибоко продумувати морально-формуєче значення виховного впливу й акцентувати увагу на тих його змістових і методичних сторонах, які сприяють розширенню моральних знань школярів, спонукають їх до аналізу власної поведінки й збагаченню морального досвіду.

2. Узгодження позаурочної морально-роз'яснювальної роботи з моральним вихованням учнів у процесі навчальних занять і додання їй необхідної системи й цілеспрямованості.

3. Залучення кожного школяра в практичну суспільно-політичну, трудову й культурно-масову діяльність для виховання в них моральних навичок і звичок, формуванню єдності слова й поведінки.

4. Забезпечення тісного взаємозв'язку й комплексного здійснення політичного, морального й трудового виховання, що сприяє формуванню в учнів активної життєвої позиції.

Надзвичайно актуальні в системі сучасного морального виховання проблеми статевого виховання школярів, ставлення до праці. Дармоїдство, наркоманія, алкоголізм, проституція, агресивність, жорстокість молоді далеко не повний перелік негативних явищ, з якими школа зіштовхується щодня.

Отже, моральне виховання включає: формування у людини усвідомлення зв'язку з суспільством, залежності від нього, необхідності погоджувати свою поведінку з інтересами суспільства; ознайомлення з моральними ідеалами, вимогами суспільства, доведення їх розумності; перетворення моральних знань в моральні переконання; формування стійких моральних відчуттів і якостей, високої

культури поведінки і звичок.

Методика організації морального виховання:

1. Усвідомлення вихователем основної мети роботи з формування моральної культури, створення ідеального образу особистості вихованця.

2. Вивчення стану проблеми:

- рівня сформованості в учнів моральної культури відповідно їх віку;
- соціально-побутових умов вихованців;
- основних впливів на формування морального обличчя;
- моральних ідеалів вихованців.

3. Визначення конкретних завдань, серед яких:

- формулювання й засвоєння моральних понять учнями;
- збагачення емоційного світу дітей моральними переживаннями й формування моральних почуттів;
- озброєння учнів знаннями про мораль, розкриття її сутності, соціальної й психологічної доцільності моральних норм;
- формування культури й організації повсякденного побуту, навичок і звичок моральної поведінки;
- систематичне нагромадження й збагачення досвіду моральної поведінки шляхом організації практичної діяльності дітей;
- озброєння знаннями та організація морального самовиховання дітей.

4. Планування й проведення роботи у системі, включаючи:

- створення моральних традицій у колективі (реакція на вчинки, дії, побудова стосунків відповідно до встановлених норм і традицій),
- створення системи наукових знань про моральні поняття, що відбувається у поступовій заміні побутових уявлень науковими, знайомстві з традиціями та звичками народу.
- забезпечення умов для використання понять у конкретних діях та вчинках, що призводить до формування переконань.

5. Моніторинг виховної роботи.

Ефективність морального виховання багато в чому залежить від правильного вибору та оптимального поєднання різних способів впливу на особистість, тобто методів виховання.

За однією з найпоширеніших класифікацій основні *методи морального виховання* поділяються на: 1. Методи формування моральної свідомості; 2. Методи формування досвіду моральної поведінки. Крім того, важливими й доцільними є методи стимулювання – заохочення і покарання, які є своєрідними регуляторами дії основних впливів на вихованців. Проте варто додати до них й метод гальмування, що передбачає застереження, припинення дій учнів, які можуть призвести до неправильної поведінки.

Разом з тим, М.І.Рожков та Л.В.Байбородова виділяють бінарні групи методів, стосовно морального виховання-самовиховання особистості, розглядаючи ці два процеси як взаємопов'язані. Це: переконання й самопереконання (вплив на інтелектуальну сферу школяра), стимулювання й мотивація (мотиваційна сфера), навіювання й самонавіяння (емоційна сфера), вимога й вправа (вольова сфера), корекція й самокорекція (сфера саморегуляції), метод виховних ситуацій й соціальні проби-випробування (предметно-практична сфера), метод дилем і рефлексія

(екзистенціальна сфера) [36].

У структуру виховних справ з морального виховання педагог включає відомості про людську мораль, як частину людської культури. Однак кінцева і головна мета моральних виховних справ є формування моральної поведінки. Виховні справи мають, таким чином, складати ланцюг моральних вчинків в щоденних життєвих ситуаціях. А система вчинків веде до формування моральної звички, потреби здійснювати моральні вчинки. **Тому, необхідно враховувати наступне:**

1. Не можна допускати, щоб процес морального виховання перетворювався на «кампанію з боротьби». Виховання, як правило, це клопітка, непомітна, під час для вихованців, робота, що складається з повсякденних буденних справ, різноманітних методів.

2. Моральні якості особи не формуються без нагальної життєвої потреби. Стародавня істина: «чини по відношенню до інших так, як ти хочеш, щоб вони чинили із тобою» може стати орієнтиром у виборі напрямків виховання моральної культури учня.

3. Слід намагатися, щоб якомога більше вчинків вихованців спонукалися благородними бажаннями, прагненнями особи до морального ідеалу – ось одне із «золотих правил» виховання моральних якостей.

4. Необхідно пам'ятати, що високі моральні якості ґрунтуються на елементарних. Гуманізм, пошана до людей, милосердя не можна виховати, не виробляючи навичок культурної поведінки: ввічливості, запобігливості, делікатності в словах, умінь спілкуватися.

5. Як відомо для виховання колективізму, громадянськості, свідомої дисципліни і багатьох інших моральних якостей повинні бути засвоєні конкретні звички: піклуватися про інших, співчувати людям, гальмувати свої егоїстичні пориви, виконувати вимоги колективу, зобов'язання перед людьми, відповідати за свої слова і дії тощо.

6. Слід мати на увазі, що через призму моральних якостей розглядаються і негативні звички: дуже голосно говорити, не слухати або переривати інших.

Для організації морального виховання найбільш ефективними є лекції, інформ-дайджести, «усні журнали», «круглі столи», читацькі конференції, звичайно й бесіди, тематика яких може бути «Про культурні звички», «Поговоримо про етикет», «Ввічливість на кожен день», «Завтрашній характер у сьогоднішньому вчинку» тощо. Однак, виходячи з необхідності формування в учнів не тільки знань моральних норм, але й моральні звички й переконання, найбільш доцільними є так звані активні методи морального виховання. Це, перш за все: диспут, дискусія, етична бесіда. Їх тематика, звісно, залежить від віку учнів. Орієнтовно вона може бути такою: «Без добрих справ немає доброго імені», «Чи кожна людина може бути щасливою?», «Умій бути вдячним», «Що таке людська душа?» і ін.

Цікавими та сучасними виявляються й такі форми морального виховання як семінари-практикуми «Практикум спілкування», «Хочу-можу-треба», «Привіт, я конфлікт!», клуби та факультативи «Ми живемо серед людей», «Співпрацюємо у команді», «Школа молоді людини» і ін.

Велику увагу слід приділити сумісній роботі школи та сім'ї у формуванні моральної культури особистості учня. Передбачити тематичні батьківські збори, лекторії, індивідуальні консультації. Вести у практику роботи проведення спільних

виховних заходів, таких як: «круглий стіл» на тему «Цінності моєї родини», гра «Тато, мамо, я – дружна сім'я», диспут «Батьки та діти, чи друзі?» тощо.

Матеріалом для цієї роботи може бути «Азбука моральних заповідей», яку складено на основі книги В.О. Сухомлинського «Як виховати справжню людину». Наведемо найважливіші моральні поняття:

Б *Батьківщина* – твій дім, твоя колиска. У рідному домі не завжди все гаразд. Є в нас своє лихо і горе. Говорячи про них, пам'ятай: ти говориш про лихо і горе свого рідного дому... Говорити про недоліки – для цього великого розуму не треба. Зневажай демагогію і балаканину. Думай і роби все для того, щоб перемогли добро і справедливість...

Батько – найрідніша, найдорожча для тебе людина, в образі якої втілюється людська відповідальність за твою появу на світ, за кожний твій крок, вчинок, за весь твій життєвий шлях – від народження до смерті... Бути гідним свого батька – твоя особиста честь.

Будьте добрими дітьми для своїх батьків. Три нещастя є в людини: смерть, старість і погані діти – говорить українська народна мудрість. Старість невідворотна, смерть – невблаганна, перед цими нещастями ніхто не може зачинити двері свого дому. А від поганих дітей дім можна зберегти, як від вогню. І це залежить не тільки від твоїх батьків, а й від вас самих – дітей.

Бути справжньою людиною – це означає віддавати сили своєї душі в ім'я того, щоб люди навколо тебе були красивішими, духовно багатшими, щоб у кожній людині, з якою ти зустрічаєшся в житті, залишилося щось хороше від тебе, від твоєї душі.

Бережи та шануй пам'ять про померлих. У кого немає в душі минулого, в того не може бути й майбутнього. «Кожна людина – це неповторний світ. Під кожним нагробком – світова історія» (Г. Гейне).

Г *Гідність* – мудра влада тримати себе в руках. Благородство твоєї людської особистості виявляється в тому, наскільки мудро й тонко ти зумів визначити, що гідне і що негідне. Гідне повинно стати самою суттю твоєї духовної культури...

Д *Дідусеві й бабусі* – почесне місце в домі. Якщо вирішується якась нелегка і непроста справа – перше слово нехай належить дідусеві й бабусі. Не соромся і не бійся поділитися з ними своїми радощами або горем, вони вміють освітлювати людську радість мудрістю життя, і радість зробить тебе подвійно щасливим...

Ж *Жіночість* – це найвищий вияв людської краси. В цій красі – народження нового життя, цвітіння розвитку. Носій і творець життя – жінка – найглибше втілює високоморальне ставлення до майбутнього людства. Поважати жінку – означає поважати життя.

З *Знання* – неоціненне багатство, якого маєш ти набути в роки дитинства, отрочтва, ранньої юності. Те, чого ти не здобув у юні роки, ніколи не здобудеш потім. Твій обов'язок – учитися в повну міру своїх сил.

І І ще є одне духовне начало в нашій людській любові. Це – наша *потреба в людині*. Не можна жити без почуття й усвідомлення того, що ти комусь потрібен, що хтось бачить увесь сенс свого життя лише тому, що є

на світі ти.

Краса – могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння й відчуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ... Я б назвав красу гімнастикою душі – вона випрямляє наш дух, нашу совість, наші почуття, переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш себе.

Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Любов – могутня вихователька. Вона робить людину чистішою, чеснішою, щирішою, вимогливішою і суворішою в додержанні основ життя...

Людина залишає себе насамперед у людині. У цьому наше безсмертя. У цьому найвище щастя і сенс життя. Якщо ти хочеш залишитися в серці людському – виховуй своїх дітей. Виховання людини – найважливіший громадський обов'язок.

Мати творить твою неповторну особистість – ось у чому сенс, мистецтво і майстерність того, що ми називаємо народженням. Берегти матір – означає турбуватися про чисте джерело, із якого ти пив від часу свого першого дихання і будеш пити до останньої хвилини свого життя.

Мужність – це справжня краса духу й тіла, переконань і вчинків. Мужність робить людину могутньою і доброю, сильною і ласкавою.

Ніколи не забувай про свою теплу, затишну колиску, з якої ти вилетів, як пташеня, якби не вона – ти був би ніщо, перед тобою не відчинилися б двері у величезний світ Батьківщини.

Опановуй головне в духовній культурі – культуру людських відносин: умій розрізняти в людині світле і темне. Те, що ми називаємо повагою до людини, – це віра в добре начало в ній.

Праця – це не тільки лопата й плуг, а й думка. Дуже важливо, щоб наші вихованці переконалися на власному досвіді, що думка – це нелегка праця, і саме її складність, трудність і дає людині валику радість.

Рід людський складається з поколінь, – це велика мудрість нашого буття...

Повага, шанування старших поколінь – закон нашого життя. Поважати старших треба тому, щоб утверджувати гідність кожної людини.

Скромність – це дисципліна людських відносин, вчинків, бажань, думок і почуттів, волі та характеру. Бути скромним – означає ні на мить не забувати, що кожна людина, з якою ти спілкуєшся, має свою гідність, і твоє справді вільне і щасливе життя полягає в тому, щоб утверджувати гідність кожної людини.

Совість живе в людському житті лише на поживному ґрунті совісності, сорому; совість – це знання, багато разів помножене на переживання, почування, а похідними цієї дії є сором, відповідальність і обов'язок, повинність.

Соромся порожнечі душі. Найбільше соромся того, що в тебе немає своїх святинь, своїх непохитних, незаперечних істин, правил, принципів.

Соромся слабовілля, безпринциповості, «безхребетності». Гори від сорому, якщо відчуваєш, що в тобі заворушився мерзенний черв'ячок, ім'я якому «моя хата з краю».

Соромся байдужого ставлення до життя, виконання обов'язку.

Соромся безвідповідальності, легковажності своїх почуттів, уподобань, у своїх почуттях треба бути вірним і зобов'язаним.

Соромся безкультурності. Невігластво розуму і почуттів збіднюють людину, роблять її примітивною.

Т *Терпимість і непримиренність* – дуже важливі елементи духовної культури, які тобі треба опанувати для того, щоб орієнтуватись у безмежно складному світі людських пристрастей і характерів.

У *Умій* відчувати поряд із собою людину, умій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду, нещастя.

Умій бути вдячним. Почув похвалу – дякуй і радій, що ти рухаєшся в напрямку людської досконалості. Почув докір, осуд – дякуй за те, що тебе вчать жити.

Умій правильно бачити навколо себе щедрість і скнарість, справжнє багатство душі й потворну убогість.

Умій жаліти і шкодувати, берегти і оберігати; умій побачити ту безмежно дорожку людську цінність, де від золотої купи залишилося кілька зернинок, від яскравого і гарячого багаття – кілька жаринок, від багатого плодозбору – кілька яблук.

Умій бути скромним, оберігати себе й інших від зухвальства, несправедливості, надокучливості.

Учитель творить людину. Ці мудрі й вагомні слова можна сказати тільки про матір і батька. Знай, що велике щастя вчителя – бачити тебе таким, яким він створив.

Ш *Школа* – це духовна колиска народу. Чим більше піклування про свою колиску виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє, школярі – це не просто діти, які зібралися в одному місці. Вони являють собою дитяче суспільство, що живе за своїми гармонійними законами.

Ю *Юнаки і дівчата*, ви повинні знати історію свого народу, у ваші душі мають увійти кращі народні традиції, стати для вас святим законом.

Я *Якщо* ти робитимеш тільки те, що хочеться, якщо активність твоя спонукатиметься тільки передчуттям задоволення – в житті у тебе нічого не буде дорогого і святого, душа твоя не осягне, що таке любов, відданість, бажання твої будуть низькими і убогими, а життя без благородних /людських бажань – порожнім і нудним.

Зміст виховного заходу з формування моральної культури повинен:

- 1) відповідати потребам учнів, реаліям життя школярів;
- 2) містити розбір конкретних життєвих ситуацій;
- 3) урахувати необхідність в уточненні моральних понять;
- 4) спонукати до емоційного відгуку на матеріал, що обговорюється;
- 5) передбачати узагальнення, усвідомлення та подальші роздуми над проблемою;
- 6) надавати конкретні рекомендації, формувати досвід моральної поведінки.

Методика «Розуміння моральних цінностей»

Вам буде запропоновано три групи завдань, що стосуються моральних цінностей. Розв'язуючи їх, ви маєте нагоду перевірити, чи правильно розумієте сутність понять.

Завдання I

Необхідно вибрати з числа запропонованих варіантів той, що найбільше підходить до даного поняття

1. Добра людина — це та, яка...

а) відзначається високими моральними якостями; б) чуйно ставиться до всього живого; в) ввічлива; г) не любить підкреслювати своїх достоїнств.

2. Справедливість — це...

а) об'єктивне, неупереджене ставлення до себе та інших людей, пов'язане із розумінням невід'ємних прав людини; б) сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці;

в) сумлінне ставлення до своїх обов'язків; г) слідування нормам, правилам, канонам поведінки.

3. Відповідальність — це...

а) постійність у своїх поглядах і почуттях; б) сукупність рис, що характеризують позитивні якості, честь, гідність тощо; в) усвідомлення людиною своєї громадянської ваги; г) усвідомлений обов'язок відповідати перед своїм сумлінням і суспільством за кожний свій вчинок, дію, слово.

4. Працелюбність — це...

а) дотримання твердо встановленого порядку, який є обов'язковим для всіх членів даного колективу; б) завзятість, стійкість, непохитність у досягненні певної мети; в) потреба спрямовувати фізичну та розумову енергію на створення або перетворення матеріальних або духовних, цінностей;

г) сумлінне виконання певної справи.

Завдання II

До поданого слова доберіть з чотирьох запропонованих синонім (*вибрати можна тільки одне слово*):

1) відповідальність і... а) обов'язок, б) совість, в) чесність, г) гордість;

2) працелюбність і... а) щирість, б) цілеспрямованість, в) активність, г) сила;

3) доброта і... а) довіра, б) милосердя, в) хоробрість, г) скромність.

4) справедливість і... а) чесність, б) неупередженість, в) тактовність, г) вірність.

Завдання III

До поданого слова доберіть одне протилежне за значенням:

1) добрий і... а) жадібний, б) злий, в) сердитий, г) чужий;

2) працелюбний і... а) розумний б) закоханий, в) лінивий, г) сонний;

3) відповідальний і... а) забудькуватий, б) безвідповідальний, в) нечесний,

г) лицемірний;

4) справедливий і... а) немилосердний, б) невірний, в) жорстокий, г) несправедливий.

Опрацювання результатів

Нарахуйте собі по два бали за варіанти відповідей 1б, 2а, 3г, 4в, у першому завданні; по одному — за варіанти 1а, 2в, 3б, 4г у другому і так само за відповіді 1б, 2в, 3б, 4г — у третьому завданні.

Інтерпретація: Якщо ви отримали 15-16 балів, то ваші знання моральних цінностей знаходяться на високому рівні. Ви правильно розумієте сутність основних моральних цінностей і можете вдало оперувати моральними поняттями. Хотілося б вірити, що ваші знання знаходяться застосування у повсякденному житті.

9-14 балів. Ви інтуїтивно розумієте сутність моральних цінностей, беручи свої уявлення з реального життя. Але вам варто визначити, що означає бути добрим, справедливим, відповідальним, працелюбним.

8 балів і менше. Ви навряд чи розумієте, що таке моральні цінності, але це не свідчить про вашу аморальність. Можливо, варто замислитися над тим, якою людиною ви хочете бути, а не плисти за течією.

Коментар: 15-16 балів свідчать про високий рівень розуміння сутності моральних цінностей, 9-14 — про середній і 8 балів — про початковий.

- 8 **1. У чому вбачається кінцева мета морального виховання? Чим визначається успіх педагогічного впливу на моральну свідомість учня?**
- 2. Опишіть виховний ідеал, до якого Ви хотіли б прагнути?**
- 3. Чи можуть існувати «готові рецепти» морального виховання школярів?**

Формування культури поведінки учнів

Щоб виховання культури поведінки здійснювалось успішно, потрібно збудити у школярів прагнення до виконання норм і правил етикету, до постійного їх додержання у повсякденному житті.

Культура поведінки – це ціла низка моральних умінь і навичок. Навичка як автоматизована дія перетворюється в звичку. Чим частіше вихованець застосовує на практиці те чи інше правило, тим міцніша звичка, а отже, і природніша, красивіша поведінка. Недарма кажуть, що звичка – друга удача.

Як відомо, риси особистості, її моральні якості ґрунтуються на усталеному фоні позитивних звичок.

Формування культурних звичок починається з вправлення у виконанні правил ввічливості за такою *схемою*:

демонстрування зразка → відтворення його учнями → тренування.

Так, навчаючи дітей поводитись за столом, учитель сам або разом з кількома учнями показує, як користуватись столовими приборами, як правильно сидіти, спілкуватись за столом, як гарно накривати на стіл тощо. А потім, організовуючи опанування вихованцями практичних навичок у процесі послідовного повторення, тренування, контролює правильність виробленого вміння.

На *початковому етапі* формування етичної звички важливо, щоб усі учні зрозуміли її моральну сутність усвідомили корисність у різних життєвих ситуаціях, значення її для себе й інших людей.

Запроваджуючи систему вправ, що ознайомлюють учнів з способами виявлення ввічливості у спілкуванні, вчитель нагадує їм про специфіку норм спілкування у школі й на вулиці, в бібліотеці, транспорті, місцях громадського відпочинку, підкреслює відмінність у звертанні до вчителів, старших і однолітків, наводить позитивні і негативні приклади, що переконують у необхідності мати культурні навички.

Відповідно до правил і норм культурної поведінки учнів вправи мають характер поведінкової (практичної) чи комунікативної дії: учні можуть вправлятися в правильній ході, поставі або тренуватися у ввічливому привітанні, зверненні з проханням, вибаченням тощо. Так в учнів формуються вміння й навички виражати позитивні емоції у спілкуванні, зважати на зручності та інтереси інших; з'являється

звичка виявляти активну уважність і люб'язність щодо людей, які їх оточують (запропонувати, наприклад, свої послуги).

Процес тренування у правильній поведінці не повинен перетворюватися для учнів у муштрування. Щоб поквалити цю роботу, зробити її цікавою, доцільно практикувати конкурси: проводити в рамках виховної години змагання учнів на кращі закріплення навички, залучати їх до суддівства, визначення переможців. Така організація вправління – важливий прийом контролю і самоконтролю закріплення корисної дії, перевірки правильності виробленої звички. При цьому гумор, жарт допоможуть педагогові створити невимушену, доброзичливу сферу спілкування. Корисні практичні покази – протиставлення «як треба» і «як не треба» поводитися, що не тільки унаочнюють виявлення етикетної норми дії, а й є сприятливим емоційним підґрунтям для засвоєння правил.

Звичайно, коли вправління в позитивних способах поведінки обмежується лише виховними годинами, це мало що дає. Тільки систематичне підкріплення, періодичне нагадування способів позитивної дії в школі і за її межами, сприяє закріпленню набутих навичок. З цього погляду великі можливості дає організація повсякденної поведінки школярів під час чергування, перерв, в їдальні. Слід час від часу нагадувати учням засвоєні правила, контролювати їх додержання під час екскурсій, походів у кінотеатри, закріплювати моральні навички під час інших позакласних і позашкільних виховних заходів.

Успішне формування і закріплення у підлітків моральних звичок також прямо залежить від оптимальної організації режиму життя школи. Режим визначає ритм діяльності шкільного колективу відповідно до встановленого внутрішнього розпорядку, санітарних і гігієнічних вимог. Основні режимні моменти, які привчають учнів до дисципліни, зібраності – це чітка організація навчального процесу та відпочинку, роботи школи у позаурочний час (додержання графіків роботи гуртків, секцій, та інших позакласних занять та заходів). Щоб режим сприяв вихованню свідомої дисципліни, організованості, кожний учень повинен розуміти його доцільність і обов'язковість виконання для успішної роботи кожного учня й усього колективу. Так народжується повага до вимог і традицій школи.

До виховання культури поведінки школярів важливо залучати батьків, які повинні спрямовувати свої зусилля на закріплення дітьми набутих у школі етичних умінь і навичок, насамперед, у сфері спілкування і взаємин з рідними, на організацію праці і відпочинку, виконання режиму дня, додержання особистої гігієни.

Зазначимо, що потреба оволодіти навичками культурної поведінки виникає у школярів під впливом цікавих для них форм організації навчання, ведення в практичні заняття елементів гри і театралізації. Так, наочніше і дохідливіше показати зразки позитивних або негативних дій можна за допомогою інсценівок, оповідань, віршів і казок. Під час показу та обговорення інсценівок увагу підлітків звертають на моральні риси героїв твору, що криються за їхніми вчинками, детально розкривають елементи, з яких складається етична дія (культурні манери, міміка, жести, тон, привітність, охайність тощо).

Цікава для учнів робота – самостійне складання сюжетів на задані теми, програвання їх і підготовка відповідного коментарю.

Ефективним методом закріплення етичних умінь і навичок є сюжетно-рольова

гра. Вона відрізняється від інсценівки, насамперед, відсутністю готового сценарію, опису дій і вчинків героїв. Учасникам гри пропонується ситуація, яка потребує від них, відповідно до обраної ролі (гостя, господаря, пасажира, покупця), самостійно обрати способи поведінки та будувати взаємини з партнерами по грі на основі засвоєних правил етикету.

Ситуації для гри можуть бути простими, коли учні повинні відтворити лише окремі елементарні, навички культурної поведінки. Це так звані рольові ігри – ілюстрації конкретних правил етикету. Наведемо приклад.

Сюжет: Біля дверей школи – хлопчик і дівчинка (або вчитель та учень).
Завдання: показати, як правильно пройти у двері або як за цих же умов зайти в трамвай чи автобус.

Можна запропонувати вихованцям продемонструвати поведінку в таких, наприклад, ситуаціях: знайомство друзів зі своїми батьками, привітання малознайомих хлопця й дівчини; ввічливе звертання до вчителя (товариша), коли він в цей час розмовляє з іншою людиною тощо.

Ефективність *сюжетно-рольової гри*, як різновиду вправлення, визначається тим, що вона психологічно готує вихованців до відтворення правил етикету в реальних життєвих ситуаціях, поєднує знання, думку, дію.

Керівництво грою, вибір її тематики потребує неабиякої педагогічної майстерності, адже успішність її організації залежить від того, які моральні поняття вже відомі учням, наскільки у вихованців виробилися вміння і навички культурної поведінки.

Важливий засіб виховання культурних звичок школярів у процесі суспільно корисної роботи – *доручення*. Воно конкретизує обов'язки перед колективом, збагачує індивідуальний моральний досвід, спонукає вихованців до прояву кращих моральних якостей – відповідальності, колективізму, взаємодопомоги, чуйності.

Важливий метод вироблення стійкої культури поведінки – *змагання*. Педагогічними умовами, які забезпечують його ефективність, є активна позиція учнів у виробленні умов змагання, критеріїв його оцінки, наочність і гласність результатів. Саме за цих умов змагання активізує суспільно корисну діяльність підлітків формує громадську думку шкільного колективу, створює атмосферу завзяття, емоційного піднесення, радісних переживань. У програму загальношкільного змагання за кращий клас доцільно включати питання культури поведінки, виконання правил для учнів.

Отже, виховання культури поведінки потребує взаємопов'язаного впливу різних методів морального виховання, які ніколи не виступають у «чистому вигляді». А.С. Макаренко застерігав від абсолютизації окремих методів виховання, підкреслював, що немає методів завжди хороших або завжди поганих. У виховній практиці постійно здійснюється не тільки зв'язок, а й взаємний перехід від одного методу до іншого, має місце їх нерозривна єдність.

Ефективність цієї роботи багато в чому залежить й від доцільного поєднання різних форм. Так, класний керівник веде значну індивідуальну роботу з учнями щодо формування й корегування культури їх поведінки, поєднуючи її з груповими формами, такими як консультації, виховні години, години спілкування і ін., в ході яких закріплюються вміння й навички культури міжособистісного спілкування, мотиви правильної поведінки, оцінне ставлення до неї.

8 1. Назвіть та поясніть найбільш ефективні методи формування культури поведінки.

2. Охарактеризуйте етапи формування культури поведінки школярів.

3. Проаналізуйте причини, які можуть викликати неправильну поведінку учнів.

Формування відповідального ставлення до навчання

У системі завдань, які постають перед педагогами, важливе місце посідає формування в учнів відповідального ставлення до навчання.

При організації роботи в класних колективах різного вікового складу слід враховувати умови, дотримання яких забезпечує успіх у розвитку свідомих пізнавальних інтересів учнів.

Результативність шкільного навчання залежить від своєчасного розвитку у учнів таких якостей, як цілеспрямованість, зацікавленість в учінні, прояви вольових зусиль, відповідальне ставлення до своїх обов'язків.

Формування відповідальності до виконання навчальних обов'язків передбачає розвиток соціально значущих мотивів, до яких належить бажання вчитися на совість, інтерес до знань, потреба в знаннях, що перебуває у прямій залежності від тих внутрішніх умов, в яких відбувається діяльність учня.

Формування відповідального ставлення до навчання у школярів відіграє важливу роль в їх підготовці до самостійного життя, тому що навчання – головна праця школяра і від того, як він нею опановує, буде залежати його подальше життя.

Розглядаючи дану проблему, насамперед, необхідно з'ясувати її роль у житті людини, зупинитися на трактуванні поняття «відповідальне ставлення до навчання», визначити критерії та показники, за якими можна судити про ступінь його сформованості. Зокрема, вивчити:

- ✓ мотиви, інтереси, потреби учня у здобутті знань;
- ✓ пізнавальні можливості та здібності;
- ✓ вольові риси характеру;
- ✓ соціально-побутові умови;
- ✓ реальні навчальні досягнення.

Робота з формування відповідального ставлення до навчання має проводитися систематично і відбуватися за наступними *етапами*:

1. Мотивація навчальної діяльності школяра.
2. Озброєння знаннями НОП (наукової організації праці) школяра.
3. Формування умінь і навичок НОП школяра
4. Формування потреби пізнавальної діяльності.
5. Вивчення рівня сформованості відповідального ставлення до навчання й аналіз результатів.
6. Складання програми формування відповідального ставлення до навчання.
7. Відбір форм і методів роботи.
8. Аналіз результатів.

Важлива роль належить *початковому етапу*, у ході якого вчитель знайомить учнів із самим поняттям, його значенням для кожного з них, мотивує їхню діяльність, знайомить з правилами організації навчальної праці. На цьому етапі

часто застосовують лекції, інструктажі, семінари-практикуми за орієнтовною тематикою «Знання – це скарб, а учіння – шлях до нього», «Посієш звичку, пожнеш характер», «Чи вмієш ти вчитися?» тощо.

Мотивація навчальної діяльності. Формування культури навчальної праці учнів дозволяє не тільки озброїти їх знаннями про організацію розумової діяльності, але і збудити потребу у підвищенні власного рівня інтелектуального розвитку, оволодінні уміннями і навичками організації навчальної праці. З цією метою в школах вводяться факультативні або тренінгові курси «Учися вчитися», «Основи НОП школяра», проводяться класні години на теми «Як працювати з книгою», диспути, дискусії на теми «Навчання чи захоплення працею?», «Сучасний фахівець...Яким він має бути?», «Учитися – радість чи тягар?». Інтелектуальні ігри значно підвищують рейтинг ерудованості, освіченості школярів, такі як «Брейн-ринг», «Щасливий випадок», «Найрозумніший» і багато інших, дозволяють розвивати та підтримувати допитливість, пропагують сучасні джерела наукової інформації.

Організація прес-центру школи дозволяє школярам застосовувати отриманні знання в практичній діяльності. У школах випускають рукописні журнали і газети «Хочу все знати», радіо і телепередачі «У світі наукових відкриттів», «Чи відомо тобі?» та ін.

Науково-дослідні товариства учнів працюють у напрямках: організація науково-дослідної діяльності учнів, участь їх в олімпіадах, захист творчих робіт, оригінальних проектів учнів, конкурси винахідників і раціоналізаторів, пізнавальні вечори, наукові дискусії, симпозіуми, конференції й ін.

У зміст навчальних програм включаються тести, бесіди, конкурси ерудитів, диспути, зустрічі за круглим столом з учителями-предметниками, ученими, переможцями олімпіад, презентації наукових відкриттів.

Під час організації навчально-виховного процесу доцільно враховувати причини, що пояснюють невисокий ступінь відповідального ставлення школярів до навчальної праці, серед яких важливе місце займає недооцінка учителями виховних функцій навчання, невміння враховувати в процесі навчальних і позакласних занять індивідуально-психологічних особливостей школярів: неухважність, невміння мобілізувати свою увагу й організуватися для роботи, недисциплінованість, відсутність звички систематичної розумової праці.

Аналіз шкільної практики свідчить про те, що відповідальне ставлення до навчання обумовлене характером педагогічного процесу, його організацією й умовами, у яких він протікає. Ступінь відповідальності значно підвищується, якщо учні беруть активну участь в організації своєї навчальної праці, у відборі раціональних методів роботи, у контролі й обліку результатів своєї праці; якщо в процесі занять вони опановують способами самостійної роботи і прийомами розумової діяльності.

Відповідальне ставлення до навчання багато в чому залежить від позиції учителя-предметника. Високо оцінюється учнями вчитель з гарною дикцією, той, що цікаво викладає навчальну інформацію, що вміє включити кожного школяра в активну пізнавальну діяльність. Саме активна позиція учня в набутті знань забезпечує задоволеність навчально-виховним процесом, формує звичку до систематичної праці і відповідальне ставлення до справи.

Сформулюйте мету наступного виховного заходу

Бесіда. Знання і мудрість – незалежній Україні

"Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути " (В.Липинський)

(Святково прибраний кабінет, на дошці написано епіграф і розміщені зображення герба, прапора України, слова державного гімну)

Бо нива це моя, тут я почну зажинок,

Бо кращий урожай не жде мене ніде,

Бо тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок

Мене на ниву батьківську веде (В.Симоненко)

Вчитель: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо. Ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» (В.Липинський).

Саме ці слова тісно стосуються вас, сьогоднішніх школярів, яким незабаром прийдеться будувати життя своє, наше, українське. Від вас, молодого покоління, залежить, якою буде Україна. Наша рідна Україна живе. Вона цвіте калиновим цвітом, молодіє вербовими гілками, співає солов'їним голосом і говорить своєю рідною мовою. Як тополя, гордо стоїть серед Європи і цей край ми повинні зробити найпрекраснішим. Бо це – наша рідна земля, яка дає нам силу, наснагу, життя. Щедра на таланти земля українська. Вона подарувала людству цілу плеяду національних співаків і композиторів, поетів і письменників, учених і винахідників. І всі вони мудрість своєї душі і розум віддали своїй матері – Україні.

Нині Україна прагне увійти в суспільство, де процес інформатизації громадського життя триває вже не одне десятиліття. І тому суверенній Україні слід якомога ефективніше демонструвати не лише свій танок і пісню, але й досягнення у різноманітних галузях науки і техніки, фундаментальних дослідженнях. Один з найвідоміших у світі політиків, колишній держсекретар США Генрі Кіссінджер, відвідавши Київ, був так вражений, що сказав: «Треба, щоб про Україну стало відомо в світі якнайбільше і якнайшвидше». А розповіді про відомих українських науковців є багато чого з давніх часів і аж донині.

1-й учень. Варто згадати ім'я Юрія Дрогобича, відомого філософа, астронома і медика середини XV століття. Ще за життя ім'я Михайла Остроградського сяяло зіркою першої величини в сузір'ї найвидатніших математиків світу. Донині не застаріли підручники з механіки всесвітньовідомого Степана Тимошенка, видані в середині XIX ст. Були серед українців і ті, хто своїми відкриттями наблизив день польоту в космос людини – Костянтин Ціолковський, конструктор космічних систем Сергій Корольов. А геніальний учений-енциклопедист Володимир Вернадський – фізик, біолог, хімік! Біля витоків світового телебачення достойне місце займає ім'я українського фізика-експериментатора Бориса Грабовського(сина українського поета П. Грабовського). Не так давно стало відомим ім'я І. Пулюя, попередника Рентгена.

Вчитель: Більшість названих імен вам відомі. Всі ці люди належать до славної когорти українських науковців.

2-й учень. А зараз давайте подивимося на відомий всім Острог – українські Афіни, як його називають. В цьому місці була заснована перша Академія, яка поширювала знання і мудрість. Тут вчився і складав першу граматику нашої мови Мілентій Смотрицький. На нашій землі написана вічна книга – Пересопницьке Євангеліє, на якому приймають присягу Президенти. Слід звернути увагу на невелике містечко – Дермань, яке у XVII ст. стало наступником і законним спадкоємцем слави і культурно-освітніх традицій Острога. Тут був заснований монастир князем Острозьким. Саме з цим монастирем пов'язані імена

духовних титанів: першодрукаря І. Федорова, М. Смотрицького. Улас Самчук говорив: «Дермань для мене – центр центрів на землі».

Вчитель. Геній українського народу Т. Шевченко мріяв про світлі часи, коли оживе добра слава України і «на, оновленій землі врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі», і «запанує в своїй хаті своя правда, і сила, і воля»

3-й учень. Вникли в мудрість природи батько і син Носалі. Їх книга стала паролем в світі цілющих трав. «З перших свідомих кроків свого життя я займався збиранням зіль і уважно стежу за тим, який вплив мають вони на організм людини», – писав Михайло Андрійович Посаль. Його рослинний скарб продовжив Іван Михайлович Носаль. Влітку 1997р. на 84-му році життя перестало битися його серце. Але великий спадок залишив він людям. Ім'я Носалів та їх праці знають народні цілителі, лікарі, вчені майже всього світу. Вони збагатили рідний край на іскринку своєї мудрої доброти.

4-й учень. Похмурої і сльотавої осені 1844 року старим Волинським шляхом до Рівного їхав незвичайний подорожанин. Цікавило його в цій країні все: і руїни княжої архітектури, і старожитні речі, і народні оповіді і пісні. Відчувалося в цьому чоловікові думка талановитого дослідника. Це був Михайло Костомаров – учений-історик і поет-романтик. М. Костомаров працював вчителем історії Рівненської гімназії. Перебуваючи в місті, вчений займався науковою працею (написанням історії війни українських козаків з поляками в епоху Б. Хмельницького). Костомаров відвідав літописну Пересопницю, Остріг, Корець, Дермань.

Вчитель. Україна завжди була, хто б не прагнув з неситих сусідів рвати її на куски. Завжди була живою душою України. Тому-то у кожному поколінні виростали з народних глибин її кращі сини і дочки. Не виняток і сьогоднішнє молоде покоління. Вони ставали титанами і світочами.

Кожен народ має бути вільним на своїй землі, утверджуючи свою незалежність, самобутність, плекати свою долю, прокладаючи свій шлях у вселюдському поступі. За таким святим вищим правом Україна виборола свою незалежність 24 серпня 1991р. Важко утверджувалася наша держава. Державотворення – це важкий, тернистий шлях пошуків, помилок і надбань. У річницю Незалежності нашу державу визнало 68 країн (зараз їх понад 130). Після боротьби і суперечок 27 червня 1996 року була прийнята Конституція – основний закон України.

Важко утверджується наша держава, але вона є у світі. Вона наша і тільки від нас залежить, як ми будемо жити, якою буде наша доля, доля майбутніх поколінь.

Доля не дала вмерти народові і державі, вона подарувала нам шанс створити свою державу і від кожного з нас залежить як вижити, вистояти і створити умови для розквіту. Минатимуть десятиліття, віки. Якщо ми будемо працювати і берегти наші обереги, – постане наша країна, запорукою якої є наша віра, надія, любов.

Відомий український поет з Волині Олександр Богачук залишив нам заповіт.

Шануймося, єднаймося та будьмо,
Тримаймося родинного стебла.
Забудьмо чвари і себе не гудьмо -
Доволі нас упало із сідла.
Не даймося обнятися з ганьбою,
Не даймося продатися брехні.
Допоки ми не будемо собою,
Ніколи нам не бути на коні.
Братаймося від серця і до серця
І з друзями ділімо хліб і сіль,
А хто на нашу душу замахнеться -

Ми вибухнемо гнівом відусіль.

Вчитель. В кожного з нас є свій батьківський поріг, з якого починається життєва дорога, в кожного є своя батьківська земля, на якій ми народилися. Тому кожен з нас повинен берегти і плекати її, і тільки ми можемо її зберегти, охоронити, не спустошити

Конкурс «Подорож до Країни Знань»

Мета: в ігровій формі викликати в учнів інтерес до навчальних предметів, надати їм можливість проявити свої знання з різних галузей, навчити дітей активно діяти, привернути їх увагу на необхідність дотримання дисципліни на уроках, в школі, розвивати творчі вміння, фантазію, увагу, створити хороший та веселий настрій, зміцнити дружбу колективу.

Обладнання: Плакати з зображенням шкільної дошки, шкільного дзвоника, зошитів, щоденників з різними оцінками.

Ведучий. Доброго дня, любі друзі! Сьогодні я хочу запросити вас до незвичайної подорожі. А подорожувати ми будемо по Країні Знань. До речі, хтось може сказати, що це за "Країна Знань"? А чи є серед нас такі, які не хочуть мандрувати разом з усіма? Чому? Тоді будьте дуже уважними, і я гадаю, що після цієї подорожі ваша думка обов'язково зміниться!

Як ви гадаєте, що найголовніше для людей? Що їх відрізняє від тварин? Що ви любляєте найчастіше робити на уроці? Так, розмовляти! Тому почнемо нашу подорож з уроку математики.

Гра: Якщо великий майданчик, обирається дві команди по 10 чоловік, якщо місця небагато, обирається дві команди по 5 чоловік. Кожному учаснику роздаються картки (всього по 10 карток) з цифрами від 0 до 9. Якщо команда з 10 чоловік, то кожний учасник отримує по одній картці, відповідно, якщо з 5 – то по 2 картки.

Умови гри: ведучий оголошує приклади (на додавання, віднімання, множення, ділення), крок вперед повинен зробити той учасник і підняти вгору картку, який вважає, що його цифра являє собою правильну відповідь. Передавати картки один одному забороняється.

Наприклад: $2+2=...$

$54-5=...$ (відповідно виходять два учасника з цифрами 1 та 0)

$10-7=...$

$5:0=...$ (на нуль поділити неможливо)

$2*4=..$

$3+3+3+3=...$

По закінченню гри переможці отримують по 12 балів (або призи)

(Лунає дзвоник на перерву)

Ведуча: Щойно пролунав дзвоник на перерву і вашій увазі пропонується виступ...(виступ творчого колективу)

Не жалкуйте оплесків нашим артистам!

Сценарій інтелектуального шоу

Класний керівник: Добрий день, ми вітаємо всіх тих, хто зібрався в цьому залі.

В цепи человек стал последним звеном,

И лучшее все воплощается в нем.

Как тополь, вознесся он гордою главой,

Умом одаренный и речью благой.

Вместилище духа и разума он,

Весь мир бессловесных ему подчинен.

Нехай ці слова відомого поета Фірдоусі стануть епіграфом нашої сьогоднішньої

зустрічі, а девізом – вільна інтерпретація приказки «Плох тот хорошист, который не мечтает стать отличником».

Кілька слів про правила нашої гри. Отже, ми усі з вами перебуваємо на інтелектуальному шоу, зараз я не класний керівник, а ведучий цього шоу.

Настала хвилина, коли гравці займають місця за столами. Наше шоу - це те саме місце, де кожний може заробити гроші своїм власним розумом. Тільки гроші в нас, особливі! Це банкноти достоїнством в «бал» ...Пам'ятаєте? «Один розум добре, а два краще»... Причому протягом гри ви можете як збільшити свій розумовий стан, так і стати банкрутом. У грі вас чекають питання з різних наук.

Я ставлю запитання, і якщо ви його вгадуєте, то одержуєте певну кількість балів. Якщо ви не можете відповісти, то можна купити підказку за один бал. Як бачите, умови гри прості: я ставлю запитання, ви даєте відповідь. Час на обмірковування 30 секунд, після чого ви піднімаєте руку й говорите свій варіант відповіді. А гості теж розділяються на дві групи, і мають право давати відповіді за свою команду, якщо ті не можуть відповісти. Умови гри зрозумілі? Тоді починаємо.

Питання із захоплюючої галузі мовознавства: Хто сміливий? Робимо ставки.

Увага, питання:

а) Що означає вираз "Розум за розум заходить"? (3 б.)

1 Людина утомилася й не міркує + , 2. Багато думає, 3. Мріє

інше питання:

б) Частина мови яка означає предмет (1 б.)

1 Іменник + , 2.Прикметник, 3. Займенник

Питання з галузі зарубіжної літератури

а) Назвіть професію й хобі відомого слідчого Шерлока Холмса? (3 б.)

1 Юрист, колекція трубок, 2.Хімік, гра на скрипці + , 3.Інженер, подорож

б) Притчі Соломона входять у... ? (3 б.)

1.Старий Завіт + , 2. Одкровення, 3.Новий Завіт

в) Трагедія в Античній літературі виникла у зв'язку з культотом бога: (3 б.)

1 .Зевса, 2.Діоніса + , 3. Посейдона

Наступне питання з галузі української літератури.

а) Хто написав вірш "Заповіт" (1 б.)

1 Котляревський, 2. Шевченко + , 3.Іван Франко

Ведучий: Китайський філософ Конфуцій у свій час сказав: «Учитися й час від часу повторювати вивчене, хіба це не приємно?" **Отже, хто сильний у граматиці?**

а) У правописі якого слова в мене допущена помилка?(3 б.)

1. Прикраси, 2.Призвище + , 3.Майстерня

Ведучий: Хто мені скаже, що значить вираз "Купити kota в мішку"? (3 б.)

Правильна відповідь: одержати невідомо, що...

Наступне питання називається – «**Кіт у мішку**» Пояснюю умови.

Ви повинні вгадати, що перебуває в цьому мішку. У ньому предмет, що є в кожному будинку, жінки ним користуються набагато частіше, ніж чоловіки, за його допомогою можна виготовити багато чудових речей, незважаючи на те, що він малий у розмірах, при роботі з ним потрібна обережність, за допомогою цього предмета можна навіть вбити одного страшного персонажа російських народних казок. (Голка) (3 б.)

Продовжуємо нашу гру.

Наступне питання пов'язане зі знанням іноземної мови:

У який із країн об'єднаного королівства Великобританії й Північної Ірландії говорять на валійській мові?(4 б.)

1 Шотландії, 2. Англії, 3.Уельсі +

Ведучий: Китайський філософ Конфуцій якось сказав, немов для нас із вами: «Добре мати природне дарування, але вправи, друзі, дають нам більше, ніж природне дарування».

Історія... Повірте, немає науки цікавіше... Увага:

Яка країна сто років тому випереджала за темпами економічного розвитку Японію, США й інші країни світу? (3 б.)

1. Італія, 2. Німеччина, 3. Росія +

Питання з історії України: Причиною роз'єднання Київської Русі було... (3 б.)

1. Вплив Візантії й Болгарії 2. Феодальні відносини, що розвиваються,
3. Прийняття християнства

Питання: Як називається столиця України (1 б.)

1. Київ + , 2. Полтава, 3. Дніпропетровськ

Чи знаєте ви добре місто, у якому живете? Питання для майбутніх красналиць:
Скільки чоловік проживає в нашому місті? (2 б.)

1. 405 тис. чол. , 2. 500 тис. чол. , 3. 840 тис. чол. +

Питання з географії України.

Вкажіть висоту найвищої точки українських Карпат - Говерли (2 б.)

1. 2006 м. , 2. 2061 м.+ , 3. 2536 м.

Чи знаєте ви народні прикмети, пов'язані зі зміною погоди? Увага, питання: Якщо вночі був іній, то на ранок .... (2 б.)

1. Сніг, 2. Дощ, 3. Ясна погода +

Ведучий: І знову "**Кіт у мішку**"! Що ж цього разу лежить у цьому мішечку. У мішку лежить те, що було винайдено в першій половині ХХ століття, одержало широке поширення в наш час. Цей предмет є в кожного з вас і не в єдиному екземплярі, ви користуєтеся ним й у школі, і будинку, але навряд чи він доживе до ХХІІ століття, (кулькова ручка). (3 б.)

Ведучий: Прошу всіх зосередитися. Наступне питання буде важкішим, воно з **галузі математики.**

Увага, питання: Ім'я якого видатного математика пов'язане з розробкою й визначенням поняття – системи координат? (3 б.)

1. Франсуа Вієт, 2. Рене Декарт +, 3. Ісак Ньютон

І знову математика.

Увага завдання: через 10 років мій брат буде втричі старший, ніж я зараз. Скільки років мені зараз, якщо ми із братом близнюки? (3 б.)

1. 5 + , 2. 15 , 3. 10

Наступне **питання з хімії:** Назви яких елементів пов'язані з міфологією? (3 б.)

1. Азот, 2. Кадмій, 3. Ванадій +

Отже, з **біології.** У кого із тварин з яйця з'являється сформований організм? (3 б.)

1. У жаби, 2. У крокодила + , 3. У хруща

Питання: Які риби можуть змінювати свою стать? (3 б.)

1. Сом , 2. Щука, 3. Мечоносець +

Питання: як називається наука про рослини? (2 б.)

1. Анатомія 2. Фізіологія 3. Ботаніка +

Питання: несприйнятливність організму до інфекцій? (2 б.)

1. Імунітет + 2. Загартування

Багато учнів нашого класу й у всьому ліцеї люблять спорт. Отже, – **фізична культура.**

Увага, питання: Який вид спорту називають "Королевою спорту" (3 б.)?

1. Гімнастика 2. Легка атлетика + 3. Важка атлетика

Ведучий: І знову "**Кіт у мішку**", цього разу в мішку лежить те, що є в кожного

відмінника, до чого прагне кожен учень. Але це не предмет. (Оцінка 12 балів) (3 б.)

Ведучий: Тепер нам залишається підрахувати, хто став переможцем сьогоднішньої гри. Дякуємо нашим гостям за те, що вони провели цей час разом з нами. А також спасибі всім тим, хто допоміг провести цю цікаву гру.

4. Підведення підсумків: В кінці гри журі оголошує команду, яка набрала найбільшу кількість балів, і нагороджує всіх заохочувальними призами. Дякує всім за активну участь у грі і за надану допомогу для її проведення.

§ 1. Чи однакові завдання постають перед вчителем-предметником та класним керівником у формуванні в учнів відповідального ставлення до навчання? Чому?

2. Визначить критерії сформованості в школярів відповідального ставлення до навчання?

3. Які діагностичні методики можна застосувати для визначення наявного стану означеної проблеми?

Здійснення трудового та економічного виховання

Трудове виховання – один з видів виховання, що націлене на осмислення учнями цінностей трудового життя.

Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає у морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Високий рівень її розвитку передбачає оволодіння особистістю загальними основами наукової організації праці, умінням визначати мету, розробляти реальний план її досягнення, організовувати своє робоче місце, раціонально розподіляти сили і засоби з метою досягнення бажаного результату з мінімальними затратами, аналізувати процес і результат власних трудових зусиль, вносити необхідні корективи [2, с.306].

Завдання трудового виховання чітко обумовлені *віковими особливостями учнів*. Трудове виховання учнів *основної школи* спрямовується на розвиток свідомого ставлення до праці, знайомство з працею людини у різних галузях економіки; формування вміння працювати у колективі, становлення професійних інтересів, формування реального образу «Я». Одним із результатів трудового виховання і професійної орієнтації на цьому етапі є вибір учнем напряду майбутньої трудової діяльності та профілю навчання у старшій школі. У *підлітковому віці* формується свідоме ставлення до власних інтересів, здібностей, суспільних цінностей, пов'язаних з вибором професії та свого місця у суспільстві; виховується ставлення до майбутньої професійної діяльності як засобу апробації власних сил, розкриття своїх можливостей, самореалізації, формування адекватного образу «Я»; систематизуються знання щодо сучасних професій та потреб суспільства. Головними завданнями навчально-виховної роботи із *старшокласниками* є формування у них здатності до усвідомленого вибору майбутньої професії, розвиток загально-трудова і професійно важливих якостей особистості [2, с.307].

Як бачимо, не зважаючи на соціально-економічні зміни у суспільстві, завдання трудового виховання залишаються значущими й у наш час. При цьому ті загально-трудова уміння та навички й певні риси характеру (наполегливість, поважне

ставлення до праці та її результатів, працьовитість і ін.) формуються лише у суспільно-корисній праці та не можуть розвиватися поза цією діяльністю.

Для трудового виховання доцільними є трудові десанти, робота із самообслуговування (чергування, прибирання, ремонтування, догляд тощо), причому як індивідуально, так і у команді (бригаді, групі, товаристві). Ефективними методами визначені приклад, вправлення, які сприяють формуванню конкретних вмінь та навичок праці, а участь школярів у змаганні, в ході якого учні визначають найкращі результати трудової діяльності («Роби як я, роби краще за мене», «Найкрасивіший куточок нашої школи», «Найчистіша класна кімната», «Кращий черговий», «Магістр праці» і ін.) значно підвищують емоційний тонус виконання завдань, переводячи їх у соціально-важливі.

Специфічними формами трудового виховання є взаємодія загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, спрямована на підготовку випускників шкіл до набуття професій, які вимагають вищої освіти; залучення до педагогічно доцільної та суспільно корисної продуктивної праці (участь у трудових об'єднаннях, шкільних малих підприємствах та кооперативах, самообслуговуванні тощо).

Разом з тим вихователів варто піклуватися про формування в учнів мотивів суспільно-корисної праці, становлення найважливіших рис характеру, які визначатимуть ставлення школярів до праці та її результатів, до людини праці. Тут, можна запропонувати етичні бесіди, зустрічі «за круглим столом», «усні журнали», дайджести, лекторії з орієнтовною тематикою «Мое місце в житті», «У праці велич людини», «Хліб – всьому голова», «Умій учитися, щоб вміти трудитися», «Чого я досяг у житті?», «Дерево міцне корінням, а людина – трудовим горінням», «Без труда нема плода» та ін.

Не зважаючи на таке велике значення трудового виховання, як окремого напрямку діяльності класного керівника, його сьогодні розглядають у єдності з економічним вихованням, яке стало достатньо актуальним у час переходу до ринкових відносин у суспільстві.

Економічне виховання – організована педагогічна діяльність, спеціально продумана система роботи, спрямована на формування економічної культури учнів.

Основними завдання економічного виховання є:

- засвоєння знань об'єктивних законів, закономірностей розвитку механізму виробництва;
- формування особистості, яка обізнана у економічній теорії;
- вироблення початкових умінь, які дають змогу брати активну участь в економічній діяльності на виробництві.

Особлива актуальність економічного виховання сьогодні визначається тим, що кожна людина стикається з проблемами економіки і в своїй професійній діяльності, і в особистому житті.

Економічна діяльність у сфері особистого життя передбачає: планування та організацію особистого бюджету, доходів і витрат сім'ї; економічно обгрунтовану оцінку товарів, які купують для особистого користування, їх раціональне використання; розумне ставлення до свого здоров'я, режиму і способу життя, використання вільного часу та ін. Окрім того, кожен громадянин як морально вихована людина повинен: бережливо і по-господарському ставитися до природи,

активно протидіяти негативним явищам у цій галузі діяльності людини; дбайливо ставитися до народного надбання; активно вивчати і осмислювати економічну політику нашої держави.

Економічна культура є складником загальної культури особистості. У її змісті виділяють *економічну свідомість* – знання основних законів розвитку ринкової економіки, підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, вдосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання. Складником економічної свідомості є економічне мислення – здатність до осмислення явищ економічного життя з урахуванням досягнень науки і техніки. Воно сприяє творчому розв'язанню особистістю економічних проблем, конкретних трудових завдань [24].

Школяр, як майбутній працівник, має оволодіти такими *економічними навичками*: планування і організації своєї праці; виконання професійних обов'язків, трудових завдань згідно зі встановленими економічними та іншими нормативами; оцінки результатів своєї праці за відповідними критеріями; пошуку шляхів підвищення ефективності своєї праці; вдосконалення виробництва в галузі своєї професійної діяльності.

Економічному життю людини властиві також *соціальні почуття*: колективізму, господаря, відповідальності, обов'язку та дисципліни.

Економічна культура передбачає і формування у школярів певних *моральних та ділових якостей*, необхідних для їх майбутньої трудової діяльності: суспільної активності, підприємливості, ініціативності, господарського, бережливого ставлення до суспільного добра, раціоналізаторських здібностей, відповідальності, прагнення до рентабельності, оновлення технологічних процесів і обладнання, продуктивності праці, високої якості продукції, особистого успіху й добробуту.

Одним з компонентів економічної культури є *потреби*, як матеріальні так і духовні, які задовольняються переважно під час суспільно-корисної діяльності. У процесі економічного виховання важливо формувати в учнів здорові матеріальні потреби.

Таким чином, **економічна культура** є сукупністю – економічних знань, умінь, навичок, потреб, інтересів, стилю мислення, які відповідають нормам господарювання і принципам моралі.

Економічна культура стає надбанням школярів у результаті їхньої пізнавальної діяльності та здійснюється, передусім, у процесі вивчення основ наук, зокрема, основ економічних знань, економічної географії, трудового навчання, а також у спеціально організованій позакласній та виховній роботі.

Зміст економічної освіти та виховання учнів загальноосвітньої школи визначений навчальним предметом «Основи економічних знань», що вивчається в 11-му класі. Проте цілком покладатися тільки на цей курс було б нелогічно. Тому «Державним стандартом базової середньої освіти» передбачена освітня галузь «Економіка», в рамках якої запропоновано чотирирівневий підхід, що передбачає послідовність і безперервність економічної освіти та виховання школярів. Наступність виявляється у лінійно-циклічній структурі курсів:

нульовий рівень – 1-4 (1-3) класи; *перший рівень* – 4-7 класи; *другий рівень* – 8-9 класи; *третій рівень* – 10-12 класи.

Зміст та форми роботи залежать від віку учнів, рівня їх розвитку.

Критеріями ефективності економіко-виховної роботи з учнями Б.Т.Лихачов називає [24]:

- ✓ знання основних економічних ідей і понять;
- ✓ уміння підійти з економічними мірками до питань організації праці;
- ✓ прояв дбайливого ставлення до індивідуального й суспільного надбань;
- ✓ свідомість морально-трудового боргу й відповідальності перед суспільством за стан і розвиток економіки держави.

Головним механізмом економічного виховання школярів є безпосередня, доступна їм економічна діяльність. Залучення дітей до економічної діяльності і аналіз характеру їхньої праці створює особистий досвід розуміння економічних проблем, формує моральні якості й світоглядні економічні переконання.

Економічне виховання здійснюється також у процесі економічних відносин, до яких залучаються діти. Вони взаємодіють з батьками й проявляють своє ставлення до бюджету сім'ї, до речей особистого користування. У суспільно корисній праці вони вступають у відносини один з одним, з дорослими учасниками виробництва, проявляють своє ставлення до знарядь праці, меблів, інвентарю, майна.

Класний керівник здійснює економічне виховання у такий спосіб: залучення учнів до праці із самообслуговування, ремонту обладнання і приміщень, розподілу шкільного бюджету; обговорення матеріалів з економічної тематики; організовує виробничі екскурсії, зустрічі з працівниками підприємств; залучає учнів до економічних відносин у школі та вдома.

Формами економічного виховання можуть бути: урок (праці, економіки), спецкурс, лекція, бесіда, семінари, лабораторно-практичні заняття, виробничі екскурсії, індивідуально-творчі завдання.

А в позакласній роботі це: класні години, диспути, конференції, збори, економічні тижні, вечори запитань і відповідей, свято праці, економічне навчання батьків, зустрічі з керівниками підприємств, господарств, бізнесменами, у тому числі – круглі столи, етичні бесіди («Потреби та багатство», «Як заробляються гроші»), ділові та рольові ігри («Товар-гроші-товар», «Шкільне кафе», «Покупець-продавець», «Економісти за круглим столом», «Рекламна агенція») проекти, ярмарки, акції («День підприємця», «Шкільний ярмарок», економічний марафон «Бережемо копійку» і ін.).

Змістом заходів має бути: широке ознайомлення учнів з конкретними проблемами економіки, обговорення газетних й журнальних статей, радіо- і телепередач, виявлення зв'язків між економічним становищем й екологічними, національними, політичними й етичними проблемами сім'ї, суспільства, конкретної людини.

? Питання для обговорення:

1. Чи дістали змін завдання трудового виховання останнім часом? З чим, на Ваш погляд, це пов'язано?

2. Чим обумовлена необхідність здійснення економічного виховання молоді?

3. У якому віці варто розпочинати формувати в учнів економічну культуру?

Національне виховання

Актуальність створення системи національного виховання в умовах України

визначається потребами суспільства у всебічній активізації інтелектуального і духовно-творчого потенціалу національних та загальнолюдських цінностей, суперечливими процесами включення особистості в соціальне життя, необхідністю забезпечення єдності, наступності та послідовності виховуючи впливів різних соціальних інститутів, постійного коректування виховного процесу.

Національне виховання - формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою [16].

Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичках і обрядах, багатовікових виховних традиціях, духовності.

Національна система виховання – це історично обумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, що спрямована на організацію життєвої діяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації.

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистих рис громадян України, які включають у себе національну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Ціннісне ставлення особистості до свого народу виявляється у такій важливій якості як національна самосвідомість.

Національна самосвідомість включає особисту ідентифікацію із своєю нацією, віру в її духовні сили та майбутнє, волю до праці на користь народу, вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальністю перед своєю нацією [2, с. 302].

В основі роботи з прищеплення національної свідомості лежать *принципи* національного виховання:

- Народність – єдність загальнолюдського і національного. Національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу.

- Прищеплення шанобливого становлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етичної обрядованості всіх народів, що населяють Україну.

- Природовідповідність виховання врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особистостей дітей, учнівської та студентської молоді, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

- Культуровідповідність виховання органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними і побутовими традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і

промислами, забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

• Етнізація виховного процесу – наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина. Принципи етнізації однаково стосуються представників усіх народів України. Створення можливості всім дітям навчатися у рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, відчуття етнічної причетності до свого народу. Відтворення в дітях менталітету свого народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання дітей як типових носіїв національної культури, продовжувачів справи батьків. Принцип етнізації – невід’ємний складник соціалізації дітей.

Шляхами та засобами реалізації національної системи виховання є рідна мова, рідна історія, природа рідного краю, фольклор, національне мистецтво, народний календар, національна символіка, родинна-побутова культура, національні традиції, звичаї й обряди.

Формування національної самосвідомості передбачає освоєння молоддю своєї етичної спільноти, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю.

При відборі форм та методів організації національного виховання, формування національної свідомості варто виходити зі змісту Концепції національного виховання, Національної програми виховання учнів та учнівської молоді в Україні.

Доцільними й корисними будуть: етичні бесіди щодо своєрідності й національної ментальності «Ой не риж косу», «Легенди нашого лісу», усні журнали «Світ національних традицій», «Свята мого народу», «Як на Івана, як на Купала», літературні вітальні, українські вечорниці, вечори фольклору, ігрові програми «Козацькі розваги», вечори-зустрічі і т.д. Окрім відповідного змісту заходу слід звертати увагу на його оформлення: використання національної символіки, костюмів, введення обрядових дій, виставок народної творчості тощо.

Легенда

Бог вирішив наділити всіх дітей талантами:

Французи вибрали елегантність, красу,

Угорці – любов до хазяйства.

Німці – дисципліну і порядок,

Росіяни – власність,

Поляки – здібність до торгівлі,

Італійці – до музики.

Коли Бог роздав всі таланти, побачив дівчину у вишитій сорочці з вінком на голові. Хто ти? Чому плачеш? – сказав він.

Я Україна. Плачу тому що стогне земля від пролитої крові на попелищах. Сини мої в чужих краях, на тяжкій роботі над ними знущаються. Дівчина хотіла залишити його, але Бог зупинив її і сказав: У мене є безцінний дар, який прославить тебе на цілий світ. Це – пісня. Взяла дівчина Україна цей дар, притулила до грудей, вклонилася Богу і із світлим обличчям і понесла пісню в народ.

Весь комплекс впливу на формування національного світогляду не повинен подаватись у вигляді навчальних предметів, це має бути формою існування, життям

дитини в родині, садку, школі. Тому поряд з вивчення рідної мови та літератури, історії, українознавства, курсу «Я-українець» у виховній роботі класного керівника мають знайти відображення принципи національного виховання. Учні повинні отримати звичку й переконання розмовляти рідною мовою, цікавитися історією та традиціями свого народу, співвідносити свою поведінку з моральними нормами та народною мудрістю, орієнтуватися на світа народного календаря, вчитися користуватися народними прикметами і ін.

Використання народних традицій у виховній роботі

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група мають свої традиції, звичаї, обряди та свята, становлення яких відбуваються протягом багатьох століть.

Мета виховної роботи школи з використанням народних традицій полягає у ознайомленні учнів з народними традиціями, вихованні поваги та любові до народних традицій та звичаїв, формуванні почуття національної гідності та самосвідомості.

Традиції, звичаї, обряди та свята – це ті неписані закони, якими користуються в найменших щоденних і найбільших всенаціональних справах. Святково-звичаєва спадщина, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують і цементують окремих людей в один народ, в одну націю.

Із часу виникнення людського суспільства кожним новим поколінням все це засвоювалося, застосовувалось в житті, розвивалося та в подальшому передавалося наступному поколінню. В ході історії склалися й утвердилися форми, засоби та механізми збереження й передачі соціального досвіду, які в сукупності називаються традицією.

Традиція – це загальноприйняте, загальнообов'язкове явище, перевірене минулим досвідом, визнане необхідним для забезпечення подальшого існування й розвитку індивіда, колективу, держави, суспільства. Мета традиції полягає в тому, що закріплювати й відтворювати в нових поколіннях усталені способи життєдіяльності, типи мислення і поведінки.

Поняття традиції служать загальною назвою як для матеріальних, так і для духовних цінностей, котрі сприймаються людьми як спадщина, а також для процесу й форм соціального дослідження. Форми реалізації традиції різноманітні, але основними є звичай, свято й обряд.

Звичай – загальноприйнятий порядок, спосіб дій, загальноприйнята норма поведінки, те, що стало звичайним засвоєним, визнаним, що увійшло у вжиток.

Звичай є практичною дією, завдання якого – дати зразок для наслідування, показати, як потрібно жити, щоб успадкувати досвід, який є у праці, поведінці, способі життя та досягнути реального результату. Мета звичаю – відтворити й закріпити вже вироблені способи й форми праці, спілкування, сімейно-побутових відносин, суспільної дисципліни; регулювання взаємовідносин між людьми. Досягається ця мета наочним прикладом, закликком чинити так, як чинить той, хто виконує звичай.

Обряд – різновид звичаю, це особлива колективна символічна дія, яка призначена для того, щоб наочно-образними засобами оформити й відзначити важливі події суспільного й особистого життя.

Мета обряду – за допомогою символів і символічних дій висловити, передати, закріпити традиційні для якого-небудь суспільства, соціальної групи ідеї, ідеали, норми, цінності, зразки життєдіяльності, викликати у його учасників відповідні почуття, настрої, переживання, створити у процесі його проведення морально-психологічну атмосферу, яка сприяла б засвоєнню соціального досвіду, котрий передається за допомогою даного обряду.

Відмінною особливістю обряду є його символічність, умовність, образність. *Символ* – це особливий різновид знака. Національна символіка кожного народу виконує історично важливі функції консолідації нації в єдину етнографічну, культурно-історичну спільність, єдину суверенну державу. Національні символи України – герб (тризуб), прапор (блакитно-жовтий), гімн («Ще не вмерла Україна»). Завдяки етнічним символам (бережіння, обереги пам'яті, калина, верба тощо) у свідомості кожного українця виникають дорогі серцю образи дитинства, рідного краю, батьківської хати, родинного вогнища.

Для того, щоб обрядові символи дійшли не тільки розуму, але і до серця, були не тільки усвідомлені, але й пережиті учнями необхідно виразити їх у яскравій психологічній дії і формі. Обряд завжди символ тих чи інших ідей, норм, ідеалів, цінностей, відношень, повчань, символ певної події, символічне ставлення соціального досвіду. Характерним для обряду є художнє оформлення всього його комплексу.

У суспільстві, окремій соціальній групі обряд виконує декілька *функцій* - нормативну (формує ціннісні орієнтації і моральні якості), регламентуючу (надає певні стереотипи поведінки, звички), заохочуючу (заохочення до суспільного життя, соціальної групи), консервативну. Обряд органічно пов'язаний із звичаєм, але звичай, на відміну від обряду, не несе в собі символічного змісту.

Свято – більш широке явище. Воно включає і необрядові дії, котрі часто навіть і переважають. Воно може значно видозмінюватися залежно від творчості його учасників, самодіяльність яких не регламентована.

Якщо в обряді головним є особлива символіка дій, то у святі знаходить відображення безпосередній вираз почуттів, настроїв, переживань у зв'язку з пам'ятними подіями в житті суспільства, колективу, сім'ї, особи. Свято – день (чи дні), в яких (які) урочисто відзначають значні, видатні події, історичні або календарні дати. В минулому, як і зараз, свята з більшості випадків були днями, присвяченими для відпочинку. За ними, у зв'язку із цим, і закріпилася назва святкових, тобто вільних, незайманих неробочих, на відміну від буднів. Так виникло поняття свята. У дні пам'яті важливих подій і дат проводилися обряди на честь когочи чого-небудь. Звідси зв'язок свят із обрядами, котрий, проте, не переростає в їх тотожність. Свято і обряди були і є відносно самостійними явищами культури, засобами передачі досвіду від покоління до покоління.

Методика роботи школи з використанням народних традицій складається з певних етапів [14]:

- I. Уточнення змісту, мети та завдань роботи.
- II. Вивчення та аналіз стану одержаних результатів.
- III. Ознайомлення учнів з поняттями «традиція», «обряд», «свято», розкриття їх ролі у житті та історичному минулому країни.
- IV. Організація пізнавальної та пошукової діяльності учнів, залучення їх до

активної участі у проведенні виховних заходів з використанням народних традицій.

Упроваджуючи у виховний процес народні традиції слід передбачити роботу як з учнями, так і батьками. Стосовно українських національних традицій, то тут потрібно знайомити і з надбаннями українського народного виховання, і з козацькою педагогікою.

Вивчення та впровадження педагогіки народу формує етнічну самовідданість, зацікавленість в її відродженні, повагу до національно-культурних традицій народу. Скарбниця **народної педагогіки** містить перевірені віками національні виховні традиції, культурно-освітні цінності. Головними виховними засобами було виховання у сім'ї (поведінка, вчинки батьків, мова, праця), а також фольклор, народні звичаї, вірування, мистецтво, ремесла та промисли, природа рідного краю, любов до Бога. Історичні дослідження переконливо доводять, що вся виховна система народної педагогіки спрямована на виховання людяності, високих моральних почуттів і рис, любові до вітчизни, шанобливого ставлення до людей праці, до всього свого, рідного. Через пісні, казки, прислів'я та інші засоби фольклору народ відкривав перед дитиною красу людських взаємин, прагнув одухотворити людську працю, побут, вчив жити за законами краси [4].

Система козацького виховання значною мірою відображає сутність народного досвіду роботи з підростаючим поколінням, стрижень якого визначає головна національна ідея українського етносу про непересічність особистості, збагаченої відчуттям волі, розкнутості духу, устремлінням до незалежності держави. Сьогодні в багатьох регіонах України почалося активне відродження козацьких виховних традицій. Величезний виховний вплив має вивчення героїчного життя, подвижницької діяльності, високого військового мистецтва гетьманів, кошових отаманів, керівників повстань. А одним з головних напрямків втілення в життя козацької педагогіки - дослідження й практичне відродження військово-спортивного мистецтва наших предків. Слід також поставити на широкий і практичний рівень пізнання й відродження традицій козаків як мудрих хліборобів, господарів землі, зберігачів і примножувачів рукотворних скарбів рідного краю, його природних багатств [4].

Таким чином, використання національних традицій у виховній роботі звільняють від абстрактності і надуманості у виборі форм та змісту роботи, дозволяють створити природне виховне середовище, дають змогу глибше усвідомити зв'язки з історією своєї місцевості, нерозривну єдність з попередніми поколіннями, їх духовним світом, глибше пізнати свій народ, його традиції, вірування в самого себе, як часточку великого народу

Як правило тематичний підбір форм та методів виховання роботи з використанням національних традицій спирається на народний календар, а також традиційні свята, до цього додається вивчення морально-етичних норм народу.

Активно впроваджуються *індивідуальні та групові форми роботи*, такі як пошук та збір фольклору, матеріалу, свідчень, узагальнення та творча інтерпретація набутого, підготовка та участь у фестивалях, конкурсах. Застосовуються і масові форми, особливо ті, що передбачають різновіковий склад учасників. Наприклад, фестивалі народного фольклору, колективно-творчі справи «Традиції мого народу», «Бабусина скринька», Свято родини і ін.

Учням можна запропонувати усні журнали («Чарівний світ народних

традицій», «Народні прикмети»), «кругли столи», інформаційні повідомлення (прес-дайджести) (звідки пішло..., а що наші предки робили коли...). Матеріалом слугують різноманітні легенди, казки, звичаї, обряди, що підбираються з урахуванням теми та мети.

«Як дитина бігає і грається, так їй здоров'я усміхається», – мовить народна мудрість. Рухатися, бігати, гратися - це значить жити. *Ігри* прищеплюють любов до праці, сприяють фізичному та розумовому розвитку дитини, формуванню почуття справедливості, чесності, взаємодопомоги, колективізму. Гра - важливий фактор виховного впливу. Корисність ігор, що тісно пов'язані з національними звичаями, традиціями, обрядами в тому, що дитина під час виконання певних дій відтворює вчинки певної людини в конкретних історичних умовах, набуваючи необхідного обсягу знань, норм поведінки. В ході рольових ігор учнів можна познайомити з обрядами, зі взаєминами між членами сім'ї, ставленням наших предків до виховання дітей, до лідарства та ін., занурити їх в атмосферу народного свята, показати форми дозвілля наших предків, навчити національним іграм та забавлянкам, познайомити з фольклором.

Хто ти такий?
Українець малий!
Який знак твій?
Тризуб золотий!
Де ти живеш?
Між своїми!
В якому краю?
В Україні!

Специфічними формами виховної роботи з використанням національних традицій виступають вечори українського фольклору «Радуйся землі від віку до віку», «Ой у лузі калина», літературні вітальні «Народ скаже, як зав'яже», «Великий Кобзар», «ІІ вірші – то мова солов'їна», конкурси козаків «Козацькому роду нема переводу», вечорниці, свята («Різдво», «Святий Миколай», «День Землі») тощо.

? Питання для обговорення:

1. Що є метою національного виховання? Чи відмічаєте Ви зміни у ставленні людей до народних традицій та звичаїв?

2. Який виховний потенціал народних звичаїв, обрядів, традицій? Чи є сенс впроваджувати їх у виховний процес школи, сім'ї?

3. Користуючись народним календарем розробіть систему виховних заходів з використанням народних традицій. Обговоріть різні підходи до її створення залежно від віку учнів та особливостей регіону.

4. Чи доводилося Вам особисто брати участь в українських вечорницях? У будь-якому разі висловіть свою думку з приводу того суспільного, морального, естетичного, етичного досвіду, що формують вечорниці

Організація громадянського виховання

Громадянське виховання – це спеціальна робота щодо формування громадянськості як інтегральної характеристики особистості, яка дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично дієздатною та захищеною.

Сухомлинська О.В., Боришевський М.Й., Чорна К.І., Тараненко І.Г., Рябов С.Г., автори Концепції громадянського виховання особистості (2000 р.) в умовах

розвитку української державності, дають визначення основних понять, які необхідно правильно тлумачити під час організації громадянського виховання у сучасній школі.

Громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, де вона наділена відповідним юридичним статусом, що є основою для користування певними правами та для додержання обов'язків.

Громадянськість – духовно-моральна цінність світоглядно-психологічна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни.

У педагогічному плані громадянськість містить знання, переживання й вчинки, ці складові перебувають у певних зв'язках і взаємодії з переважанням на певних етапах розвитку індивіда емоційного компонента, формування почуттєвої сфери.

Громадянська позиція – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства.

Виховання громадянина має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму. *Патріотизм* є проявом особистістю любові до свого народу, поваги до національних традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою [Бех, с.301]. Велике значення у вирішенні поставлених завдань має виховання поваги до батьків, свого роду, до традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього, як представника, спадкоємця і наступника.

З патріотизмом органічно поєднується національна самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, суспільна активність й ініціативність, готовність працювати для розквіту батьківщини.

Важливе місце у громадянському вихованні посідає *громадянська освіта* – навчання, спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини, громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері, яка передбачає насамперед політичну, правову й економічну освіченість і здатність керуватися відповідними знаннями в умовах кардинальної перебудови суспільства.

У процесі громадянського виховання провідне місце належить освітній складовій, яка доповнюється й розширюється вихованням в душі громадянськості. це поняття об'єднує в собі громадянську, політичну соціалізацію майбутнього громадянина та його здатність долучати до цього процесу моральні цінності.

Мета й завдання громадянського виховання: сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні, вони мають органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно [15].

Мета громадянського виховання конкретизується через систему завдань, зміст громадянського виховання:

- розвиток патріотизму,
- розвиток національної самосвідомості громадян,
- культура міжетнічних відносин,

- розвиток планетарної самосвідомості,
- розвиток правосвідомості,
- розвиток політичної культури,
- дбайливе ставлення до природи,
- формування моральності особистості
- формування культури поведінки особистості, розвиток мотивації до праці.

Громадянське виховання, таким чином, тісно пов'язане з моральним та національними напрямками виховної роботи, але при цьому має специфічні ознаки – визначає своєрідність виховної роботи, пов'язану з конкретними історичними умовами, суспільним життям даної країни.

На відміну від інших розвинутих країн, де громадянське виховання майже повністю базується на політичній та правовій сфері діяльності громадянського суспільства, в Україні на сучасному етапі її розвитку громадянське виховання, через відсутність відповідної правової та юридичної бази або її недієспроможності, багато в чому базується на морально-етичних засадах, тобто морально-етичні імперативи й цінності виступають головним критерієм ефективності громадянського виховання.

У громадянському вихованні пріоритетна роль належить активним методам, що базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості вихованців. До таких *методів* належать: ситуаційно-рольові ігри, соціодрама, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо [15].

До них доцільно долучати також бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, з періодичною пресою, самостійне рецензування, суспільне доручення, самоуправління, приклад.

Серед технологій громадянського виховання учнів значне місце займають технології учнівського самоврядування.

Самоврядування – це демократичний спосіб організації колективного (суспільного) життя. Розрізняють соціальний і психологічний аспекти самоврядування. У першому випадку самоврядування розуміється як засіб устрою громадянського життя на демократичних принципах, і в цьому сенсі воно виступає як фактор демократизації суспільства. Психологічний аспект самоврядування пов'язаний із саморегуляцією людини, тобто з психічними процесами, що створюють підґрунтя для формування найважливіших громадянських якостей особистості [23].

Таким чином, учнівське самоврядування є одним з найважливіших факторів формування в учнів умінь і навичок керівництва демократичними процесами, що відбуваються в державі. Формування ініціативної, здатної приймати нестандартні рішення особистості неможливе без широкого залучення учнів до участі в управлінні шкільними справами через діяльність в органах учнівського самоврядування.

Учнівське самоврядування - це спосіб, принцип організації учнівського колективу, що забезпечує комплексний виховний вплив на учнів шляхом їх залучення до усвідомленої і систематичної участі в справах школи, класу, до

вирішення важливих питань життя школи.

Однією з найважливіших форм громадянського виховання, учнівського самоврядування є класні та загальношкільні збори учнівського колективу, які не втратили своєї значущості і в наш час.

Тести для визначення рівня сформованості громадянських якостей учнів

Інструкція: для визначення рівня сформованості громадянських якостей слід скористатися шкалою, у якій ці якості оцінюються за п'ятибальною системою: 4 бали – це максимальний рівень даної якості, 3 – високий, 2 – середній, 1 – низький, 0 – повна її відсутність.

Тест можна використовувати як для експертного оцінювання вихователями учнів, так і для самооцінки.

Бланк

№	Громадянські якості	Бали					Антигромадські якості
		4	3	2	1	0	
1	Прихильність державним інтересам						Егоїстичність інтересів
2.	Демократичність						Авторитарність
3.	Суспільна ініціативність						Суспільна пасивність
4.	Гуманістичність						Мізантропія
5.	Етнічність						Денаціональність
6.	Державна патріотичність						Державна нігілістичність
7.	Громадянська відповідальність						Громадянська безвідповідальність
8.	Громадянська дисциплінованість						Громадянська недисциплінованість
9.	Громадянська самосвідомість, політичність						Аполітичність
10.	Почуття громадянського обов'язку						Громадянська необов'язковість
11.	Громадянська мужність						Громадянська непокірність
12.	Прихильність до вселюдських цінностей						Національна обмеженість
13.	Національна гідність						Комплекс меншовартості
14.	Готовність захищати Батьківщину військовими засобами						Угодовство, слабовілля
15.	Терпимість до представників інших етносів						Ксенофобія
16.	Піклування про державну мову, піднесення її престижу						Нехтування державною мовою, байдуже чи негативне ставлення до неї
17.	Екофілія, піклування про природу						Агресивність до природи. Екофобія
18.	Приязнь до громадських обрядів						Нехтування громадських обрядів
19.	Повага до національних традицій						Скепсис, нехтування національними традиціями
20.	Правосвідомість						Схильність до правових відхилень у діяльності та поведінці
21.	Державницький оптимізм						Державницький песимізм

22.	Почуття місцевого патріотизму (любов до місцевості проживання, її людей, культури)									Зневага до свого місця проживання
23.	Відданість справі українського державотворення									Антипатія до справи українського державотворення
24.	Громадянська активність									Громадянська мімікрія, ригідність
25.	Громадянська вірність									Громадянська зрадливість
26.	Філантропічність									Скупість
27.	Політична воля									Безвільність

Обробка тесту. 91 бал і вище – вищий рівень громадянської вихованості; 80-90 – високий рівень, 50-80 – середній, 30-50 – низький, до 30 балів – початковий.

1. § Продіагностуйте себе за рівнем громадянської вихованості, зробіть висновки.

2. Дайте визначення поняттям: громадянин, громадянськість, громадянська освіта, громадянське суспільство, громадянське виховання.

3. Перерахуйте принципи громадянського виховання.

4. Розкрийте зміст та форми громадянського виховання.

5. Дайте характеристику технологіям громадянського виховання учнів.

Екологічне виховання учнів

Ціннісне ставлення до природи і формування на його основі екологічної культури є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку. Поява суттєвих екологічних проблем більшою мірою й обумовлена низьким, а у деяких громадян початковим, рівнем екологічної грамотності, свідомості.

Концепція екологічної освіти в Україні, затверджена у 2002р. МОН України, передбачає чітку структуру формування екологічної освіти, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення. В ній виділені два основні напрямки освіти – формальна і неформальна. Формальна екологічна освіта охоплює всі ланки існуючої загальної освіти в Україні, а неформальна – має просвітницький характер і спрямована на формування екологічної культури через засоби масової інформації, громадські екологічні об'єднання, партії.

Отже у системі загальної середньої освіти передбачена екологічна освіта в рамках вивчення навчальних предметів, спецкурсів, роботі позашкільних установ. Поряд з цим класний керівник спрямовує свої зусилля на екологічне виховання учнів, на закладання основ екологічних знань, розвиток умінь природоохоронної діяльності.

Метою екологічного виховання є формування екологічної культури учнів.

У структурі *екологічної культури*, як складному особистісному утворенні, виділяють екологічні знання, екологічне мислення, уміння та навички природоохоронної діяльності, екологічний світогляд, екологічну етику. Кожному компоненту відповідає певний рівень екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань та уявлень до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на всіх рівнях [19].

В екологічному вихованні слід звернути увагу на формування *ціннісного ставлення до природи*: усвідомлення цінності природи в житті людини, самоцінність

природи; почуття особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальність за них, здатність гармонійно співіснувати з природою, поводитися компетентно, екологічно безпечно; критично оцінювати споживацько-утилітарне ставлення до природи; вміти протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активно брати участь у практичних природоохоронних заходах; здійснювати природоохоронну діяльність з власної ініціативи; займатися посильним екологічним просвітництвом; формування почуття відповідальності за природу як національну і загальнолюдську цінність.

Саме формування ціннісного ставлення до природи є найважливішим виховним завданням класного керівника щодо становлення екологічної культури учнів.

Духовне формування і розвиток особистості має протікати в екологічному руслі. Толерантне, бережливе ставлення до оточуючого природного середовища не тільки екологічна та економічна, але й етична проблема. В цьому зв'язку необхідна корінна переорієнтація моральної свідомості людини, «переоцінка» моральних цінностей у ставленні до природи.

Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї.
Вона – не тільки тема вірша
Або картини, -
В ній є висоти незримі
Й святі глибини.
У неї є душа могуча,
Порив є в неї,
Що більші над усі пориви
Душі твоєї.
Вона – це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папірняним –
Живим поетом (М. Рильський)

У процесі організації екологічного виховання слід враховувати, що ставлення вихованців до природи має специфічні *вікові особливості*. Учням початкової школи властиве непрагматичне ставлення до природи, вони прагнуть до спілкування з природними об'єктами. У молодшому і середньому підлітковому віці відмічається високий ступінь психологічної близькості з природою, ставлення до неї як до об'єкту охорони. У старшому підлітковому віці з'являється установка користі, однак разом з тим, нерідким є прояв природоохоронних мотивів. Для старшокласників властиве сприйняття природи як об'єкта, ставлення до неї обумовлене більшою мірою естетичними мотивами, а ніж настановами користі. У цьому віці остаточно складається структура ставлення до природи, властива дорослим, однак у порівнянні для учнів вона займає вищу ієрархію цінностей.

Таким чином у *екологічній культурі* особистості виділяють інтелектуальний, моральний, естетичний та емоціональний *компоненти*. Відповідно до того як змінюється ставлення учня до природи, екологічних проблем планується й організовується виховна робота, враховуючи всі аспекти та компоненти екологічної культури.

Для формування в учнів екологічної культури можна застосувати: конкурс «Робінзонада», усний журнал «Сторінками Червоної книги», конференція «Біль, що не знає кордонів», вечір козацьких традицій, краєзнавчі походи, похід з елементами спортивних ігор «Зустрічаємо весну», прес-конференція «Екологічні проблеми регіону», літературний вечір «Людина і природа в поезії», екскурсії в природу, читацька конференція «Природа: джерело життя і краси», тематичні вечори «Вразливі точки екології», конкурс виробів з природного матеріалу «Природа і фантазія», фестиваль, екологічний ринг, екологічні дебати і багато чого іншого.

Інтерактивні вправи: дослідження природи під час екскурсії

Вправа 1. Мета: усвідомити свої почуття де природи.

Спостерігаючи за природним оточенням, учні повинні обирати найбільш цікаві для себе об'єкти. При цьому звертають увагу на форму, колір, розміри об'єктів, що привернули їхню увагу.

Перепочиньте, і нехай кожен з учасників поділиться своїми враженнями.

Вчитель просить учасників звернути увагу на об'єкти, які їх не зацікавили. Нехай також визначають їхній колір, розміри, форму.

Питання для обговорення;

Чи змінилося ваше ставлення до обраних об'єктів після такого дослідження?

Чи змінилося розуміння природи після вивчення природних об'єктів?

Чи відповідальні ми перед природою?

Як саме ми відповідаємо за ті об'єкти, які обрали для обстеження?

Вправа 2. Мета: з'ясувати свій зв'язок з природою.

Запропонуйте учасникам лягти на землю і вслухатися у звуки навколо себе, глибоко вдихнути повітря, відчути зв'язок із Землею (10 хв.), після чого нехай вони обмінюються враженнями.

Можна запропонувати обійняти дерева. А потім через деякий час (5-10 хв.) обмінятися враженнями.

Вправа 3. Змійка. Мета: відчути зв'язок із природою і з людьми.

Учасники стають один за одним, як у дитячій грі «паровозик». Лише в першого й останнього учасника очі розплющені, вони мають бачити, куди «повзе змія». Решта учасників рухається із заплющеними очима, намагаючись не розірвати ланцюжка. Учасники, що складають «тіло змії», мають спробувати відчути себе частиною природи. Вони також мають запам'ятати свої відчуття під час руху і потім, пригадуючи їх, розповісти про маршрут руху.

Вправа 4. Закладання дослідів із різними видами відходів.

Мета: усвідомити зміни, які зазнає природа в результаті діяльності людини.

Заздалегідь окремим групам учасників (по 3-5 осіб) дається завдання зібрати зразки будь-яких відходів, які утворюються в екскурсійному таборі за день. Це можуть бути скло, папір, нитки, одноразовий посуд, різні харчові відходи тощо.

Зразки принесених на заняття матеріалів складають в 4 синтетичні сітки на зразок тих, у яких часом фасують фрукти в магазинах. Вміст сіток має бути однаковим. Складається список вмісту кожної сітки. Списки зберігаються окремо. Вказується число, місяць початку дослідів.

Підготовлені сітки з відходами закопують у землю на глибину 30-50 см на різних ділянках: відкриті сухі галявини (поле, лучні ділянки), під деревами в лісі, поблизу мурашника чи водойми, Експеримент розраховано на весь час перебування в природній зоні чи оздоровчому таборі. Підсумки підбиваються наприкінці зміни. Сітки викопують. Вміст сіток порівнюють зі складеними на початку списками.

З'ясуйте: Чого не вистачає? Що залишилось?

Проведіть *підсумкову бесіду* про утворення відходів, проте, чим супроводжуються процеси їх ліквідації. Підведіть дітей до висновку, що мінімізація відходів, запобігання їх утворенню – справді кардинальний шлях вирішення екологічних проблем.

Відтворіть взаємозв'язки виховної діяльності класного керівника щодо екологічного виховання з шкільними та позашкільними установами: бібліотекою, музеєм, школами юннатів, суспільними екологічними організаціями і т.д. Оцініть виховні можливості таких взаємозв'язків, тематику спільних заходів екологічного спрямування.

Організація природоохоронної діяльності учнів

Охорона природи, раціональне використання людиною її багатств – важлива загальнодержавна справа. Охорона природи – обов'язок кожної людини. Успіх у цій справі залежить, перш за все, від усвідомлення важливості цього завдання, від переконаності, вміння і звички постійно, на кожному кроці, оберігати рідну природу, лікувати ті рани, які вже їй нанесено, й не допускати нових.

Важливу роль у формуванні екологічної свідомості відіграє залучення учнів до природоохоронної діяльності: шкільних лісництв, садівництва, роботи в мисливських господарствах та ін., роботі санітарних загонів захисту довкілля, які виявляють ступінь забруднення повітря, води, зон відпочинку; загонів для боротьби з бракон'єрами (діють при лісництвах); групи швидкої допомоги звірам та птахам у зимовий період; кутків природи в школах, будинках школярів.

З природоохоронною пов'язана туристко-краєзнавча робота з дітьми, спрямована на прищеплення їм навичок правильної поведінки в місцях відпочинку, в лісах та ін.

Загальноосвітня школа покликана виховувати школярів у дусі любові до рідної природи, охорони навколишнього середовища. У школах *природоохоронна освіта* учнів здійснюється в різних напрямках:

- ✓ на уроках;
- ✓ під час проведення екскурсій;
- ✓ у процесі суспільно-корисної праці;
- ✓ різних масових заходів тощо.

Успіху природоохоронної діяльності сприяє й дослідницька робота учнів, під час якої вони розширюють свій екологічний світогляд, оволодівають методами дослідження природи, нагромаджують певний досвід. Не можна лишати поза увагою прищеплення учням навичок естетичного сприймання природи, формування гуманістичних ідеалів.

Ефективність природоохоронної освіти залежить, перш за все, від забезпечення продуманої цілеспрямованої комплексної системи у її здійсненні, від широкого ознайомлення учнів з усіма основними *аспектами охорони природи*: природничо-науковим, ідеологічним, екологічним, юридичним, оздоровчо-гігієнічним, морально-етичним і науково-пізнавальним.

В ході підготовки до природоохоронного виховання учнів, з'ясовуючи наукові основи охорони навколишнього середовища, вчитель повинен передбачити показ ролі наукових знань, як продуктивної сили, соціального та виробничого прогресу,

стимулювати навчальну діяльність учнів, переконати їх у тому, що прогрес суспільства неможливий без глибокої природоосвіченості людей.

Досить важливою є *природоохоронна самоосвіта* – це засіб поглиблення знань учнів, їх творчих здібностей, дослідництва, формування умінь і навичок самостійно вирішувати різні проблеми захисту природи. Найкраще сприймається та осмислюється та інформація, яку опрацьовуєш самостійно, до якої учні виявляють поглиблений інтерес.

Природоохоронна робота повинна проводитись безперервно на всіх рівнях організації навчально-виховного процесу, з усіх предметів і ґрунтуватись на *принципах* зв'язку теорії з практикою, науковості, міжпредметності, індивідуального підходу. Крім того вона повинна впливати на формування цілісної орієнтації усіх учнів.

Проте не всі учні до кінця усвідомлюють цінність та глобальність проблем охорони природи, їх соціально-економічний, політичний, морально-етичний, естетичний, правовий аспекти. Як правило, питання охорони природи розглядається учнями відірвано від складних природних явищ. Школярі неправильно уявляють норми ставлення людей до природного середовища, протиріччя, що виникають у системі: техніка–суспільство–природа.

Все це вимагає посиленої уваги і продуманої роботи серед учнів з питань охорони навколишнього середовища.

Починаючи вже з молодших класів, основні зусилля педагогів спрямовуються на добір завдань, що сприяють формуванню в учнів позитивних установок, навичок спостережливості, орієнтації у позитивних і негативних явищах в навколишньому природному середовищі, емоційно-естетичного сприйняття і оцінки природи, високої громадянської відповідальності за її стан.

Найефективнішою *формою організації природоохоронної діяльності* учнів є екскурсії, під час яких вирішуються програмно-навчальна мета й завдання з обов'язковим компонентом екологічної освіти і природоохоронної діяльності.

У середніх і старших класах передбачається більш складна і різноманітна природоохоронна робота, яка включає зокрема експериментально-пошукові, дослідницькі підходи. Добираються завдання, наприклад, з вивчення видового складу дикорослих кормових трав на місцевих пасовищах, видового складу і розповсюдженості шкідників, збудників, переносників збудників захворювань рослин, тварин, виявлення місцевих джерел забруднення атмосфери, водойм, ґрунту, лісу; вивчення рекреаційного використання лісу, лук; стану місцевих пам'яток природи; можливостей створення екологічних стежок, мікрозаказників; режиму і системи охорони місцевої природи тощо. Врешті досягаються позитивні результати: учні усвідомлюють, що екосистеми не повинні зазнавати негативних змін під впливом прямої чи опосередкованої діяльності людини, що вони підлягають контролю, який сприятиме збереженню їх рівноваги; набувають навичок науково-дослідницької роботи.

Організовуючи комплексну природоохоронну освіту, практичну діяльність учнів у цьому напрямі, вчителі домагаються усвідомлення ними того важливого положення, що у природоохоронних проблемах збігаються різносторонні знання людей, інтереси різних галузей народного господарства, різні сфери життя і діяльності суспільства, держави, осушення ґрунту тощо.

Учні пропонують заходи для захисту плюсових дерев: висаджування навколо них в радіусі 5-6 метрів густих і колючих кущів, розселення мурашників (по 4 на 1га лісу), охорона турунів, їздців, підгодовування та приваблювання птахів, висаджування стійких до забрудненого атмосферного повітря рослин – тополі, шовковиці, акації, лоху низьколистого, клена ясенелистого, туї, ялини, кизилу, шипшини, обліпихи та інших, категорична заборона обривання бруньок, пагонів ялини, викопування підземної частини багаторічних трав, зокрема лікарських, визбирування гарноквітучих рослин на букети, пошкодження ягідних кущів, тобто певними правовими нормами впорядковують експлуатацію лісу.

Як і в кожному виді діяльності, у природоохоронній можна виділити основні структурні **компоненти** [5]:

I. Інтелектуальний – екологічні знання, які формуються в учнів під час урочної та позаурочної роботи. Тут доцільними можуть бути лекції, інформаційні повідомлення, калейдоскопи, випуски тематичних бюлетенів, радіопередачі, бесіди за круглим столом і ін., за орієнтовною тематикою «SOS», «Увага, небезпека!», «Моніторинг природного середовища», «Екологічні проблеми світу й мого міста», «Важливо знати!», «Природа і суспільство» тощо; заочні мандрівки, екскурсії «Заповідниками світу», «Сторінками Червоної книги» і ін.

II. Операційний – вміння та навички охорони природи, серед яких:

- оцінювати стан навколишнього середовища, найближчого природного оточення;
- правильно поводитися в конкретній ситуації;
- захистити навколишнє середовище від забруднень і руйнувань;
- пропагувати сучасні проблеми екології і охорони природи.

Ці та інші уміння формуються у ході організації конкретної природоохоронної діяльності, туристсько-краєзнавчої роботи. Довели свою ефективність екологічні акції, проекти, марафони, колективно-творчі справи, гаслом яких слугує необхідність у збереженні природного середовища; рольові та ділові ігри, інтерактивні вправи «Зберігаємо для майбутнього»

III. Мотиваційний – сукупність збуджуючих причин діяльності людини в природі. Виділяють гуманістичні, патріотичні, естетичні, економічні, санітарно-гігієнічні й пізнавальні мотиви. Класні керівники задля цього пропонують учням етичні бесіди «Людина і природа в поезії», тематичні вечори, читацькі конференції «Природа: джерело життя і краси», зустрічі з учасниками екологічних експедицій, диспути «Що дає екологічна грамотність» і багато чого іншого.

Урахування у виховній роботі усіх аспектів організації природоохоронної діяльності дозволяє здійснювати повноцінне формування екологічної культури школяра.

✓ **1. У чому сутність природоохоронної роботи? Чи має вона своєрідність, пов'язану з віком вихованців?**

2. Який Ваш особистий досвід природоохоронної роботи?

Профорієнтаційна робота

Профорієнтація – в самому загальному плані означає допомогу дітям та молоді в життєвому самовизначенні, виявленні та реалізації їх індивідуальних

можливостей. В багатьох країнах прийняті також більш вузькі поняття: «навчальна орієнтація» та «професіональна орієнтація», які розглядаються як спеціальна допомога особі в реалізації її прав в сфері освітніх та професійних можливостей, виборі направлення навчання і професії відповідно до інтересів та здібностей [6].

Професійна орієнтація (від фран. orientation – установка) – комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді відповідно до бажань, схильностей, здібностей і з урахуванням потреб у фахівцях народного господарства й суспільства в цілому.

Вибір професії молодою людиною належить до категорії так званих разових рішень, тому помилки, які роблять учні в професійному самовизначенні, дорого обходяться як суспільству, так і самим молодим людям.

Тому надзвичайно велика роль педагога, батьків в формуванні і корекції професійних планів молоді в пошуку найбільш оптимальних шляхів впливу на молодих людей в процесі професійного становлення.

У наш час система профорієнтаційної роботи містить у собі діяльність за наступними *напрямами*: професійна освіта, що включає профінформацію, профпропаганду й профагітацію, соціально-професійна адаптація, професійне виховання, що ставить своєю метою формування в учнів почуття обов'язку, відповідальності, професійної честі й гідності

Основними *формами* профорієнтації в школі є урок (зокрема урок трудового навчання), тиждень профорієнтації, екскурсії на підприємство, тематичні виховні заходи.

У профорієнтації найважливішими *методами* є профконсультація, профдіагностика, профвідбір, профадаптація, презентація професії. Далі ми розглянемо сутність тих методів та форм роботи, яку має проводити класний керівник у системі підготовки учнів до свідомого вибору професії.

Профконсультація може проводитися як індивідуально, так і з класом, її мета – надати основні відомості щодо галузі виробництва. У змісті профконсультаційної бесіди виділяють декілька важливих аспектів. *Психолого-педагогічний аспект* має своєю метою надання допомоги учням в усвідомленні себе активними учасниками суспільно-трудова діяльності. *Медичний аспект* профконсультації визначає фізичну придатність школяра до професії відповідно до стану його здоров'я, а також фізіологічними особливостями організму. *Інформаційно-ознайомчий аспект* бесіди спрямований на розширення уявлень учнів про різні види професійної діяльності. *Довідково-інформаційний аспект* бесіди пов'язаний з конкретними відомостями про можливості одержання фахової освіти, працевлаштування (про навчальний заклад, його місця розташування, тривалості навчання, про вимоги до учнів, про можливості працевлаштування, перспективах кваліфікаційного й посадового росту). Профконсультація може проводитися в індивідуальній чи груповій бесіді з учнями, у ході практикуму «Обираємо професію», «Барометр професій», «Знайди своє місце у житті» тощо.

Новітнім методом профорієнтації учнів є *презентація професії*.

Презентація – пред'явлення, подача матеріалу, яскрава дія, з метою створення запам'ятовуючого уявлення, що проводиться, як правило, у нестандартній формі.

Ознайомлення учнів із професіями в процесі бесіди чи презентації варто проводити за таким *планом*:

1. Загальні відомості про професію:

Коротка характеристика галузі народного господарства, де застосовується професія, короткий історичний нарис і перспективи розвитку професії, основні спеціальності, пов'язані з даною професією.

2. Виробничий зміст професії:

Місце й роль професії в науково-технічному прогресі, її перспективність; предмет, засоби й продукт (результат) праці; зміст і характер (функція) трудової діяльності; обсяг механізації й автоматизації праці; загальні й спеціальні знання й уміння фахівця даної професії, моральні якості; зв'язок (взаємодія) з іншими спеціальностями.

3. Умови роботи й вимоги професії до людини:

Санітарно-гігієнічні умови праці; вимоги до віку й здоров'я; елементи творчості, характер труднощів, ступінь відповідальності, спеціальні вимоги до фізіологічних і психологічних особливостей людини, відмітні якості гарного працівника; спеціальні умови: вплив професії на спосіб життя працівника, його побут і т.д.; економічні умови: організація праці, система оплати, відпустка.

4. Система підготовки до професії:

Шляхи одержання професії, курси, технікуми, вузи; зв'язок професійної підготовки з навчанням і трудовою діяльністю в школі; рівень і обсяг професійних знань, умінь і навичок, необхідних для одержання початкового кваліфікаційного розряду по даній професії.

Презентація передбачає й показ та демонстрування засобів та продуктів виробництва, фотомонтаж, застосування відеоматеріалів, інтерв'ю з представниками цієї професії.

У профорієнтаційній роботі активно застосовуються заочні конкурси: малюнків, стінних газет, бюлетенів, плакатів, вікторини. Орієнтовна тематика: «Професія моїх батьків», «Всі професії важливі», «Ким я хочу бути». «Подорож до цукеркової фабрики». Запровадження у навчальному закладі тематичного тижня дозволяє приділити більшу увагу цій проблемі.

Тепер розглянемо одну із ігор, яку можна включати до заходу, профорієнтаційної спрямованості:

Гра «Ланцюжок професій»

Вправа використовується для вироблення уміння виділяти спільне в різноманітних видах трудової діяльності.

Гравці сідають в коло. Кожен по черзі називає професію так, щоб вона мала щось спільне з попередньою. Наприклад, фрезерувальник – зубний лікар (також використовує маленьку фрезу) – медсестра – нянька – смітникар – еколог – біолог – художник і т.д. У випадку невдалого продовження необхідно пояснити в чому ж схожість. Якщо хтось не може назвати – виходить з гри.

✓ **Спираючись на фах свого факультету опрацюйте фрагмент уроку, на якому варто використати елементи профорієнтації**

Формування емоційної культури учнів у виховній роботі

Емоції – реакція людини на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють усі види чутливості і

переживань.

Завдяки емоціям не лише відчують, сприймають, уявляють чи розуміють навколишню дійсність, а й переживають її. Сукупність емоцій і почуттів становлять емоційну сферу людини.

Розвиненість почуттів, здатність оптимально управляти своїми емоціями визначають емоційну культуру особистості.

Емоційна культура – це визначений рівень психічного розвитку, що забезпечує здатність особистості адекватно виявляти власні емоції і реагувати на емоції інших, керувати емоційним станом і емоційними реакціями на зовнішні і внутрішні впливи, регулювати процеси витрат нервової енергії.

Складовими емоційної культури є [14]:

I. Мотиви емоційного світовідчуття:

- інтерес до емоційної сфери іншої людини;
- прагнення до підтримки в себе й у навколишніх позитивного емоційного стану;
- прагнення зрозуміти почуття і настрої навколишніх;
- бажання свідомо керувати своїм настроєм.

II. Емоційні відчуття і сприйняття навколишньої дійсності і свого «Я»:

- відчуття і сприйняття почуттів радості, захвату, подиву й ін.;
- здатність відчувати відтінки почуттів інших людей;
- здатність сприймати емоційний стан і настрої навколишніх;
- здатність сприймати багатство й емоційне зафарбування слова.

III. Знання й уміння, які розкривають емоційну природу людини:

- знання, що розкривають значення, місце і роль емоції у житті людей;
- знання, що розкривають види емоційних станів і розмаїття емоційних реакцій організму на різні впливи навколишнього середовища;
- поінформованість про шляхи і засоби збагачення емоційної сфери і керування емоціями;
- уміння відзначити і правильно розцінити виразні рухи людини (міміку, жести, позу й ін.);
- уміння правильно розуміти емоційний стан навколишніх;
- уміння переборювати негативні емоції, бачити причини і шляхи усунення їх;
- уміння оптимально використовувати запас знань про емоційну сферу, особливості емоційного стану, емоційних реакціях у встановленні емоційного контакту.

IV. Емоційна регуляція діяльності:

- уміння співчувати, розуміти почуття оточуючих;
- уміння гальмувати свої емоції, що не знаходять фізичної і біологічної розрядки;
- уміння дарувати оточуючим радість;
- уміння діяти проти власного гніву;
- уміння виділяти в однолітках позитивне і почувати те, що переживають інші.

V. Емоційність:

- здатність бачити життя у світлих тонах;

- здатність розбиратися в багатьох нюансах виразних рухів;
- вразливість;
- сприйнятливність до чужої радості, суму, горя.

VI. Емоційний самоконтроль і самооцінка:

- здатність керувати своїми бажаннями;
- здатність контролювати емоції, настрої, емоційні реакції;
- здатність правильно оцінювати події, що впливають на емоційний стан і емоційні реакції;
- здатність розцінювати свої можливості в регулюванні свого настрою і оточуючих;
- здатність правильно оцінювати емоційну ситуацію й адекватно реагувати на неї.

Формування емоційної культури старшокласників протікає успішно, якщо в навчально-виховному процесі створена атмосфера довіри, доброзичливості, взаємоповаги; має місце установка на регулювання емоційного стану й емоційних реакцій на зовнішні і внутрішні впливи; учні включаються в навмисно створені емоційні ситуації, пошук виходу з яких розширює і поглиблює знання старшокласників про емоційну сферу людини і ролі емоцій у його діяльності, удосконалює способи емоційної регуляції їхньої поведінки; використовується емоційний тренінг, що забезпечує розвиток емпатії й умінь керувати емоційними реакціями й емоційним станом своїм і оточуючих.

До основних, загальновідомих та частіше за все використовуваних *методів* формування емоційної культури відносять: проблемні питання, бесіди, лекції, інструктажі, тестування, ігри, змагання, заохочення, покарання; романтику, методи самопізнання.

У виховній роботі використовуються рольові і ділові ігри, диспути, дискусії, бесіди за «круглим столом», інтерв'ю, консультації, служба «SOS» – запитуйте-відповідаємо-радимо!), служба «Телефон довіри», «Швидка музична допомога», анкетування, захист творчих робіт з тем (наприклад «Сама прекрасна з жінок», «Добро і зло... Чого ж у світі більше?», «Душі прекрасні пориви», «Від посмішки стане всім світліше», «Людина стає Людиною», «Бути особистістю – означає бути!», «Мені і боляче, і кривдно», «За гроші не все купується», «Якщо друг виявився раптом...» та ін.), літературні вітальні (де учні не тільки зустрічаються з поетами, виконавцями творів різних жанрів, але і читають власні вірші, виконують улюблені твори); виставки робіт учнів; аутотренінг; індивідуально-рольові ігри; конкурси ерудитів, ораторів, поетів, дикторів радіо і телепередач та ін.; рукописні журнали; індивідуальні і групові консультації; листування з учнями (пропонуються ситуації, питання для обговорення в класі).

Романтика – це емоційний стимул більш високого рангу, ніж гра чи змагання. Справжня романтика — це те, що ґрунтується, передусім, на привабливості й емоційному усвідомленні суспільно корисної діяльності. Романтика має на увазі все незвичайне, фантастичне, таємниче, чудове (пригоди, почуття, обставини) [8].

В процесі різнопланової діяльності дітей романтика є елементом особливого стану душі дитини. Романтика, як і кожен метод, може пронизувати всі види діяльності школярів. Складовими романтики можуть бути елементи гри, творчого

пошуку (походи, заочні подорожі, пов'язані з виконанням конкретних завдань: пошук місць, імен, пам'ятників). Такі форми діяльності викликають в школярів почуття героїчної романтики. Організація яскравих, незвичайних урочистих ситуацій, які стають пам'яттю про героїв, створюють романтику пам'яті. Піднесений емоційний стан (трудова романтика) можна створити в процесі трудових буднів, пов'язаних з переживанням соціального значення (гра, сюрприз, таємничість). Походи рідним краєм, участь у спортивних змаганнях, народних іграх, національних видах спорту («Зелена криниця», «Богатирська криниця»), комплекс різних поєднань створюють романтику близькості до рідної природи [8].

Крім того виховні справи, заходи, які, крім вищезазначеного змісту, супроводжуються особливим емоційним станом, створеним використанням: особливого освітлення (свічок, яскравих кульок), оформлення (квіти, гірлянди, національні символи), «солодких столів», незвичайних призів, музичний супровід тощо, дозволяють привнести романтику у «звичайну» виховну ситуацію відвертої розмови, диспуту, дискусії і ін.

Ігри – рольові, ділові, розважальні, інтелектуальні, ті, що проводять на уроках, або на перервах чи позаурочно, є тим доцільним видом діяльності, який стимулює активність, й отже пробуджує емоції, регулює уміння та навички спілкування. Найчастіше, коли мова заходить про дітей, про виховання й розвиток, ми, дорослі, стаємо дуже серйозними. І виклад більшості педагогічних прийомів нагадують збірник уставів, концепцій, положень про гру. Але гра – справа весела. Під час виховання культури емоцій гра проводиться заради гри. Тому яскравою рисою емоційних ігор є легкість у відносинах, іскрометний гумор і іронія, які учень сприймає як мову рівноправності, підтримки [48].

Залежно від того, наскільки гнучкими, динамічними і творчими чи чітко регламентованими є рольові дії, їх правила, зміст колективні розважальні ігри можна поділити на 2 групи:

Ігри творчі: сюжетно-рольові, конструкторські, драматизації з вільним розвитком сюжету, гра-жарт, гра-розігрування.

Ігри за встановленими правилами: рухливі, хороводні, спортивно-змагальні, настільні.

Рольові ігри використовуються як для вирішення практичних завдань, так і для розгляду теоретичних питань. Так, наприклад, знайомлячись з поняттям «емоційна культура особистості» всі учні класу можуть одержати різні ролі: «філософів», «психологів», «педагогів», «медиків», «літераторів», «музикантів», «дослідників». Кожна група повинна відповісти на питання з позиції свого «героя». У своїх виступах учасники мають розкрити поняття «емоції», «почуття», «культура», показати роль емоцій у різних сферах діяльності людини. «Дослідники» можуть представити аналіз анкет, що свідчить про ступінь сформованості понять «емоційна культура», «емоції» у учнів старших і середніх класів, про уміння виявляти емоційну культуру.

Рольова позиція учасників дозволяє учням доступно і цікаво усвідомити складні філософські і психологічні поняття, налаштувати учасників на захоплене обговорення важливої проблеми, розбудити прагнення до самопізнання і самовдосконалення, вплинути на формування естетичної культури учнів, сприяти поліпшенню емоційної атмосфери в колективі, вплинути на психологічний клімат

школи.

На сьогодні створені інноваційні форми щодо формування емоційної культури учнів. Це – тренінгові заняття, психологічні практикуми («Пізнай себе», «Я-концепція», «Я – особистість»). Широко використовуються методи арт-терапії, аутогенного тренування, інтерактивні методики.

Незважаючи на давнє коріння, *арт-терапія* існує усього кілька десятиліть. Найширшу популярність вона одержала в середині ХХ століття. Термін «арт-терапія» (art – мистецтво, art therapy – терапія мистецтвом) означає лікування пластичною образотворчістю з метою вираження людиною свого психоемоційного стану. Уперше цей термін був ужитий Адріаном Хіллом у 1938 р. при описі своїх занять образотворчою творчістю з туберкульозними хворими в санаторіях. Згодом цей термін став застосовуватися до усіх видів терапевтичних занять мистецтвом (музико-терапія, драмо-терапія, танцювально-рухательна терапія тощо) [22].

У системі гуманістичних уявлень в арт-терапії основним є поняття творчості, що означає реалізацію особистісного потенціалу учня в різних видах діяльності. Арт-терапія дозволяє під час виховного процесу розв'язувати виховні, коригуючі, психотерапевтичні, діагностичні, розвивальні завдання. Однак слід мати на увазі, що використання елементів арт-терапії вимагає спеціальних знань й умінь від вихователя. Зокрема, ось форми роботи, що застосовуються в музикотерапії: рухове розслаблення і злиття з ритмом музики; музично-рухові ігри і вправи, психічна й соматична релаксація за допомогою музики; вокальні вправи-співи, гра на музичних інструментах і ритмічна декламація, рецептивне сприйняття музики, музичне моделювання, пантоміма, рухова драматизація під музику, музична розповідь, гра з ляльками та дихальні вправи з музичним супроводом. І якщо проводити такі заняття може фахівець, то вихователь, класний керівник може і повинен ознайомити учнів з впливом мистецтва на психічний стан людини, порадити літературу, проконсультувати з окремих питань.

Термін *тренінг* (від англійського train, training) має ряд значень: навчання, виховання, тренування, дресирування. *Психологічний тренінг* – це специфічна форма навчання в групі й така, що чинить вплив на розвиток емоційної, комунікативної, інтелектуальної, естетичної сфер особистості; є поєднанням багатьох методів впливу, серед найважливіших: групова дискусія, ігрові методи, методи спрямовані на розвиток соціальної перцепції (уміння сприймати, розуміти й оцінювати інших людей, самих себе), метод тілесно-орієнтованої психотерапії, медитативні техніки тощо.

Тренінг спрямований не тільки на надання інформації та стереотипних умінь поведінки, а й має забезпечувати формування умінь та навичок свідомого вибору варіантів доцільної поведінки, сприяє розвитку установок, усвідомленню потреб і мотивів особистості.

Методика тренінгового заняття має зазвичай такий вигляд: подання достовірної інформації або постановка проблеми, створення належних умов переходу цієї інформації в особистісний досвід, формування навичок прийняття рішень. Задля цього використовуються: низка спеціально підібраних вправ – вступних, рефлексивних, діагностичних, тренувальних, інтерактивних; форм організації учнів – колективних, парних, групових.

Як і елементи арт-терапії проведення тренінгів також вимагає ретельної

фахової підготовки від організатора, однак останній час розроблено чимало методик тренінгових занять. Необхідно тільки пам'ятати, що всі відібрані вправи є необхідними, навіть якщо на перший погляд здається навпаки. Кожна з них несе своє навантаження й має забезпечити ефективність виховного впливу на свідомість учнів.

Дістали розповсюдження й психологічні практикуми – спеціально організована діяльність з метою надання практичної допомоги у розв'язанні можливих психологічних проблем. Проводяться практикуми спілкування, «Посієш характер, пожнеш долю», практикуми доцільної поведінки тощо. Структуру практикуму можна представити наступним чином: поінформування, тестування учнів щодо наявного рівня сформованості розглядуваних якостей, рекомендації з корекції, ситуативні вправи на закріплення.

Отже, основним, важливим етапом у формуванні емоційної культури школяра є діагностика.

Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В.В. Бойка

Інструкція. Читайте судження та відповідайте «так» або «ні»:

1. Зазвичай наприкінці робочого дня на моєму обличчі помітна втома.
2. Трапляється, що при першому знайомстві емоції заважають мені зробити більш сприятливе враження на партнерів (гублюся, хвилююся, замикаюся або, навпроти, багато говорю, перезбуджуюся, веду себе неприродно).
3. В спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здаюся оточуючим занадто суворим.
5. Я в принципі проти того, щоб зображати чемність, якщо тобі не хочеться.
6. Я зазвичай вмю приховати від партнерів спалахи емоцій.
7. Часто в спілкуванні з колегами я продовжую думати про щось своє.
8. Буває, я бажаю виразити партнеру емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), та він цього не відчуває, не сприймає.
9. Частіше всього в моїх очах або виразі обличчя видається стурбованість.
10. В діловому спілкуванні я намагаюся приховувати свої симпатії до партнерів.
11. Всі мої неприємні переживання зазвичай написані на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююся розмовою, то міміка обличчя стає занадто виразною, експресивною.
13. Мабуть, я дещо емоційно скований, відлюдкуватий.
14. Я зазвичай перебуваю в стані нервового напруження.
15. Зазвичай я відчуваю дискомфорт, коли потрібно обмінюватись рукопотисками в діловій обстановці.
16. Іноді близькі люди вказують мені: не напружуй м'язи обличчя, не криви губи, не зморщуй обличчя і т. п.
17. При розмові занадто жестикулюю.
18. Зазвичай в новій ситуації мені важко бути розкутим, природнім.
19. Мабуть, моє обличчя часто виражає печаль або стурбованість, хоча на душі спокійно.
20. Мені важко дивитися в очі при спілкуванні з незнайомою людиною.
21. Якщо я хочу, то мені завжди вдається приховати свою неприязнь до поганої людини.
22. Мені часто буває чомусь весело без будь-якого приводу.
23. Мені часто просто зробити за власним бажанням або на замовлення різні вирази

обличчя: зобразити печаль, радість, переляк, відчай і т. п.

24. Мені говорили, що мій погляд важко витримати.

25. Мені щось заважає виражати теплоту, симпатію людині, навіть якщо я відчуваю ці почуття до неї.

Підведіть результати самооцінки:

Перешкоди» у встановленні емоційних контактів	Номера питань та відповіді за «ключем»
Невміння управляти емоціями, дозувати їх	+1,-6,+11,+16,-21
Неадекватне проявлення емоцій	-2,+7,+12,+17,+22
Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій	+3,+8,+13,+18,-23
Домінування негативних емоцій	+4,+9,+14,+19,+24
Небажання зближатися з людьми на емоційній основі	+5,+10,+15,+20,+25

Яку кількість балів Ви набрали? Вона може коливатися в межах від 0 до 25. Чим більше балів, тим виразніше Ваша емоційна проблема в повсякденному спілкуванні. Проте не слід тішитись, якщо Ви набрали дуже мало балів (0-2). Або Ви не були відвертими, або погано бачите себе зі сторони. Якщо ж Ви набрали не більше 5 балів — емоції зазвичай не заважають Вам спілкуватися з партнерами; 6-8 балів — у Вас є деякі емоційні проблеми в повсякденному спілкуванні; 9-12 балів — свідок того, що Ваші емоції «на кожен день» в деякій мірі ускладнюють взаємодію з партнерами; 13 балів і більше — емоції дуже заважають Вам встановлювати контакти з людьми, можливо, Ви піддаєтесь яким-небудь дезорганізуючим рішенням або станам. Зверніть увагу, чи немає конкретних «перешкод», які чітко виникають у Вас — ті пункти, по яким Ви набрали 3 та більше балів.

Діагностика рівня емоційної стабільності (за Г.Ю.Айзенком)

1. Чи часто Ви відчуваєте потребу мати друзів, які Вас розуміють, можуть підбадьорити чи втішити?
2. Чи вважаєте Ви, що Вам важко відповідати «Ні»?
3. Чи часто у Вас бувають спади та піднесення настрою?
4. Чи часто Ви відчуваєте себе нещасним(ною) без достатніх на те причин?
5. Чи виникає у Вас почуття ніяковості і хвилювання, коли Ви хочете розпочати розмову із симпатичною(ним) незнайомкою(цем)?
6. Чи часто Ви тривожитесь з приводу того, що зробили або сказали щось таке, чого не слід було робити або говорити?
7. Чи легко Вас образити?
8. Чи правильно, що Ви іноді сповнені енергії так, що все горить в руках, а іноді зовсім мляві?
9. Чи часто Ви мрієте?
10. Чи часто Вас непокоїть почуття вини?
11. Чи вважаєте Ви себе людиною збудливою і чутливою?
12. Чи часто, виконавши якусь важливу справу, Ви відчуваєте, що могли б виконати її краще?
13. Чи буває, що Вам не спиться через те, що різні думки «лізуть» у голову?
14. Чи буває у Вас серцебиття?
15. Чи бувають у Вас напади тремтіння?
16. Чи хвилюєтесь Ви з приводу якихось неприємних подій, які могли б відбутися?
17. Чи часто Вам сняться кошмари?
18. Чи турбує Вас який-небудь біль?
19. Чи можете Ви назвати себе нервовою людиною?
20. Чи легко Ви ображаєтесь, коли люди вказують на Ваші помилки в роботі або на Ваші особистості недоліки?

21. Чи непокоїть Вас почуття, що Ви чимось гірші за інших?
22. Чи дбаєте Ви про своє здоров'я?
23. Чи страждаєте Ви через своє безсоння?

Підрахуйте кількість позитивних відповідей. За кожну позитивну відповідь присвоюється 1 бал. Для особи, яка набрала 12 і більше балів, характерна низька емоційна стабільність. Менше 12 балів свідчать про те, що емоційна стабільність людини сформована на достатньому рівні.

Результати діагностики дозволяють визначити основні проблеми, які є в учнів щодо прояву та регуляції емоційних станів. А щоб навчити їх правильному поведженню, окремим прийомам, проводяться спеціальні заняття.

При цьому завданнями педагога є:

- ✓ Підвищити рівень знань учнів з теоретичних основ емоційної культури;
- ✓ Відпрацювати та закріпити способи емоційної регуляції власної поведінки;
- ✓ Розвивати в школярів емоційне сприйняття та установку на емоційне світовідчуття та світосприйняття;
- ✓ Сформувати прийоми самопізнання та самовдосконалення емоційної сфери особистості;
- ✓ Озброїти методикою керування власними емоціями та емоційними станами оточуючих.

Тренінг «Формування вмінь саморегуляції емоцій»

Мета: Навчити дітей усвідомленню самого себе, свого Я; вчити саморегуляції власних емоцій, сформувати в них відповідальність за власні емоційні прояви та поведінку.

Інформування: Ведучий пропонує членам групи сісти в коло обличчям один до одного й розповісти про те, яку допомогу їм може надати участь у тренінгу:

Тренінг допоможе вам краще розібратися у тому, що з вами відбувається. Чому так, а не інакше ставляться до вас оточуючих, а ви до них;

Визначити, що ви можете, а чого – ні. На що ви здатні, на що спроможні у житті – сьогодні й завтра. Визначити свої сильні та слабкі сторони і цілеспрямовано розвивати перші й компенсувати другі;

Виховувати самого себе, а в кінцевому підсумку впливати на своє власне життя.

Завдання 1. Ведучий задає запитання: «Що означає коло? Чому група сидить у колі? Чому під час спілкування ми дивимось в очі один одному? Що взагалі може сказати обличчя людини?»

Завдання 2. Правила роботи в групі.

Призначення: встановлення принципів роботи в групі; створення відчуття захищеності; усвідомлення особливостей спілкування в групі. Для вільного обговорення пропонуються правила роботи в групі.

Активність, відповідальність кожного за результати роботи в групі. Тут мається на увазі, що ефективність роботи залежить від внеску кожного її члена та необхідності працювати не тільки для себе, на вирішення власних проблем, а й на інших, так як допомога іншому – є спосіб пізнати себе.

Постійність участі: обов'язковість участі кожного члена групи в роботі протягом усього часу без перерв.

Закритість групи: все те, що відбувається в групі, не повинно виноситись за її межі, а все, що обговорюється членами групи поза колом, повинно привноситися в нього.

Щирість: всі члени групи повинні спробувати відкинути всі ролі і бути самим собою. Спробувати говорити те, що вони думають, і виявити те, що відчувають. Зрозуміло, що в

реальному житті це не завжди виходить, та в цьому немає необхідності, тому що така поведінка не є культурною нормою.

Правило «Стоп». Той член групи, який не бажає відповідати на будь-яке запитання, брати участь у будь-якій грі, процедурі з причини небажання бути щирим або з причини неготовності до відвертості, має право сказати «Стоп» і таким чином виключити себе з участі в процедурі. Це правило бажано використовувати по-можливості рідко, так як воно обмежує людину у пізнанні себе.

Не критикувати і визнавати право кожного на висловлення своєї думки. Правило передбачає неможливість переривати того, хто говорить.

Висловлюватись лише від власного імені та про те, що сприйнято, відчутно тут і зараз.

Завдання 3. Знайомство – «Хто-Я».

Призначення: створення клімату психологічної безпеки; формування установки на осмислення себе.

Сутність процедури. Кожен із учасників у вільній формі робить десять повідомлень про себе, кожне з яких починається однаково: «Я...» (далі що завгодно, аби воно було правдивим). Це можуть бути риси характеру, особливості, інтереси, біографічні дані, різноманітні порівняння. По завершенні відбувається обговорення почутого та відчуваного кожним членом групи.

Завдання 4. Гра в асоціації.

Кожний з учасників висловлює свої уявлення, які у нього створюються стосовно тих, хто сидить у колі (по черзі):

Хто кого чи що мені нагадує?

Яку тварину, рослину, дерево або квітку, птаха, колір, пору року нагадує мені той, хто представляється?

Завдання 5. Ознайомлення з інтонацією.

Кожен з учасників групи повинен назвати своє ім'я два рази. Перший раз так, як йому хотілось, щоб його називали в групі, а другий раз, навпаки, як йому не хотілось, щоб до нього звертались.

Завдання 6. Рефлексія «Тут і тепер».

Призначення: вироблення навичок рефлексії. Кожному учаснику пропонується висловити своє розуміння того, що відбулось в групі: «Сьогодні мені сподобалось або не сподобалось?»

Ведучий пропонує всім сісти в коло і просить кожного з учасників описати свій стан у цей момент, спробувати визначити причини виникнення цього емоційного стану: «Який зараз у вас настрій? Чи є бажання відпочити, попрацювати?» і т.п.

Завдання 7. Малюнок Я.

Кожний член групи на аркуші паперу символічно малює свій власний образ в алегоричній формі так, як він себе уявляє. Для малювання можна використовувати фломастери або кольорові олівці, але у всіх повинні бути у наявності однакові кольори. На малювання відводиться 5-10 хвилин. Можна малювати що завгодно.

Коли малюнки виконані, ведучий їх збирає, перемішує, та зі стопки бере один. Продемонструвавши його групі, просить кожного учасника розповісти про своє враження щодо людини, яка могла це намалювати. Автор також висловлює свою думку, але нібито для маскування.

Процедура досить важка та стомлива, тому пропонується десь у середині вправи перервати перегляд і зробити перерву, під час якої можна провести вправу-жарт.

Завдання 8. Товкотнеча.

Ігрове завдання полягає в тому, щоб пробитись у переповнений автобус, оскільки для

вас важливо вчасно встигнути на заняття. Група стає автобусом у годину «пік». Для цього використовуються усі допоміжні засоби (стілці тощо).

Завдання 9. Імітація.

По команді ведучого усі члени групи починають імітувати різні дії, при цьому намагаються відобразити:

- Те, що вони відчувають, коли ходять по краю безодні;
- Ходу громіздкої стомленої людини;
- Смішну поведінку клоуна;
- Дії суворого вчителя, науковця зі світовим ім'ям;
- Бурхливу радість дитини.

Підведення підсумків. Що сьогодні мені сподобалось або не сподобалось?

? Питання для обговорення:

1. Чи усвідомлюєте Ви потребу у спеціальній роботі з формування емоційної культури? Підтвердіть свою позицію конкретними життєвими прикладами.

2. Знання яких психолого-педагогічних закономірностей необхідні сучасному вихователю з формування культури спілкування, умінь самореалізації особистості учнів?

Виховна робота щодо підготовки учнів до сімейного життя

У педагогічній практиці підготовка школярів до сімейного життя розглядається, з одного боку, як частина загального процесу формування всебічно розвинутої особистості, а з іншого боку – як спеціальна робота з озброєння підростаючого покоління знаннями й уміннями, необхідними для щасливого сімейного життя.

Велика увага в наш час повинна приділятися питанням сексуального й статевого виховання, підготовці до виконання подружніх функцій, ролі батька, матері. Сексуальне виховання має розглядатися, у першу чергу, як виховання морально-здорового ставлення чоловіка та жінки до кохання, як до однієї з найважливіших потреб людського життя. Важливе місце у сексуальному вихованні повинна займати проблема *збереження репродуктивного здоров'я молоді*: профілактика венеричних захворювань та сексуальний відхилен, попередження ранніх статевих стосунків, позашлюбних статевих відносин, попередження абортів.

Таким чином *підготовка старшокласників до сімейного життя має відбуватися в різних аспектах*: загально-соціальному, етичному, правовому, психологічному, фізіолого-гігієнічному, педагогічному, естетичному, економічному.

Загальносоціальний аспект включає дані про суспільну сутність шлюбно-сімейних стосунків, про значимість родини як осередку суспільства, її ідейних цінностей, про соціальні ролі подружжя, батьків.

Етичний передбачає виховання таких моральних якостей, як рівноправне, поважне ставлення до представників іншої статі, поваги до матері, батька, старших і молодших, потреби у вихованні дітей; усвідомлення моральних основ шлюбно-сімейних відносин, любові, як вищої моральної цінності, почуття боргу перед дружиною (чоловіком), родиною, дітьми; культури інтимних стосунків; правильні уявлення про ідеального чоловіка і дружину, батька і матір; відповідальність, вірність, чесність, стриманість, доброту, людяність.

Правовий знайомить з основами законодавства про шлюб, найважливішими

положеннями сімейного права, з обов'язками подружжя по відношенню один до одного, до дітей, до суспільства.

Психологічний сприяє формуванню понять про особистість, рівень її розвитку, про особливості психології міжособистісних відносин молоді, про психологічні основи шлюбу і сімейного життя, про уміння розуміти психологію інших людей; про розвиток почуттів, необхідних для подружнього і сімейного життя, навичок спілкування й ін.

Фізіолого-гігієнічний включає знання фізіологічних розбіжностей чоловічого і жіночого організмів, питання особистої гігієни, профілактики статевих розладів, захворювань й ін.

Педагогічний аспект розширює уявлення про роль родини у вихованні дітей, її педагогічний потенціал, специфіку сімейного виховання, про виховні функції батька і матері, про шляхи підвищення педагогічної культури батьків, а також озброює юнацтво конкретними знаннями й уміннями з виховання дітей.

Естетичний формує ставлення до сімейного життя як до самостійної естетичної цінності – гармонія стосунків, почуттів.

Господарчо-економічний озброює молодь економічними знаннями про бюджет родини, культуру її побуту.

Вищеназвані аспекти мають стати змістом спеціальних виховних заходів. Основними *формами* організації підготовки учнів до сімейного життя є: консультації, клуби «Молода сім'я», «Жіночий клуб»; факультативи «Знання про сім'ю», «Етика та психологія сімейного життя», доцільні етичні бесіди, диспути й дискусії, психологічні практикуми, рольові та ділові ігри, змістом яких є опрацювання готовності молоді до вступу у шлюб. Наприклад, «Громадянський шлюб. За чи проти?», «Від сім'ї іде щастя на землі», «Любов, кохання, потяг», «Правові основи сім'ї та шлюбу» і ін.

Тест «Готовність до шлюбу» (для дівчат)

1. Ви будете працювати після вступу у шлюб?
а) так – 3; б) повернуся до роботи після народження дитини – 2; в) ні – 1.
2. У вас є бажання мати дітей?
а) двоє – 3; б) ні – 1; в) так, якщо дітей захоче чоловік – 2.
3. Як Ви будете реагувати, якщо помітите, що в компанії Ваш майбутній чоловік залицяється до іншої жінки?
а) почну кокетувати з іншими чоловіками – 2; б) вчиню сцену – 1;
в) це мене розчарує, але я не покажу вигляду – 3.
4. Ви ревниві?
а) так – 1; б) не дуже – 2; в) думаю, що повинна довіряти чоловікові – 3.
5. Коли ви посваритеся, хто піде на поступку?
а) я – 2; б) він – 1; в) раз – я, іншим разом – він – 3.
6. Ви вмієте гарно готувати їжу?
а) ще треба вчитися – 1; б) лише деякі страви – 2; в) вмію і дуже люблю готувати – 3.
7. Чи є у Вас таємниці від майбутнього чоловіка?
а) ні – 3; б) іноді бувають – 2; в) є речі, про які я не можу з ним говорити – 1.
8. Якщо Ваш чоловік буде дуже любити футбол, яким буде ваше ставлення до цього?
а) спробую відучити його від цієї звички – 1;
б) коли він на матчі, займуся улюбленою справою – 3;
в) сама спробую захопитися футболом – 2.

9. З Вашої точки зору, який шлюб Ваших батьків?

а) чудовий – 3; б) терпимий – 2; в) розлучилися – 1.

10. Чи згодні Ви з тим, що чоловік повинен присвятити себе тільки роботі?

а) так – 1; б) мене не буде цікавити його робота – 2; в) кар'єра не головна в житті – 3.

11. Що Ви будете робити, якщо у Вас з майбутнім чоловіком будуть різні погляди на моду?

а) поступлюся – 3; б) піду на компроміс – 2; в) спробую переконати – 1.

12. Зможете простити своєму чоловікові зраду?

а) так – 3; б) ніколи – 1; в) залежно від обставин – 2.

13. Ваше ставлення до пробного шлюбу?

а) я б не погодилася – 1; б) це хороша можливість пізнати один одного – 3; в) я не маю думки з цього питання – 2.

14. Чи вважаєте Ви нормальним, якщо жінка перед вступом у шлюб зустрічалася з іншими чоловіками?

а) думаю, це необхідно – 3; б) особисто для мене – ні – 2; в) залежно від обставин – 1.

Результати тесту.

14-23 – можливо з часом Ви зміните свої погляди на життя. А до тих пір Ваш шлюб буде сповнений конфліктів, суперечок, бо Ви не вмієте пристосовуватися до своєї другої половини. Вам треба навчитися терпінню і час від часу йти на поступки партнеру.

24-32 – якщо Ви зібралися брати шлюб, то це рішення може бути трохи поспішним. Ваш шлюб не обов'язково закінчиться розлученням. Ви добре розумієте свого партнера, але Вам не вистачає життєвого досвіду, впевненості в собі. Вам треба слідкувати за своїми вчинками, зайнятися самоосвітою в питаннях сім'ї, шлюбу, господарства, вихованні дітей – і тоді в наявності всі умови стати хорошою досвідченою дружиною або чоловіком.

33-47 – щасливий той, кому ви скажете «так». Ви не дозволите з'явитися «чорним хмарам» над вашим сімейним життям. Це не означає, що Ви відмовитеся від своїх інтересів і на бажання партнера завжди будете відповідати згодою. Ви достатньо розумні і даєте можливість партнерові задовольняти свої особисті інтереси, зберігаючи, в той же час, певну незалежність. Вам притаманне почуття тактовності, яке допомагатиме Вам у шлюбі.

✓ **1. Подумайте, якою є форма проведення приведенного нижче виховного заходу.**

2. Які з аспектів підготовки до сімейного тут розкриті?

«Який птах, таке і гніздо»

Мета заходу. Дати уявлення про шлюб, познайомити з розвитком шлюбних стосунків у різних народів в різні часи, звернути увагу на моральну цінність шлюбу. Підвести юнаків та дівчат до усвідомлення того, що при укладенні шлюбу вони беруть на себе певні взаємні моральні обов'язки, що з цієї миті вони несуть відповідальність один перед одним, перед своїми майбутніми дітьми, суспільством за свою сім'ю.

Обладнання. Аудіо записи: «Весільний марш» Мендельсона, пісні «Родина» у виконанні Назарія Яремчука. Добірка матеріалу «Витоки духовності. Шлюбні звичаї українців». Тест «Готовність до шлюбу». Поради з книги Павло Мантегацца «Мистецтво одруження».

Епіграфи.

Успішний шлюб – це будинок, який треба щодня перебудовувати. *А. Моруа*

Шлюб повинен бути нескінченним взаємним вихованням. *А. Ам'ель.*

Одружитися зовсім не важко, важко бути одруженим. *М. де Уномуко*

Одружитися – це значить наполовину зменшити свої права і удвічі збільшити свої обов'язки. *А. Шопенгауер*

Звучить "Весільний марш" Мендельсона.

Вчитель. Чи згодні ви стати чоловіком і дружиною? Так... Так! Так! Так!

Тисячу разів повторюють це признання перед усім білим світом, їй єдиній, єдиному йому. Зупинись, мить, ти чудова!

Проливається золотим дощем на закоханих зерно і хміль... Хай буде їхнє життя щасливим і щирим. Хай лелека на даху їхнього будинку зів'є гніздо. Хай доживуть вони до щасливого весілля своїх синів та дочок. Хай буде благословенним життя, осяяне коханням.

Що треба, щоб він і вона були щасливі? Безумовно, кохання. Саме кохання – одна з вищих моральних цінностей, яке звеличує людину. Високий рівень розвитку цього почуття – свідок багатства людської особистості, прагнення закоханих до шлюбу – це показник істинності кохання.

І сьогодні ми з'ясуємо питання про шлюб та його моральну цінність, про психологічну готовність до шлюбу, згадаємо весільні звичаї минулого і сучасності.

Учениця. Етимологія російського слова «брак» указує на спорідненість із давньоруським «брачити», тобто «відбирати». Українське слово «шлюб» бере свій початок від давньослов'янського слова «слюб», що означало урочисту обіцянку. «Слюбитись» в ряді слов'янських мов означає домовитися.

Шлюб – це санкціонована суспільством форма взаємин між статями та ставлення до потомства, тобто засіб регуляції статевих стосунків і відтворення населення. Це вільна рівноправна спілка жінки та чоловіка, укладена з дотриманням порядку та умов, установлених законом, яка утворює сім'ю і породжує взаємні особисті й майнові права та обов'язки між подружжям.

Характер шлюбно-сімейних стосунків залежить від соціально-економічного укладу суспільства. Саме про це цікаві повідомлення групи істориків та етнографів.

Група істориків та етнографів. В умовах рабовласницького та феодального суспільства жінки були позбавлені багатьох громадянських прав. У нерівному становищі вони були й перед законом, котрим оголошував чоловіка владарем усіх членів сім'ї. В Стародавньому Римі чоловік після року життя з дружиною міг зробити її своєю рабою або продати у рабство.

У племен сайїн, аль-хумум на півдні Ємену жінки самотійно вибирають нареченого й зустрічаються з ним до весілля. Шлюб укладається в оселі жінки. На її родичів молодий працює певний час, доки не дістане дозвіл увести жінку в своє житло. Молода, трохи поживши з чоловіком, має право піти від нього до своїх батьків. Пояснення просте: «Я його не хочу», – говорить вона й це вважається вагомою підставою для розірвання шлюбу. Жінка доглядає дітей, пасе кіз та овець, але вона ж приймає гостей як голова сім'ї. Чоловік захищає сім'ю та рід, заробляє на прожиток і доїть верблюдиць, але він же готує їжу, меле зерно, пере свій одяг, ходить по воду та за паливом. Найцікавіше, що права жінок надійно оберігає племінне зібрання, в якому немає жодної жінки – лише мудрі старики та дуже воїни.

Усвідомлення необхідності вступу в шлюб, створення сім'ї набувало часом незвичайних форм. Так, давньогрецький мислитель Платон вважав, що суспільство має засуджувати тих, хто не створив сім'ї до 35 років. Нежонаті після цього віку мусять сплачувати відповідний податок. У стародавніх Афінах і Спарті справді існував звичай під час свята весни сікти різками тих, хто ухилявся від вступу в шлюб.

Головною передумовою щодо вступу у вінчальний шлюб в Давній Русі був шлюбний вік: 13-14 років. Але інколи ця умова порушувалася: «Княгиня Верхуслава Всеволодовна, когда ее выдавали замуж, была млада суще осьми лет...». «Иван III Васильевич стараниями

тверського князя Бориса Александровича был, выражаясь языком «Слово о полку Игореве», «опутан красною девицею» и того раньше, пяти лет». Подібні шлюби переслідували політичну мету. Заборонялися шлюби з іновірцями, з родичами.

В умовах буржуазного суспільства сім'я починає набувати рис рівноправності. В такій сім'ї чоловік і дружина працювали, обоє утримували своїх дітей. Шлюб їхній будувався на рівноправних відносинах, але деколи свобода шлюбу в значній мірі обмежувалася національними та релігійними забобонами.

Учитель. Діючі в нашій країні Основи законодавства про шлюб і сім'ю спеціально підкреслюють умови вступу в шлюб, визнаючи його дійсним або недійсним.

Які вам відомі умови вступу в шлюб у нас в країні?

(Бесіда, для узагальнення відповідей можна надати слово групі правознавців).

Група правознавців. Головною передумовою є згода майбутнього подружжя на укладення шлюбу, його реєстрацію. Інакше один із подружжя може через суд оголосити шлюб недійсним. Необхідність включення цієї умови до числа тих, що визначають дійсність шлюбу, викликана (хоч і нечастими) випадками викрадення наречених. Проте згода не є ще достатньою підставою для визнання шлюбу дійсним.

Другою умовою вступу в шлюб є шлюбне повноліття майбутнього подружжя. Згідно з законом, шлюбний вік в Україні встановлено для юнаків – 18 років, для дівчат – 17. У разі, коли молоді люди вступають в інтимні стосунки й чекають на дитину, місцеві органи влади мають право реєструвати шлюб між особами, котрі не досягли шлюбного віку.

Третя умова вступу в шлюб є дотримання принципу моногамії, більш того, відступ від цього принципу вважається в нас злочином і переслідується відповідними статтями кримінального кодексу.

Четвертою умовою є відсутність будь-якого рідства між майбутнім подружжям. Нарешті, п'ятою умовою є психічне здоров'я осіб, котрі вступають у шлюб. Закон не допускає укладення шлюбу між особами, одна з яких визнана в судовому порядку недієздатною з причини душевної хвороби. Поява дефектів психіки після вступу в шлюб дає право одному з подружжя шлюб розірвати.

Учитель. Наша розмова стосується шлюбного законодавства, а давайте звернемо увагу на питання щодо моральної психологічної готовності до шлюбу.

Учням пропонуються питання. Відповіді обговорюються.

- Що треба обдумати перш ніж приймати рішення про шлюб?
- Навіщо люди одружуються?
- Чи достатньо однієї тільки любові для вступу в шлюб?
- Чи можуть бути якісь поради щодо того, коли треба розпочинати підготовку до шлюбу?

Учитель. Молоді люди задовго до шлюбу спочатку в розмовах з самим собою, потім в бесідах з коханим повинні спробувати уявити свою майбутню сім'ю, своє місце в ній, взаємні стосунки і та ін. Не можна вибирати чоловіка чи дружину, не уявивши собі, яке з ним (чи з нею) буде сімейне життя.

Щоб навчитися робити щось всерйоз, люди довго і наполегливо вчать, набувають знань, досвіду. По-іншому буває, коли беруть шлюб. Тут кожний сам собі вчитель і учень, начальник і підлеглий, скульптор і глина, з якої він сміливо ліпить щось, що йому самому уявляється ще дуже туманно. Але це не зупиняє молодих людей: вони стрімголов кидаються у шлюб, рахуючи, що якщо це можуть зробити інші, то чому ж заборонено їм.

І тому ми спробуємо відповісти на деякі питання, які бажано б обміркувати, готуючись до шлюбу. Ці питання – ваш невеличкий іспит – роздум про вашу готовність до шлюбу.

Учням пропонуються питання. Відповіді обговорюються. Узагальнюючі висновки

робить вчитель.

1. Що є головним під час підготовки до шлюбу – емоції чи розум?

2. Який час потрібен, щоб краще взнати свого обрання і переконатися у правильності свого вибору?

Учитель. Перш ніж вибирати супутника життя, треба не поспішаючи, ретельно вивчити свого обранця. Одного разу Сократа запитали: «Що робити, щоб кохання з першого погляду не принесло біди?» Він відповів: «уважно подивись в другий раз... а потім в третій, четвертий... і в десятій». Вибираючи супутника життя, треба почекати, поки пройде сліпота закоханості і відновиться гострота зору. Соціологи підкреслюють, що для цього потрібно не менше 1,5 року.

І все ж таки справа не в стажі знайомства, а в його якості. Необхідно побачити свого нареченого в різних життєвих ситуаціях, обов'язково познайомитися з його рідними, друзями і чим раніше, тим краще. І побувати у батьківському домі коханого необхідно не раз і не два – чим більше, тим краще. Бажано декілька разів прийти туди без попередження. Не в гості, ненадовго, а на хвилинку: віддати книжку, щось запитати. Ця хвилинка здатна дати більше, ніж цілий день запланованого перебування у гостях, коли батьки коханого і він сам «при параді», а стосунки між ними, як у театрі.

3. Що, на вашу думку, є головною небезпекою, яка загрожує щастю у шлюбі?

4. Чи повинне подружжя в повсякденному житті йти один одному на поступки? (Якщо ви впевнені, що ви праві, а чоловік (жінка) не погоджується з вами? Ваші дії?).

Учитель. Треба пам'ятати, що в сімейному житті не дуже важливо, хто правий (чоловік чи дружина), головне, щоб був мир і злагода. А якщо лізти на рожен, то ладу в сім'ї не буде.

За даними соціологів, 27,3% жінок на тисячу розлучених ніколи не йшли на поступки своєму чоловікові, 59,7% – іноді поступалися. Таке небажання поступатися в повсякденному житті можна пояснити тільки відсутністю справжнього кохання або нестачею терпимості по відношенню до близької людини.

5. А хто повинен вести в сім'ї домашнє господарство? Чи треба розділяти домашню роботу на чоловічу та жіночу?

Учитель. Уявіть таку ситуацію: ви прийшли додому з роботи, втомлена, роздратована, в квартирі розгардіяш, вечеря не готова, а чоловік лежить на дивані і читає газету. Ваші дії?

6. «З милим і в наметі рай» – що ви про це думаєте? Чому одних труднощі об'єднують, а інших приводять до розлучень?

Учитель. Треба вчитися самовіддачі, хотіти і намагатися розуміти один одного, намагатися розуміти свою половину, як саму себе, допомагати один одному, підтримувати – і тоді всі труднощі можна подолати.

Питання, які ми розглядаємо – це краплина того, що треба обміркувати, беручи шлюб. Цікаві поради молодим людям дає Паоло Мантегацца в своїй книзі «Мистецтво одружитися»:

1. З'єднатися шлюбом, не знаючи один одного, було б божевіллям.

2. Вийти заміж для того тільки, щоб досадити іншому – значить вбити самого себе задля помсти ворогу.

3. Впевненість деяких людей, що можна брати шлюб і без кохання, тільки була б людина хороша «і бути щасливою» – самообман для втіхи нещасних.

4. Ніколи не довіряйте раптовому враженню, особливо якщо Ви побачили жінку у бальному платті.

5. Погляньте знову на цю жінку при спокійних почуттях і в буденній обстановці.

6. Перш ніж з'єднати свою долю навік, закоханим слід розлучитися хоча б на місяць, і

якщо вони не будуть смертельно нудьгувати один без одного, то брати шлюб немає сенсу.

7. Якщо коханий або кохана не здаються Вам досконалістю, не треба зв'язувати з ним свою долю.

8. Чоловіки повинні пам'ятати, що важче понад усе зберегти тих жінок, яких легко буває перемогти.

Учитель: Які з них вас найбільше зацікавили?

8. А себе ви вважаєте готовими до шлюбу?

Учитель. Щасливий шлюб – це щоденна праця.

А які дошлюбні, шлюбні та післяшлюбні звичаї існували у нас в Україні?

Учні розповідають про ці звичаї.

Парубок (від 18 до 20 р.) просив батьків висватати дівчину (15-18 р.). Пізенько ввечері, щоб менше лихих очей бачило, йдуть до її дому свати. Це поважні люди в селі, і вигляд у них урочистий. «Ми – люди-мисливці, полюємо куницю, бачимо на сніговій поросі сліди хороші та прямо до вашого двору», – розпочинали свати, поклавши на стіл хліб.

Дівчину на цей час мати висилала з дому, поверталась вона, приведена женихом з дружкою, ставала до печі, вдаючи, що пораяється там або просто колупає її, щоб заручитися підтримкою домашніх божеств. А як свати вже про все домовлялися, на знак своєї згоди перев'язувала старостів рушниками, а молодому чіпляла до пояса хустку. Батьки благословляли наречених хлібом-сіллям, садовили на кожух на покуті і разом зі сватами пили могорич, обов'язково покраявши хліб, що ті принесли. Взамін давали свою паляницю. Так закінчувалося сватання.

Через кілька днів відбувались оглядини. Родичі дівчини перевідували родину парубка, щоб оглянути його дім, господарство. Батьки молодих називали вже один одного сватами і за спільною трапезою домовлялися про час заручин. Заручини відбувались у домі молоді, на них запрошували так, як на весілля. За давнім звичаєм на стіл клали хліб на рушнику. На хліб – праву руку наречений, тоді наречена, найближчі родичі. Староста зв'язував їх рушником, еднаючи на спільне життя. Пізніше на заручинах парубок та дівчина почали мінятися перстнями.

2. Шлюбні звичаї.

Коровай – святий хліб, що раз на віку печеться, високий і круглий. Прикрашений голубами, квітами, барвінком і калиною, він був даром для молодят і мав накликає в дім достаток, любов і злагоду. Пекли коровай (і то тільки жінки, що лагідні на вдачу і добре живуть у шлюбі) напередодні весілля, вславляючи піснями і діжу, і піч, і самих коровайниць. А ще пекли шишки – «гуски», «качки», щоб обдарувати гостей. Столи ломились од страв, і до кожної буде приспівка чи примовка. А коли приходив час молодій покидати батьківський дім, знімали з неї вінок – символ дівоцтва і одягали хустку чи очіпок – убір заміжньої жінки. Вона прощалася з подругами, роздаючи їм стрічки, з домашнім вогнищем, маминим хлібом, обходячи тричі навколо діжі. На дорогу посипала мати наречених зерном і дрібними грошима, щоб жили довго й заможна.

3. Післяшлюбні звичаї.

Розпочавшись із короваю (у четвер чи п'ятницю), весілля закінчувалось у понеділок, і на цей день були приурочені ритуали прилучення жінки до нового дому – дому її чоловіка. Уранці молоді з'їдали свій перший спільний хліб – той, що лежав у головах шлюбної постелі. За звичаєм дружки та родичі молоді приносили їй вранці снідання: варену чи смажену курку, пироги, яечню.

У понеділок молоду примушували мастити оббиту гостями піч (щоб завойовувала прихильність хатніх божеств), випробовували, як замете хату. Перезва – так називалися гостювання цього дня. Перезван у домі молодих очікували з деяким занепокоєнням. Аж

ось і гості на поріг, і несуть вони із собою калинову гілку, горілку, зафарбовану червоним, і «прапор» – червону хустку чи запаску на довгій тичці. І співалася хвала матері, що гарно виховала доньку, навчила її зберегти до шлюбу дівочу цноту. А селом ще довго ходили «цигани» – учасники весільних дійств, шукаючи курей до спільного котла, бо курка – то птиця, яку за звичаєм їдять на весіллі, щоб діти велися, був добрий приплід у господі.

Остаточне завершення торжеств – «гостини» або «пирожчини», перші після весілля (за тиждень) відвідини подружжям дому матері молодої.

Учитель. І ось нарешті ви вирішили остаточно, що тільки його (її) і тільки його ви хочете бачити поруч з собою все життя. А далі чудова святкова подія – весілля. І треба щоб спогади про цю важливу подію вашого життя залишилися у вашій пам'яті навік. День вашого весілля бажано святкувати кожний рік на згадку про утворення сім'ї. А тому зверніть увагу на перелік цих подружніх свят.

Учням пропонується плакат "Подружні свята"

Вчитель. Кожна сім'я, безперечно, відзначає день, коли було взято шлюб. Однак не всі знають, що більшість ювілеїв має своє ім'я і народні прикмети, які підкреслюють і символізують подружню вірність, надають святу особливого, неповторного колориту.

Зелене весілля – той день, коли молодята стають на «рушник щастя». Символ – гілочка барвінку, яка прикрашає свято.

Ситцеве – святкується по першому році спільного життя і називається так, що в життя молодят уже ввійшли будні. Вони дарують один одному бавовняні хусточки.

2 роки подружнього життя – паперове весілля.

3 роки – шкіряне весілля.

5 років – дерев'яне, подружжю дарують вироби з дерева.

6 років – цинкове. Воно нагадує: шлюбу блищати, як цинк.

7 років – мідне. Чоловік і жінка обмінюються мідним перснями, обдаровують один одного грошима – символ дзвінкого щастя.

8 років – бляшане. У цей день дарують предмети хатнього начиння.

10 років – день троянд. Трояндове весілля. У дім винуватців свята приходять з трояндами. Троянди – символ того, що разом прожиті літа були прекрасними. Гості танцюють з трояндою в лівій руці.

12,5 років – Нікелеве. Попереджає про те, щоб чоловік і дружина не забували підтримувати блискучу форму!

15 років – скляне. Ясними і прозорими повинні бути відносини у сім'ї. Подарунки – лише із скла.

20 років – порцелянове. На столі лише порцеляновий посуд (новий), бо від подарованого в день шлюбу не залишається й сліду.

25 років – срібне. На це весілля запрошують усіх близьких та знайомих, поруч з золотими обручками чоловік і дружина одягають срібні.

30 років – перлинне. Чоловік дарує дружині намиста, вони прекрасні, як спільно прожиті літа.

35 років – полотняне. Подружжю дарують рушники, простирадла з полотна. На стіл стелять скатерки та рушники, які повинні прослужити до кінця життя.

37,5 років – алюмінієве. Свідчить про міцне сімейне щастя.

40 років – рубінове. Чоловік дарує дружині каблучку з дорогоцінним каменем кохання і вогню – рубіном.

50 років – золоте. Чоловік і дружина обмінюються новими золотими каблучками, колишні ж віддають дітям.

60 років – діамантове. Свідчить про те, що ніщо вже не може розлучити подружжя.

65 років – залізне.

67,5 років – кам'яне.

70 років – шляхетне.

75 років – коронне.

100 років – червоне.

Узагальнююче слово вчителя. Побудова сім'ї – це творчість, і якою буде сім'я – залежить від її творців. Який птах, таке й гніздо. Нехай ця наша зустріч допоможе вам у виборі супутника життя. У вас є час поміркувати і вирішити, чи казати «ні» своєму коханому, чи казати «так».

Беручи шлюб, люди добровільно беруть на себе великий обов'язок один перед одним і перед своїми майбутніми дітьми.

Нехай же у вашому житті лише один раз прозвучить марш Мендельсона і урочисті слова «Об'являю вас чоловіком та дружиною». Нехай побудована сім'я принесе вам щастя! А допоможуть вам у цьому кохання і вірність, гумор та злагода, повага та ніжність! Хай вам щастить!

Звучить пісня "Родина" у виконанні Назарія Яремчука.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Методика проведення виховної години

Виховні години є основним компонентом системи роботи класного керівника. Вони проводяться з різними виховними цілями. Їх форми й технології можуть мати безліч варіантів залежно від поставленої мети, віку учнів, досвіду класного керівника й шкільних умов.

Іноді в педагогічній літературі й шкільній практиці цю форму організації виховної діяльності називають *годиною виховання, виховною годиною, годиною класного керівника, класною годиною*. Справа не в назві!

Виховна година – це форма спілкування класного керівника з учнями, це розмова «по душам», це корисна інформація, необхідна вихованцям для майбутнього дорослого життя, яку не можна у повній мірі отримати на уроках, це збір колективу для вироблення плану участі класу в загальношкільних заходах.

Таким чином, виховні години, що проводяться у системі, привчають учнів вбачати за своїми діями та вчинками їх місце в колективі, розвивають у них здатність до осмислення життєвих явищ, усвідомлювати соціальну спрямованість своєї життєдіяльності.

Тематика виховних годин може бути різноманітною, й отже не існує меж для педагогічної творчості класного керівника щодо форми проведення виховної години. Також неможливо заздалегідь передбачити всі проблеми в класі і включити їх обговорення до плану виховної роботи, що привносить в проведення виховної години завжди елемент новизни, непередбачуваності.

На превеликий жаль, частина класних керівників вважає, що виховна година – це час для нотацій вчителя по відношенню до учнів за їх навчання та поведінку, забуваючи, що виховна година, як основна форми роботи класного керівника з класом, повинна реалізовувати свої функції, мати чітко визначену мету.

Наукова література та педагогічна практика виділяє такі основні *функції виховної години*:

- освітня – ознайомлення та пізнання оточуючого світу;
- орієнтовна – спрямована на оцінювання навколишнього;
- спрямовуюча – така, що дозволяє визначити шляхи та засоби взаємодії з оточуючим дитину світом.

Як наслідок реалізації цих трьох провідних функцій під час підготовки та проведення виховної години є формування громадської думки класу, звички та потреби в учнів обдумувати та оцінювати своє життя, самих себе, самостійно шукати істину.

Отже, *метою виховної години* має бути формування чітко визначеного ставлення учнів до об'єктів та явищ оточуючого світу, загальнолюдських цінностей, а також розвиток моральних, етичних, трудових, естетичних, науково-пізнавальних, світоглядних поглядів, умінь та навичок спілкування, доцільної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

У сучасній школі, задля досягнення конкретної виховної мети, класний керівник використовує *різні форми проведення виховних годин*, доцільно чергує й впроваджує найрізноманітніші методи виховання. Сьогодні в арсеналі сучасного класного керівника рольові ігри, народні свята, бесіди, диспути, дискусії, класні

референдуми, класні збори, прес-діалоги, вікторини, екскурсії, зустрічі з цікавими людьми, КВК, конкурси, практикуми, години поезії, читацькі конференції, дні іменинника, аукціони ідей тощо.

При всій розмаїтості тематики та форм проведення виховні години можна *систематизувати* таким чином:

- виховна година – організована як спосіб колективного планування класної або загальношкільної справи;
- виховна година – як спосіб розв’язання можливого конфлікту;
- виховна година – запланована, для підведення підсумків, наприклад, успішності за семестр;
- виховна година – як бесіда з психолого-педагогічних проблем учнів;
- система виховних годин для реалізації визначеної освітньої програми: людина і суспільство, людина і пізнання світу, людина і природа, народна культура і духовність тощо.

У школах в основному проводяться тематичні виховні години, до них заздалегідь готуються самі учні. При плануванні та обранні теми, змісту та доцільної методики проведення класних годин *слід враховувати*:

- ✓ пріоритетні напрямки виховної роботи в сучасних умовах (через реалізацію Програми виховання);
- ✓ рівень розвитку учнів, їх вікові та психологічні особливості;
- ✓ захоплення, інтереси, потреби учнів та їх батьків;
- ✓ необхідність засвоєння школярами духовних надбань рідного народу – мови, культури, традицій, звичаїв тощо.

На жаль, зміст освіти та виховання в школі поки ще відірваний від реальних потреб учнів. Вони не одержують необхідних їм у подальшому житті знань з педагогіки, психології, економіки, права. Тому, класні керівники, які хвилюються за майбутнє своїх вихованців, мають пропонувати на виховних годинах наступні *освітні програми*:

- «Пізнай себе» – теоретичні і тренінгові заняття з прикладної психології, бесіди про закономірності психіки і поведінки людини.
- «Найди себе» – бесіди з профорієнтації.
- «Спілкування і етикет» – цикл виховних ситуацій, рольових ігор де розкриваються секрети про те, як спілкуватися з людьми.
- «Права громадянина і людини» – відомості із Декларації про права людини, Конвенції про права дитини та інші.
- «Ази ринкової економіки» – основи підприємницької діяльності: як почати власну справу? Як скласти бізнес-план? Як розрахувати бюджет сім’ї? та ін.
- «Основи сімейного світу» – як створити щасливу сім’ю?
- «Навчись управляти собою» – знання про методи, способи, прийоми саморегуляції і самоуправління.

Ефективність виховної години, в якій би формі вона не проводилась, визначається якістю її змісту, ступенем всебічності її підготовки.

Наведемо приклад виховної години.

8 Завдання: визначити застосовувані під час проведення виховної години методи та прийоми виховання

Виховна година «Як можна підвищити настрій» для учнів середнього шкільного віку

Мета: вчити учнів розуміти один одного, формувати потребу жити в мирі й злагоді, виробляти в дітей такі риси характеру, які допомагають миритися, відповідально ставитись до своїх вчинків, бути справедливими.

Вступне слово вчителя. Наша зустріч сьогодні – незвичайна. Завітали ми сюди щоб стати трішки ближчими, ріднішими, навчитися розуміти себе і інших, бачити себе очима товаришів. З давніх-давен люди, вдивляючись в обличчя один одного намагалися збагнути настрій, наміри, характер людини. Але змінити власний стан, настрій, емоції можна лише в тому разі, якщо поглянути на себе очима іншого. Мені б дуже хотілось, щоб кожного разу, коли ви будете збиратись разом, настрої у вас був чудовий.

1. *Бесіда з класом* «Кого ми називаємо доброю людиною?» за наступними питаннями:

- З якою людиною вам приємно спілкуватися?

- Які правила доброти вам відомі?

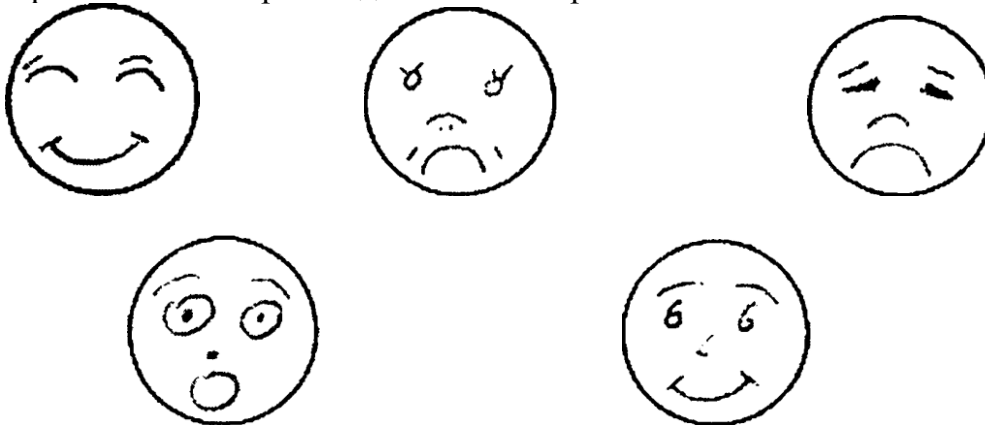
(Допомагати слабким, маленьким, хворим, старим, тим, хто попав у біду, пробачати помилки іншим, не бути жадібним, не заздрити, жаліти інших).

Учень читає на підтвердження відповідей вірша:

Не говори про доброту,
Коли ти нею сам не сяєш,
Коли у radoщах вітаєш,
Забувши про чужу біду,
Бо доброта не тільки те,
Що обіймає тепле слово.
В цім почутті така основа,
Яка з глибин душі росте.
Коли її не маєш ти,
То раниш людяне в людині.
Не має вищої святині,
Ніж чисте сяйво доброти.

2. *Піктограми.* Вчитель пояснює учням, що піктограми – це зображення обличчя людини у різному емоційному стані. Дає завдання учням:

– розпізнати настрій людини за піктограмами.

- Пригадати ситуації, в яких діти відчували ці емоції.

3. «Мімічна гімнастика» – рольова гра.

Мета гри – вивчення міміки обличчя і пов'язаного з ним емоційного стану людини, тренування виразної міміки.

Дітям пропонується виконати ряд вправ для мімічних м'язів обличчя:

- Зобразити подив – наморщити лоба, підняти брови.
- Показати сердите обличчя – звести брови, насупитися.
- Жах – розширити очі, відкрити рота, стиснути в кулаки руки, напружити все тіло.
- Зобразити веселощі – посміхнутися, підморгнути.

4. *Бесіда* «Як можна підвищити настрій».

Вчитель запитаннями підводить учнів до того, що треба – посміхнутися собі в дзеркало, спробувати розсміятися, згадати про щось позитивне, зробити добру справу.

5. *Гра* «Хто я?», мета – розширити в учнів уявлення про себе.

Діти по черзі дають відповіді на запитання «Хто я?». Наприклад: «Я-дівчинка», «Я-людина, що займається спортом», «Я-хороша людина», але не повторюючись.

6. *Гра* – «Склади оповідання».

Діти розгорнуто продовжують запропоновану вчителем тему. Теми: «Я люблю, коли ...», «Мене турбує ...», «Коли я злий ...», «Коли мені погано ...», «Чого я не можу...», «Коли мене ображають...» тощо.

7. *Завдання-ситуації*.

3-4 учням дають завдання, що вимагають моделювання поведінки у конкретній життєвій ситуації. Необхідно створити відповідь або оповідання, причому за бажанням учнів оповідання можна інсценувати, у головній ролі має бути сам оповідач.

Завдання-ситуації:

Ти приніс до школи апельсин, а у твого друга немає сьогодні нічого смачненького.

Твій друг упав, йому боляче. Що ти будеш робити?

Як помирити членів сім'ї, що посварилися?

Як підвести мамі (татові) настрій?

Підведення підсумків виховної години. Доцільно запитати учнів що нового й цікавого вони сьогодні дізналися, чому навчилися, де можуть використати це у подальшому житті. За бажанням учням можна дати твір-роздум «Ми живемо серед людей».

🔗 Складіть план проведення вищенаведеної виховної години, відзначте необхідне обладнання

Організація та проведення виховних заходів

У проведенні виховного заходу можна чітко виділити три взаємопов'язаних етапи: *підготовчий, етап проведення, підсумок заходу*. Своєрідність етапів залежить від обраної форми виховного заходу, однак можна схематично окреслити загальні підходи.

Підготовчий етап. Під час організації будь-якої класної справи, виховного заходу, реалізації певної форми виховання, треба чітко визначити її тему, мету та завдання.

Класному керівникові варто враховувати найбільш *пріоритетні виховні завдання*, серед яких:

- ✓ розвиток пізнавальних інтересів, світогляду учнів;
- ✓ формування моральної культури та поведінки;
- ✓ виховання високої естетичної культури;
- ✓ формування навичок здорового способу життя;
- ✓ формування трудових навичок;
- ✓ виховання почуття обов'язку та відповідальності;
- ✓ створення в класі атмосфери дружби, взаєморозуміння та підтримки;
- ✓ розвиток творчих можливостей учнів;

✓ формування єдиного колективу: учнів, батьків, класного керівника [36].

Ці завдання, з урахуванням потреб та інтересів, рівня розвитку учнів та учнівського колективу, й реалізуються у певній формі заходу.

Наприклад, є потреба провести захід для учнів випускних класів з орієнтовною тематикою «Обираємо майбутню професію». За мету визначено – ознайомити учнів з найбільш розповсюдженими у нашому регіоні професіями, показати вимоги до її обранців, шляхи до отримання тощо. Доцільні форми – презентація професії, «круглий стіл», «вечір у запитаннях та відповідях». З іншого боку, якщо мета полягає у визначенні професійної придатності учнів до тої чи іншої галузі виробництва, то доцільними формами вже будуть психологічний практикум, або тренінг, усний журнал.

Визначення виховної мети і завдань є найголовнішим початком продуманого виховного заходу. Далі класний керівник повинен приділити увагу підбору методів, що відповідають поставленим завданням, а також усвідомленню місця заходу в системі роботи з даним колективом дітей. У цьому, насамперед, проявляється комплексний підхід до виховання. Тому, важливо заздалегідь якомога повніше виявити виховні можливості наміченої справи, встановити зв'язок між даним заходом і іншими складниками в системі діяльності з виховання учнів. Там, де така система є, форма виховної роботи є розвитком або завершенням попередньої роботи й, разом з тим, початком наступної.

Так, гарною підготовкою до бесіди на етичну тему можуть бути перегляд кінофільму або відвідування театру, читання книг, зустрічі із цікавими людьми. Отже, при підготовці до кожного заходу вчителю важливо врахувати попередню виховну діяльність у цьому колективі дітей і її результати.

Центральне місце в підготовці виховного заходу займає *підбір матеріалу*. Залежно від характеру роботи для цього необхідно різний час. Так, багато часу потрібно, щоб підібрати матеріал для читацької конференції, диспуту, вечора, огляду. Крім того час потрібен педагогу й дітям для опрацювання відповідної літератури, виконання учнями різних завдань і доручень, для репетицій, збору фактів, проведення спостережень, підготовки доповідей, виступів тощо. Ця попередня робота зі школярами виявляється найбільш значущою у виховному й освітньому значенні виховного заходу.

Слід акцентувати на такий важливий елемент підготовки виховного заходу, як *організаційна робота*. Вихователь керує нею, залучаючи дітей. Він розподіляє між учнями класу доручення, допомагає їх виконувати, контролює. Для організації великих заходів доцільно створювати комісії, оргкомітети, творчі та ініціативні групи, проводити між ними змагання на кращу підготовку. Спираючись, при цьому, на ініціативу школярів, учитель сприяє формуванню в них організаторських навичок і вмінь, привчає до самостійності й відповідальності. Знання дітей дозволить класному керівникові знайти справу для кожного відповідно до бажань й здібностей дитини.

Для того, щоб класному керівнику спланувати цей вид діяльності, необхідно об'єднати учнів класу в групи за певними критеріями, поставити перед ними конкретні завдання та представити форми їхньої реалізації: знайти матеріал для сторінки «усного журналу», оформити стіннівку для вечора, запросити гостей, підготувати призи, написати твір-роздум, опрацювати питання анкети тощо. При

цьому слід мати на увазі дві обставини. По-перше, поділ на групи є вельми умовним, про нього ні в якому разі не повинні знати вихованці. По-друге, ця робота ведеться упродовж багатьох років поступово, з постійним намаганням розширити суспільний досвід учнів, а не відразу.

Розучування учнями готових ролей і текстів – розповсюджена помилка класного керівника. Але не тільки цього варто уникати. Виховні можливості підготовчого етапу знижуються через прагнення дорослих заради економії часу виконати за школярів ту роботу, що посильна їм самим, через недостатню увагу до так званих «пасивних», сором'язливих, невпевнених у собі дітей.

Завершується підготовка *складанням плану заходу* (конспекту, сценарію), що повинен відбивати його специфіку. Так, необхідно, щоб план усного журналу відрізнявся від плану проведення вечора або екскурсії. Однак є загальні елементи планування. Ними є: визначення мети (завдань), теми, змісту й форми заходу; характер підготовки до його проведення; хід; підведення підсумків. План складає учитель, методист, педагог-організатор, або творчо працюючий вчитель із залученням дітей. У старших класах цю роботу можуть робити й самі школярі під керівництвом вихователя.

Композиція виховного заходу визначаються багато в чому змістом роботи, віковими особливостями учнів, підготовленістю ведучого, класного керівника й учасників.

Щоб зберегти інтерес і увагу школярів під час заходу, необхідно, щоб сценарій передбачав організовану, динамічну роботу учнів без зайвих затягувань. Багато чого залежить від ведучого, його підготовленості, ерудиції, організаторських та комунікативних здібностей, гнучкості у несподіваних ситуаціях, емпатії. У неформованих колективах, незалежно від віку школярів, класні керівники звичайно самі ведуть виховні заняття. У міру зміцнення колективних стосунків їхнє керівництво стає все більш опосередкованим: вони діють через актив, заохочуючи самостійність учнів.

Таким чином уміння планувати виховний захід є одним з елементів наукової організації праці вчителів й учнів у галузі виховної діяльності.

Безпосередньому проведенню заходу передують найважливіші *організаційні моменти* [43]:

- Оголошення (реклама) про назву заходу, його основний зміст.
- Підготовка матеріалів для учасників (наприклад: у конкурсі шарад учасникам знадобиться папірець і ручка, для конкурсу інсценованої пісні – записи пісень, для тестування – опитувальник і т.д.).
- Підготовка матеріалів для організаторів заходу (наприклад: костюми для концерту, бейджики для прес-конференції, ілюстративні плакати, матеріали для суддівства тощо).
- Оформлення місця проведення заходу, відповідно до його змісту: з українською національною символікою для вечорниць, з виставкою книжок для читацької конференції, з діаграмами і таблицями для економічної гри, з цитатами та девізами до диспуту тощо.
- Запрошення гостей, якщо є така необхідність.
- Організація «преси»: фото, відео, статті.
- Визначення можливих шляхів щодо продовження теми, яка була змістом

заходу – творче домашнє завдання, твір-роздум, випуск «Блискавки», організація спостережень, написання листівки з побажаннями на майбутнє тощо.

Як правило, до проведення виховного заходу вже має бути складений його сценарій й методична розробка.

Методична розробка виховного заходу має містити такі основні пункти: назва заходу, форма проведення, виховна мета заходу, місце проведення (класна кімната, бібліотека, музей, спортивний майданчик тощо.), обладнання, план проведення, опис підготовчого етапу (якщо він містить важливі справи), хід проведення, список використаних джерел.

Всі перелічені пункти є необхідними для визначення змісту заходу, його доцільності, ретельної підготовки. Вони дозволяють організатору заходу з'ясувати необхідні засоби, методи, прийоми виховного впливу.

Проведення заходу. Педагогічна практика підтвердила доцільність такої послідовності:

1. Вступне слово вчителя чи ведучого, який повідомляє тему та мету проведення виховного заходу. Причому робить це неявно для вихованців, наголошуючи на актуальності і важливості цього заходу задля розвитку учнів та учнівського колективу. Іноді цей етап може бути представлений у вигляді інсценівки, урочистого привітання гостей та учасників, у віршованій чи ігровій формі. Головним завданням при цьому має бути – налаштувати учасників на майбутню діяльність.

2. Безпосереднє проведення заходу, хід якого залежить від тієї форми, яка для нього обрана. Це можуть бути: бесіда, обговорення проблеми, попередньо підготовлені виступи учнів, перегляд і аналіз кінофільму, діафільму, творів образотворчого мистецтва, обговорення прочитаної книжки, статі, виступи запрошених цікавих людей, вікторина тощо.

Підведення підсумків, рефлексія. Іноді буває так, що захід закінчено, але не завершено, тобто учнями залишається неусвідомленим виховний ефект від проведеного часу. Аналіз підсумків заходу варто проводити систематично, тому, що тільки спираючись на досягнуте можна успішно рухатися вперед, закріплювати краще, позбутися недоліків.

Такий аналіз підсумків має дві основні функції – організуючу й виховну: регулярний аналіз сприяє кращій організації роботи, спонукає більш серйозно ставитися до дорученої справи, оскільки його підсумки й результат не залишаються непоміченими, а піддаються оцінці, аналіз – також і гарна школа виховання спостережливості, самокритичності, вимогливості, формування суспільної думки, правильного ставлення до критики, підвищення педагогічної майстерності.

Аналізуючи виховний захід, треба, насамперед, фіксувати позитивні результати, вказувати ті прийоми, умови, методи, які привели до успіху, з'ясувати причини невдач. Кваліфіковане підведення підсумків створює умови для обґрунтованого планування й поліпшення якості всієї виховної роботи надалі.

Педагогічний аналіз кожного проведеного заходу може проводитися відповідно до наступних критеріїв: 1) наявність виховної мети; 2) актуальність і сучасність теми; 3) її спрямованість; 4) глибина й науковість змісту, відповідність віковим можливостям дітей; 5) підготовленість учителя й учнів до роботи, організованість і чіткість її проведення; 6) активність учнів, їх емоційні реакції на запропоновані

методи й прийоми виховного впливу.

Рефлексія (від лат. reflexio – вигін, відображення) – це осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального і індивідуального способу існування, самоаналіз. Щоб вдало організувати самоаналіз учнями виховного заходу, зазвичай, слово знову надається його організаторам, які мають наголосити на найважливіших висновках, намагаються вияснити в кожного з учасників що цікавого, корисного для себе вони винесли з сьогоднішнього заходу. Як раз тут, на цьому етапі, доцільно відмітити вклад кожного у проведену справу – ведучих, тих, що готували матеріал або оформлювали класну кімнату, запрошували гостей тощо. Педагогічна наука і практика застерігають від привселюдної критики вихованців за недбалу підготовку чи усунення від участі у проведенні форм виховної роботи. А ось заохочення найбільш активних, відмітка тих, які творчо підійшли до виконання дорученої справи є тим стимулом, що у подальшому буде сприяти підвищенню інтересу всіх учнів класу. На жаль рефлексію, як нагальний етап проведення виховної роботи більшість класних керівників взагалі випускають з свого поля зору.

Судити про якість виховного заходу можна й за реакцією дітей. Їхня увага, емоційний настрій, інтерес до того, що відбувається, активність або, навпаки, байдужність говорять відразу багато про що. Більш віддалені в часі спостереження за поведінкою школярів, бесіди з ними, анкетування дозволяють глибше оцінити ефективність проробленої роботи.

§ Завдання-ситуація. Ви новий класний керівник, незабаром Ваша перша у цьому класі виховна година. Продумайте її тема форму та план проведення.

Виховну роботу не можна розглядати як шаблон, у якому назавжди усталені ті чи форми роботи, незмінні методи. Сучасний класний керівник не обмежений у виборі форм організації виховної роботи. Однак при цьому слід мати на увазі вік, потреби та індивідуальні особливості учнів, узгоджувати проведення виховних заходів з загальною програмою розвитку школярів.

Методика підготовки та проведення класних зборів

Встановлення демократичних, гуманістичних відносин у класі стимулює розвиток самодіяльності, ініціативи та самоврядування учнів. Такі відносини формуються в ході всієї виховної діяльності класного керівника. Зокрема, в процесі надання допомоги учням у підготовці і проведенні класних зборів.

Класні учнівські збори – це керівний орган учнівського колективу класу, одна з основних організаційних форм роботи класного керівника з учнями класу.

Мета класних зборів – розвиток учнівського самоврядування, згуртування первинного колективу, формування громадської думки, залучення всіх учнів до організаторської діяльності.

Головне завдання зборів – привчати учнів говорити, відстоювати і аргументовано доводити свою думку, поважати погляди інших, вести дискусію тощо.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

Рис. 2. Схема підготовки та проведення виховного заходу

Вміла організація учнівських зборів, є могутнім фактором зміцнення учнівського колективу і важливим засобом виховання в учнів високих моральних якостей: почуття гідності й обов'язку, сміливості і мужності, принциповості і відповідальності за свої вчинки, вміння самостійно розбиратися в питаннях, підпорядкувати особистісні інтереси суспільним, казати правду у вічі і вислухати

справедливу критику товариша. А.С. Макаренко, який ввів у практику виховання загальний збір вихованців, писав про те, що педагогам важливо відчуті енергію незачесаної, неприглаженої дитячої думки, дитячі тривоги і сумнівів, а свіжа ідея, як іскра, спалахує від тертя і розпалюється в суперечках, у боротьбі думок.

Учнівські збори класу можуть носити найрізноманітніший характер, стосуватися різних сторін діяльності класного колективу. Найчастіше вони присвячуються повсякденному життю класу, як наприклад, організації допомоги кому-небудь із школярів, обговоренню заходів з поліпшення успішності і зміцнення дисципліни всього класу, підготовці до якого-небудь культурно-масового заходу, випуску журналу, підсумкам навчання за чверть або рік тощо. Особливе значення мають ті класні збори, які присвячуються хвилюючим питанням сучасності, визначним історичним подіям, питанням морального виховання.

Важливо, звичайно, у всіх випадках ураховувати вік учнів, їх підготовленість і рівень розвитку. Потрібно домагатися того, щоб питання, які розглядаються на зборах, були близькі дітям, зрозумілі їм, цікавили їх. Ідейність і цілеспрямованість зборів досягається тоді, коли класний керівник вивчить клас.

Зазвичай класні збори мають проводитися не менш, ніж один раз на чверть, але, при цьому, можуть мати місце термінові збори в зв'язку з тією або іншою непередбаченою подією в класі, яка вимагає негайного обговорення. У такому разі проводяться незаплановані збори.

Особливу увагу потрібно звернути на проведення класних зборів у 5-6 класах, коли учні тільки-но залучаються до нової форми їх суспільного життя. На цьому етапі роботи з учнями доводиться зупинятись на дрібних, часто організаційних питаннях, вчити їх готувати збори, організовано вести їх, фіксувати прийняті рішення, слідкувати за їх виконанням. Всі ці питання, що носять іноді технічний характер, мають велике виховне значення, бо привчають школярів серйозно ставитись до керівного органу учнівського колективу, поважати його рішення, дисципліновано поводитися під час його проведення.

Учням старших класів надається більша самостійність як у складанні порядку денного зборів, так і в їх проведенні. Завдання класного керівника при цьому – своєчасно підмітити найбільш хвилюючі учнів питання, допомогти більш ґрунтовно підготуватись до їх обговорення на класних зборах, тактовно наполягати на їх правильному вирішенні.

Таким чином, *класний керівник* на учнівських зборах не є їх безпосереднім керівником, його *повноваженість* обмежена колом прав:

- брати участь в роботі класних зборів із правом одного голосу;
- надавати методичну допомогу організаторам зборів, не підмінюючи їх в роботі;
- володіти ініціативою складання і внесення в порядок денний класних зборів питань, пов'язаних із життям учнівського колективу;
- всебічно підтримувати громадську і творчу ініціативу, активність учнів, їх самостійність не впливаючи безпосередньо на прийняття рішень.

При *підготовці до зборів* вчителю слід чітко уявити їх мету, шляхи здійснення цієї мети і педагогічну цінність наміченого заходу. Після цього продумується порядок денний зборів, який обговорюється активом класу та оголошується

заздалегідь учнівському колективу.

Проведення зборів. Збори відкриває староста класу. Відкритим голосуванням обирається голова і секретар зборів. Після затвердження порядку денного слово надається доповідачеві, особам, наміченим для виступів, і всім бажаючим виступити. У процесі проведення зборів слід забезпечити повну самостійність учнів, їх ініціативність, розуміння суті питань, що розглядаються на зборах, їх громадське значення. На зборах, крім обговорення намічених справ, або підведення підсумку вже зробленого учнівським колективом, можуть й повинні вирішуватися питання заохочення або стягнення з окремих учнів.

В кінці зборів вчитель робить підсумки, ставить перед колективом класу певні практичні завдання.

Збори закінчуються прийняттям конкретних рішень, які вносяться в протокол.

Тематика класних зборів може бути різноманітною: «Чи вважаєш ти навчання суспільним боргом?», «Чи навчаєшся відповідно до здібностей?», «Хто заважає нам отримувати знання?», «Підсумки роботи активу класу», «Справи, які ми обираємо», «Моя громадянська позиція», «Один за всіх, всі – за одного».

У практиці роботи вирізняють *прийоми*, які варто використовувати, щоб підвищити результативність класних зборів. До них належать [23]:

- ✓ Лінійка, переключки, анкетування, збір листівок, мандатів тощо на початку зборів для наявної перевірки всіх учасників зібрання;
- ✓ Запровадження колективної пісні, речівки, гуртівки, заклику тощо для мотивації колективу на активну роботу на зборах;
- ✓ Демонстрація, виступ агітбригади, звернення, вручення пакетних завдань тощо для презентації теми чи проблеми зібрання;
- ✓ Презентація активом класу одночасно декількох пропозицій, варіантів на вибір, серед яких можуть бути і дуже спірні, щоб учні самі обрали раціональний проект;
- ✓ Захист уголос, доведення важливості, демонстрація шляхів розв'язання висунутих на зборі пропозицій;
- ✓ Вибіркове інтерв'ю окремим творчим групам та гостям;
- ✓ Об'єднання учнів у групи – «скептиків», «експертів», «аналітиків», «фахівців», які готують власну точку зору на проблему, що розглядається;
- ✓ Комплектація робочих груп, яким даються доручення щось придумати, винести власне рішення, розподілити обов'язки.

Відповідно до теми та завдань зборів формулюється їх *рішення*.

Наприклад, до теми «Що треба зробити, щоб підвищити статус нашого класного колективу» орієнтоване рішення:

Збори постановляють:

1. Всім учням взяти активну участь у зборі макулатури протягом наступних 2-х місяців, здати таким чином не менше ніж 100 кг.
2. Привести протягом тижня закріплену шкільну ділянку до порядку: обкопати дерева, винести сміття, зібрати насіння квітів. Відповідальні...
3. Випустити «Блискавку» за результатами роботи на ділянці. Відповідальний прес-центр.
4. Створити ініціативну групу з учнів ..., які вивчать стан підготовки до загальношкільного осіннього балу. Термін – 5 днів.

5. Оформити стінну газету до Дня Вчителя.
6. Взяти участь у конкурсі малюнків до тижня математики.
7. Написати листи подяки батькам учнів... за організацію екскурсії до ботанічного саду.
8. Відмітити у рейтингу класу учнів... за бездоганне чергування по школі.

Отже, класні збори є невід'ємною частиною життєдіяльності учнівського колективу класу, вони мають проводитися регулярно протягом усього навчання у школі. При цьому питома вага самостійності учнів в організації та проведенні зборів повинна збільшуватися під час переходу з одного класу в інший, що свідчить про розвиток учнівського колективу. Таким чином, важливим етапом у проведенні класних зборів є їх *аналіз*, який вихователь здійснює після їх проведення.

Схема аналізу класних зборів [7]:

1. Чи є актуальною тема зборів?
2. Які конкретні завдання, проблеми вирішували збори?
3. Хто і як їх готував? Яка документація (доповідь, виступи, проект рішення) була підготовлена до зборів ?
4. Чи відповідали доповідь та виступи темі зборів?
5. Оцінка проекту рішення зборів.
6. Роль класного керівника в ході підготовки і проведення зборів.
7. Результативність зборів.

Значну користь може принести використання анкет з вивчення стану проблеми сформованості найважливіших громадянських якостей учнів.

Методика проведення етичної бесіди

Бесіда – діалог, розмова вчителя й учня, учителя й колективу учнів. *Етична бесіда* розглядається в практиці роботи школи як специфічна форма організації морального виховання учнів. Мета етичної бесіди – озброєння учнів знаннями етичних норм, правил культури поведінки; формування вмінь і навичок морального поведінки, дотримання норм моралі; виховання поваги людини до себе й інших; формування потреби в дотриманні моральних норм і пропаганді норм моральності у взаємостосунках людей.

Методика проведення бесіди, етичної бесіди, передбачає урахування індивідуальних і вікових особливостей учнів, рівня їхньої вихованості, особистісних потреб учнів та колективу школярів.

Щоб відверта розмова не підмінилась монологом або не перетворилася на безкорисну балаканину необхідно дотримуватися наступних вимог. Під час обговорення *необхідно*:

- використовувати морально-етичні ситуації, відповідний зміст;
- дотримуватися принципів наукової обґрунтованості, доступності моральних понять, що вводять у бесіду; гуманізації й демократизації відносин у системі «вчитель-учень»;
- відбирати такі питання для обговорення, які викличуть дітей на відверту розмову;
- здійснювати особистісно-орієнтований підхід до учнів (ураховувати особистісні якості, індивідуальні і вікові особливості учня, на цій основі зробити зміст бесіди особистісно значущим для кожного вихованця),

- реалізовувати діалогічний і імітаційно-ігровий підхід;
- пов'язувати матеріал з реальним життям класу, з проблемами життя дітей.

Етапи підготовки й проведення етичної бесіди:

Підготовчий етап, найбільш тривалий і трудомісткий, містить у собі різноманітну спільну діяльність учителя й вихованців. Вибір теми етичної бесіди й визначення мети і завдань проводиться з урахуванням програми виховання колективу школярів, а також становища в класному колективі. Учителеві необхідно підібрати літературу, допоміжні матеріали з теми. Важливу роль у досягненні мети відіграє включення кожного учня в підготовку й проведення бесіди. Для цього доцільно розбити клас на творчі групи з урахуванням інтересів і можливостей учнів. Кожна група має отримувати різнорівневі завдання: репродуктивного, частково-пошукового, творчого характеру за змістом бесіди.

Орієнтовний план-конспект *проведення етичної бесіди*:

1. Вступ – опис яскравого факту або події (розповідь вихователя), читання розповіді, вірша, казки; розповіді дітей з життя. Особливий інтерес викликає в учнів програвання конкретних ситуацій, уривків з розповідей, сценок, де розкривається емоційне ставлення до того, що відбувається.

2. Основна частина.

Проводиться у вигляді бесіди, спрямованої на з'ясування дітьми морально-етичних понять. Серед них: питання, спрямовані на аналіз і оцінку поведінки героїв, знайомих дітей; роз'яснення виховних норм і правил поведінки, розповіді-загадки (альтернативні завдання), вирішення моральних завдань учнями, створення життєвих ситуацій для переконання дітей у необхідності моральних учинків, вікторини.

3. Заключне слово ведучого. Висновки.

Тематика бесід залежить від віку та розвитку школярів. Наприклад, для учнів 4-5 класів: «Про доброту й увагу до людей», «Про дружбу». «Бути дисциплінованим – що це значить?», «Про точність і охайність», «Про скромність і зазнайство», «Яку вона – людини праці?», «Чарівний світ природи рідного краю».

Тематика бесід для учнів 6-9 класів: «Громадянин чи обиватель», «Чого в іншому не любиш, того не роби сам», «Про борг і честь», «Як слово наше відгукнеться», «Якщо друг виявився раптом...», «Як дарувати подарунки», «З посмішкою день світліший!»

Тематика бесід для учнів 10-12 класів: «Золоте правило моральності, що воно значить для тебе», «Моральні основи взаємин юнаків і дівчат», «Самотність удвох», «Вміти дарувати радість людям», «Кохати або бути коханим?», «Пізнай себе й зроби себе кращим», «За гроші не все купується. За гроші не все продається».

Основні *прийоми*, застосовувані під час проведення етичної бесіди [7]:

1. Говоріть спокійним голосом. Діти краще реагують на нормальний звуковий рівень голосу, ніж на лемент.

2. Використовуйте мовні різновиди: повні речення, короткі речення, використовуйте мовні повтори, усталені мовні конструкції, наголоси, акцентування.

3. Повторюйте те, що говорять учні, виправляйте їх, заохочуйте до висловлення власних ідей і почуттів.

4. Використайте навідні запитання, такі як: Як ви це розумієте? Що Ви думаєте

у зв'язку з обговорюваною проблемою? Чому Ви так думаєте? Коли Вас це хвилює. Як Ви вчините? і ін.

5. Уникайте питань, які вимагають лише відповідей «так» або «ні».

6. Знайдіть час для особистої бесіди з кожною дитиною, підберіть слова, які описують почуття.

7. Розширюйте запас слів, уникайте абстрактних понять.

8. Уживайте слова у властивому їм значенні, пояснюйте дітям значення слів і опорних понять.

Завдання: проаналізуйте наступну розробку етичної бесіди та визначіть, які моральні поняття, почуття та ставлення мають набути учні під час проведення заходу.

Життя – найвища цінність людини

Мета. Спонукає учнів до роздумів над життєвими проблемами; сприяти вихованню високих морально-етичних якостей; виробляти активну життєву позицію.

Наочне оформлення. Збірка В. Симоненка «Берег чекань»; грамзапис пісні «Два кольори»; крилаті вирази, записані на дошці:

Живи не як хочеться, а як можеться
(Народна мудрість)

Найпрекрасніші й найщасливіші люди ті, хто прожив своє життя, піклуючись про
щастя інших
(В. Сухомлинський)

Ні про що не турбуватися, ні за чим не турбуватися – значить не жити, а бути
мертвим
(Г. Сковорода)

Епіграф.

Пам'ятай! Життя є дар,

Великий дар.

І той, хто його не цінує,

Цього не заслуговує.

(Леонардо да Вінчі)

(Звучить запис пісні «Два кольори»).

І. Вступне слово вчителя: Людське життя... Неповторне і звичне, радісне і сумне, сповнене глибоких переживань, солодке, як мед, і гірке, як полин, переплетене червоними і чорними тонами, як у цій пісні «червоне – то любов, а чорне – то журба»...

Людина – найбільша цінність на Землі, творець усіх земних благ.

(Учень читає вірш В. Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?»).

Ти знаєш, що ти – людина?

Ти знаєш про це чи ні?

Усмішка твоя – єдина,

Мука твоя – єдина,

Очі твої – одні.

Більше тебе не буде

Завтра на цій Землі.

Інші ходитимуть люди,

Інші кохатимуть люди –

Добрі, ласкаві і злі.

Сьогодні усе для тебе –

Озера, гаї, степи.

І жити спішити треба,
Кохати спішити треба –
Гляди ж, не проспи!
Бо ти на землі – людина,
І хочеш того чи ні -
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.

Учитель. Що людина цінує понад усе? Чому?

(Відповіді дітей, вчитель спонукає назвати якнайбільше найважливіших людських цінностей: любов, материнство, батьківство, Вітчизну, друзів, пошану, гідність тощо).

Учитель. Довге чи коротке, але воно триває лише від народження й до смерті, його не можна прожити двічі.

Обговорення з учнями питань:

Що таке життя?

Чи має життя мету і сенс?

Хто керує людським життям?

Чи можна зробити його кращим і щасливішим?

Чи має людина право піти з життя або позбавити його іншу людину?

Пропоную кожному висловити свою думку на поставлені питання.

(Відповіді дітей).

Вчитель підводить підсумки за кожним з питань:

- Життя – це певний проміжок часу, заповнений різноманітними подіями, переживаннями, радіщами, смутком, які тривають від народження до смерті.

- Життя – насамперед, становлення людини, це період, коли людина розвивається в усіх відношеннях: фізичному, розумовому, моральному. Кожна людина прагне певної досконалості: підвищувати освітній рівень, реалізація і здійснення задумів.

- Життя кожної людини неповторне, таємниче. Неповторним, яскравим буває життя видатних людей: композиторів, художників, письменників. Життя звичайних людей також різниться, кожен крок на життєвому шляху неповторний, тому неправильно вважати, що є дні, якими можна нехтувати.

Учитель. Дехто гадає, що справжнє життя ще попереду, а шкільні роки – це ніби прелюдія до нього. Думаючи про майбутнє, ми недооцінюємо день сьогоднішній. Послухайте поезію В. Симоненка «Минуле не вернуть».

Учень.

Минуле не вернуть, не виправить минуле.

Вчорашнє – ніби сон, що випурхнув з очей.

Як луки навесні ховаються під мулом,

Так вкриється воно пластами днів, ночей.

Але воно живе – забуте й незабуте,

А час не зупиняється, а молодість біжить,

І миті жодної не можна повернуть,

Щоб заново, по-іншому прожити.

Учитель. Людина може бути творцем і господарем власного життя. Це залежить від характеру, знань, вольових якостей, ідеалу, мети або сенсу життя.

Як ви гадаєте, заради кого чи чого людина живе на землі?

Відповіді учнів, вчитель коректує їх:

Жити треба заради інших, приносячи користь суспільству, тільки тоді це буде повноцінне життя.

Легке життя – легкі шляхи нікуди не ведуть. Людина зобов'язана працювати, щоб залишити свій слід на землі та виправдати власне існування.

Учитель. Як треба ставитися до життя? Як ви долаєте труднощі?

Відповіді учнів, вчитель коректує їх:

- Прагнути до життєвих істин;
- уміти перетворювати «мінуси» на «плюси»;
- уміти бачити в житті не тільки погане, а й добре;
- не надавати особливого значення «дрібницям» життя;
- пам'ятати, що все у житті швидкоплинне – і добре, і погане, тому слід насолоджуватися першим і не засмучуватися другим;
- бути толерантним у стосунках із людьми;
- виробити активну життєву позицію;
- бути оптимістом у житті.

Учитель. Як оцінити життя людини?

Відповіді учнів, вчитель коректує їх:

- Роками, вічністю, миттю;
- важливо не скільки прожила людина, а як прожила;
- життя буває коротке, як іскра, як спалах і вічне;
- життя людини оцінюється тим, що вона зуміла чи встигла зробити, залишити по собі.

Учитель. Про це сучасний поет Микола Луків сказав:

Що вона зробила, що змогла,
Скільки сил у неї вистачило,
Щоб на світі більше щастя стало.

Учитель. У чому щастя людини?

- У чому ви вбачаєте щастя власного життя?
- Чи має право людина позбавити себе життя?

Відповіді учнів, вчитель коректує їх:

- Щастя людини у можливості робити щасливими інших людей. Людина немає права позбавити себе життя. Це великий гріх, прояв слабкості, легкодухості, розчарування;
  - лише ті починають цінувати життя, кому доводилося бути на краю смерті;
  - життя кожної людини безцінне;
  - життя – це безцінний дар, який людина одержує при народженні, цінуйте цей дар!
- Розпоряджатися ним вона буде сама;
- людина має право на життя, – за статтею 27 Конституції України, – ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати його.

II. Підведення підсумків бесіди.

Учитель. Підведемо підсумок. То в чому полягає сенс життя людини? (*Відповіді учнів*).

Учитель. Дякую вам за щирі розповіді. І нехай вам щастить у житті. Хай буде дороговказом для вас Духовний заповіт матері Терези:

Життя – це можливість,
Скористайся нею.
Життя – це краса,
Милуйся нею.
Життя – це мрія,
Здійсни її.
Життя – це виклик,
Прийми його.

Життя – це кохання,
Насолоджуйся ним сповна.
Життя – це таємниця,
Пізнай її.
Життя – це король лиха,
Побори все.
Життя – це пісня,
Доспівай її до кінця.

Життя – повинність
Твоя насушна,
Виконай її.
Життя – це гра,
Стань гравцем.
Життя – це багатство,
Не розтрать його.

Життя – це боротьба,
Стань борцем.
Життя – це фортуна,
Шукай цю мить.
Життя таке чудове,
Не згуби його.

Це твоє життя,
Борись за нього!

Методика проведення усного журналу

«Усний журнал» – це колективна форма виховної роботи, активна форма організації дозвілля, засіб виховання суспільної активності учнів.

Сама назва «усний журнал» нібито точно орієнтує на спосіб підготовки та форму проведення цього заходу. Це підбір матеріалу й його подача за блоками – рубриками, з використанням засобів наочності, елементів цікавого й пізнавального, корисного й різноманітного.

«Усний журнал» є достатньо простою у організації та проведенні формою організації виховної роботи будь-якого напрямку та, водночас дозволяє кожному учаснику самостійно оперувати різноманітною інформацією, застосовувати знання в нових умовах, сприяє розвитку пізнавального інтересу, активізації творчої діяльності учнів. Можливість творчо самовиразитися у процесі підготовки і проведенні «усного журналу» робить його особистісно-значущим для кожного учня.

Уміла підготовка «усного журналу» дозволяє залучити до його проведення майже весь учнівський колектив. Для цього у класі можна створити 3-4 змінні редколегії, які регулярно готують випуски журналу. Однак, у практиці роботи школи використовується інший підхід: редколегія журналу обирається для підготовки і проведення конкретного номера. У будь-якому разі справа знайдеться для кожного.

Тематика журналу визначається залежно від найбільш важливих перспектив колективу, з урахуванням вікових особливостей і пізнавальних інтересів учнів. Журнал може випускатися за окремою темою або містити різноманітні за тематикою «сторінки». Зразковими *темами* «усного журналу» можуть бути: «Україна моя рідна», «Сталеве серце України – ти молодієш Кривбас» – з питань формування національної гідності, любові до Батьківщини, традицій народу, стимулювання краєзнавчої діяльності; «Хочу усе знати», «У світі прекрасного» – для розвитку пізнавального інтересу, розширення кругозору, стимулювання творчості учнів; «І життя, і сльози, і любов», «Душі прекрасні пориви» – розвиток естетичних почуттів, смаків та уподобань учнів; «Ми живимо серед людей», «По країнах та континентах» – з питань морального виховання, культури поведінки, поваги до традицій інших народів; «Світ моїх захоплень», «Жіночий журнал», «Мої права та обов'язки» – для розвитку суспільної активності учнів, розширення кола їх спілкування.

Мета і завдання проведення усного журналу: поглибити знання з обраної теми, розвивати творчі здібності учнів, стимулювати потреби особистості в самовираженні (реалізації своїх можливостей, розвиток інтелекту), сприяти всебічному розвитку й розширенню світогляду учнів.

Отже, «усний журнал» можна віднести до комплексних форм виховної роботи, оскільки, завдяки своїм можливостям він сприяє залученню усіх сторін виховання – морального, естетичного, громадського, екологічного, економічного, емоційного.

Методика проведення усного журналу включає наступні етапи:

I. Вибір теми.

II. Визначення цілей і завдань усного журналу.

III. Підготовчий етап, що передбачає:

Вибір редколегії: розподіл посадових обов'язків

а) головного редактору (він же і буде ведучим);

б) відповідальних редакторів сторінок;

в) кореспондентів;

г) художників, які будуть оформлювати приміщення або ілюструвати окремі сторінки;

д) музичного редактору;

е) помічника редактора;

є) ведучого журналу.

Уточнення теми, визначення назви сторінок.

Складання плану підготовки і проведення журналу, призначення дати, місця і часу проведення усного журналу.

Підготовка матеріалу. Складання сценарію. Важливо, щоб представлений матеріал був цікавим та потрібним учням. «Усний журнал» має нагадувати «звичайний», друкований журнал. Як правило такий журнал містить усілякі рубрики – інтерв'ю, пізнавальну інформацію, рекламу, жарти, історичні постаті чи дати, вікторину, поради, спортивні, політичні та світські новини тощо. Подання матеріалу відбувається різноманітними шляхами – розповідь, ілюстрація, статистичні чи короткі відомості, бесіда.

Головний редактор заздалегідь повинен в'яснити в кореспондентів та відповідальних редакторів зміст знайденого ними матеріалу, ранжирувати його, продумати доцільні переходи між «сторінками»

Оформлення приміщення. Назва журналу, перелік його сторінок мають бути написані або на плакаті або на дошці.

IV. Проведення журналу:

1. Музичний вступ;

2. Вступне слово ведучого, в якому учасникам подається назва, зміст та виховні завдання;

3. «Читання» (представлення) сторінок журналу;

4. Заключне слово ведучого.

V. Підведення підсумків. Рефлексія.

Емоційна атмосфера відіграє важливу роль в успіху усного журналу. З метою її створення варто використовувати музичні паузи, жарти, інтерактивні вікторини, короткі повідомлення «А чи знаєте ви, що...»

Можлива різна методика проведення усного журналу: повідомлення учнів про ті чи інші галузі науки та культури, виступи запрошених гостей (письменників, журналістів, спортсменів, науковців), веселі інсценівки, рольові ігри, вікторини. Широко використовуються тут технічні засоби.

8 Вивчіть уважно план та матеріал до усного журналу на тему «Українська народна пісня – духовний скарб народу». Продумайте можливі переходи до сторінок та способи подання змісту.

Усний журнал «Українська народна пісня – духовний скарб народу»

Сторінка 1. Українська народна пісня – скарбниця поетичної творчості українського народу.

Сторінка 2. Родинно-побутові пісні.

Сторінка 3. Жартівливі пісні.

Сторінка 4. Соціально-побутові пісні.

Сторінка 5. Мамині колискові.

Сторінка 6. Українська пісня солов'їна.

✓ **Продумайте зміст, сторінки усного журналу, необхідну наочність для такої тематики: «Жіночий журнал», «Країнами та континентами».**

Методика проведення бесіди за «круглим столом»

Бесіда – діалог, розмова вчителя й учня, учителя й колективу учнів. Бесіда за «круглим столом» розглядається у виховній практиці як форма моральної освіти, громадянського виховання, форма організації всебічного обговорення нагальних проблем колективу.

Термін *«круглий стіл»* походить з середньовічних лицарських романів про короля Артура, де розповідається як на королівських банкетах лицарі сідали за круглий стіл, щоб не було суперечок з приводу того хто сидить на почесному кінці столу, а кому дісталось непочесне місце.

Згодом круглий стіл став неодмінним атрибутом міжнародних конференцій, дипломатичних переговорів. Вислів «сісти за круглий стіл» тепер означає почати доброзичливий обмін думками, миролюбні переговори. А також, що не менш важливо, рівноправність усіх учасників обговорення.

Тематика, зміст і методика проведення бесід ускладнюється залежно від рівня розвитку учнів: від керівної ролі вчителя до учнівського самоуправління під час обговорення.

Ефективність бесід залежить від того, як вони пов'язані з іншими формами виховної роботи, від значущості теми, доцільності застосовуваних методів і прийомів під час бесіди, емоційності та відкритості учасників.

Під час *підготовки* визначається тема, зміст, мета бесіди, готується матеріал, призначаються доповідачі за обраними напрямкам обговорення проблеми. Тема бесіди заздалегідь повідомляється учасникам, щоб вони могли обміркувати своє ставлення до неї. Приміщення оформлюється з урахуванням змісту бесіди: використовуються цитати, ілюстрації, виставки; столи чи стільці розташовують у вигляді кола.

Хід проведення залежить від теми та мети, однак обов'язковим є вступне слово ведучого про тему та мету заходу; доповіді та їх обговорення, підтримання та спонукання дискусії за допомогою крилатих виразів, аудіовізуальних засобів, завдань-ситуацій.

Наприкінці підводиться *підсумок* у вигляді вироблення колективної думки з питання, що обговорювалося.

Круглий стіл: «Відверта розмова про ввічливі слова і ввічливі вчинки»

Справжня ввічливість полягає в доброзичливому ставленні до людей.

Ж. Ж. Руссо

Ніщо не обходиться нам так дешево і не цінується так дорого, як ввічливість

М. Сервантес

Мета. Вчити правилам етикету, познайомити з корисними рекомендаціями з питань спілкування з людьми, сприяти формуванню доброти, чуйності, делікатності.

Обладнання. Клятва ввічливості, вислови Ж. Ж. Руссо, і М. Сервантеса, виставка книг.

План заходу

I. Вступне слово вчителя.

У нас є чудова нагода сісти за наш імпровізований круглий стіл для серйозної розмови про правила ввічливості і хорошого тону.

Запрошую вас стати учасниками занять у «Школі ввічливості».

II. Повідомлення теми, мети, девізу заняття.

Девіз. Нехай живе ввічливість і доброта! Нехай живуть доброзичливі обличчя!

1. *Вчитель.* Ми з вами щодня спілкуємося з іншими людьми: рідними, учителями, однокласниками, незнайомими. Чи завжди це спілкування приносить задоволення, радість, втіху? Звичайно ні. Приємно спілкуватися із ввічливими людьми.

2. Перегляд та аналіз інсценівки-мініатюри "Діти запізнались на уроки..."

3. Робота із словничком «Ввічлива людина... Яка вона?»

Завдання. Вибрати слова, якими можна охарактеризувати ввічливу людину. Слово вчителя.

а) Ознайомлення учнів із значенням слова "ввічливість" та висловами Ж. Ж. Руссо і М. Сервантеса.

Ввічливість – моральна якість, що характеризує людину, для якої повага до оточуючих стала нормою поведінки і звичним способом спілкування. Це елементарна вимога культурної поведінки.

Здавна в народі шанували ввічливих людей. Народна мудрість вилилася у прислів'ях. Назвіть будь ласка народні прислів'я на тему «Ввічливість». (*Учні називають прислів'я*).

Вчитель. А мені, учні, дуже подобаються такі прислів'я:

Привітання бажане, відповідь на нього обов'язкова.

За одягом зустрічають, за розумом проводжають.

Розум і ввічливість – брат і сестра.

4. Бесіда з учнями.

Чому шанують ввічливість? Назвіть, будь ласка, ввічливі слова.

5. Перегляд і аналіз інсценівок-мініатюр.

1) Мама попросила Маринку сходити до знайомих...

2) Привітання.

3) Повернувшись зі школи Вітя сів читати книжку. До нього підійшла сестричка Оля...

Вчитель. Як бачите, ввічливою людиною бути непросто, коли думаєш тільки про себе. Послухайте оповідання В. Сухомлинського «Здрастуйте».

6. Знайомство учнів із змістом оповідання В. Сухомлинського «Здрастуйте».

Питання до учнів: Чи ввічливо привітався хлопчик і його батько? На душі у хлопчика стало радісно, чому? Що означає слово «здрастуйте»? Чи зумів хлопчик порадувати іншу людину? А ви?

Розв'язування моральних задач.

1) Олег зустрівся у дверях з Надійкою. Що він повинен робити?

2) Чи обов'язково вітатися, зайшовши у магазин, бібліотеку?

3) Двоє учнів ідуть вулицею, один з них вітається із знайомими. Чи повинен привітатися другий учень, який його не знає?

4) Черговому потрібно негайно звернутися до вчительки, а вона в цей час розмовляє з батьком Оленки. Який вихід?

5) Вчителька дає завдання Юркові: «Юрко, піди, будь ласка, в учительську і принеси журнал». Поясніть, як це треба зробити.

Вчитель. Про людей-інвалідів дуже багато написано. Ось послухайте вірш Г. Бойка «Некультурний хазяїн».

Бесіда з учнями за змістом твору.

Написання листа-вибачення.

Завдання. Використовуючи ввічливі слова, попросіть, будь ласка, вибачення у тієї людини, перед якою ви відчуваєте свою провину.

Робота з текстом «Чи ввічливий ти?»

Знайомство учнів із Клятвою ввічливості.

*Клянемося ввічливими стати,
Завжди «спасибі» всім казати,
«Вітаємо», «добридень», «до побачення» –
Добром ділитися, у цих словах призначення.
Клянемося ввічливими бути,
Зухвалість, грубість позабути,
Учитись етикету й повазі.
Приємне мати на увазі.
Запам'ятати цю науку.
Клянемося ввічливими бути!
У боротьбі зі злом добро здобути.
Нечему б'ють мечем чарівним –
Суворим словом й дуже гнівним.
Клянемося ввічливими бути!*

III. Заключна частина.

Учитель пропонує учням прокоментувати правила й обрати правильну відповідь до тесту.

Тест «Чи ввічливий ти»

1 Кожен із нас, знає, що від того, як людина поводить себе з іншими людьми, залежить:

- а) ставлення до неї оточуючих людей;
- б) її заробітна плата, бали успішності;
- в) тривалість життя людини;

2. Візитна карточка людини при знайомстві, розмові:

- а) одяг;
- б) культура поведінки;
- в) розповідь про свої здобутки, досягнення.

3. Чи можна сміятися із широко відкритим ротом?

- а) можна;
- б) такий сміх недоречний;
- в) можна, але не бажано.

4. Ви розмовляєте – немає різниці з ким (чи то з мамою, чи то з вчителем, чи то з товаришем). Де потрібно тримати незайняті руки?

- а) смикати ними щось, що попадеться під руку;

- б) чухати потилицю чи за вухами;
- в) незайняті руки треба тримати на місці.

5. Як потрібно сидіти на стільці?

- а) похитуючись злегка;
- б) сидіти на краю стільця;
- в) вільно, не горблячись і не спираючись,

6. Ви прийшли, щоб переглянути циркову виставу. Ваші місця – посередині ряду. Як ви будете проходити до них, якщо на початку ряду сидять люди?

- а) обличчям до тих, хто сидить;
- б) спиною до тих, хто сидить.

7. Ви прийшли на виставу, сіли на своє місце, вистава розпочалась, але вам вона нецікава. Ваші дії:

- а) встану і піду додому серед вистави;
- б) продовжуватиму сидіти на місці і розмовляти з сусідом;
- в) продовжуватиму сидіти на місці мовчки, чекаючи закінчення вистави.

8. Вас запросили переглянути цікаву виставку. Чи маєте ви право торкатися експонатів?

- а) ні; б) так.

9. Ви збираєтесь до школи, йде дощ, потрібно брати парасольку. Але вже після уроків дощ закінчився. Як ви будете нести парасольку, повертаючись додому:

- а) вертикально;
- б) горизонтально;

10. У якому одязі ви повинні ходити до школи?

- а) у модному; б) у зручному.

11. Відомо, що розмовляти з далекої відстані – нечемно. А чи варто підходити близько, щоб відчувати дихання іншого:

- а) ні; б) так.

12. Що прикрашає людину?

- а) рішучість; б) скромність; в) сила волі.

Вчитель. Діти, наша зустріч за круглим столом підходить до кінця. Сподіваюсь, що вона була не даремною. Я щиро вірю, що всі ви станете ввічливими людьми, що вживання ввічливих слів стане нормою вашого життя, а ваші ввічливі вчинки принесуть радість іншим людям.

Спасибі за увагу. До побачення.

✓ **Складіть тематику бесід за круглим столом з проблем взаємовідносин у класному колективі, між хлопцями та дівчатами, між батьками та їх дітьми – учнями класу.**

Методика проведення дискусії

Дискусія – це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.

Часто дискусією називають сперечання, суперечку осіб. Для неї характерні чіткість мети, компетентність, науковий підхід до проблеми, повага до аргументів опонента, послідовна критика міркувань учасників обговорення.

Поряд з іншими методами дискусія має ряд переваг. Вона координує думки окремих осіб, стимулює учасників чітко й точно формувати свої думки, в процесі дискусії більш помітними стають помилки мислення, удосконалюються вдалі

прийоми дискутування.

Дискусії властивий *комплекс функцій*, які вона може виконувати, це – школа спілкування-діалогу і засіб колективного розв'язання проблем. Дискусія метод критичного засвоєння знань. Вона допомагає виявити власну позицію, виявити багатогранність підходів, точок зору з приводу питань і в результаті обміну досягти всебічного просторового бачення предмета обговорення.

Дискусія може бути як частиною виховного заходу, методом, що дозволяє залучити більшість учасників до активного обговорення морально-етичних або наукових проблем. Однак у виховній роботі дискусія може виступати й формою організації, виховним заходом, що спеціально готується і проводиться з колективом учнів.

Організуючи дискусію, слід виходити з того, що найоптимальніша чисельність її учасників має не перевищувати 15 осіб, які, розподілившись на групи, розташовуються у приміщенні у формі кола, підкови.

Організаційно дискусії поділяють на *етапи*: визначення цілей і теми, збір інформації (знань, суджень, думок, нових ідей, пропозицій учасників) з обговорюваної проблеми; упорядкування, інтерпретація і спільне оцінювання обговорюваної інформації і можливе вироблення колективного рішення; підбиття підсумків дискусії, зіставлення мети з отриманими результатами.

Під час дискусії можливе використання різних *прийомів*: аргументації, (сукупності аргументів на користь будь-якого твердження), дебатів (обміну думками з певних питань), демонстрації (логічного розміркування, в процесі якого на підставі аргументів роблять висновок про істинність чи хибність гіпотези), логоманії (вид суперечки, за якої учасники, не знаючи предмета суперечки, заперечують аргументи один одного чи не погоджуються один з одним), неточних висловлювань, полеміки (суперечка з метою захистити свою точку зору і заперечити думку опонента), софістики (умисне використання в дискусії помилкових доказів – софізмів, які зовні виглядають істинними), евристики (мистецтво сперечатися, користуючись засобами, розрахованими на перемогу).

Коли дискусія проводиться в класі, учнів доцільно розподіляти на 2-3 підгрупи. Бажано завчасно встановити (вибрати) час закінчення дискусії.

Тематика дискусій зазвичай різноманітна: «Поет чи громадянин?», «Краса, мода й хороший смак», «Посієш звичку – пожнеш характер», «Книги чи кінофільми?», «Усі професії важливі», «Кохання чи пристрасть», «Можу, хочу, мушу» тощо.

Наведемо сценарний план проведення дискусії.

Дискусія «Добро чи зло ...Чого у світі більше?»

Вступне слово ведучого:

Поки молоді, бадьорі, не втомлюйтеся робити добро... Якщо в житті є зміст і мета, то ці зміст і мета є цілком зовсім не у нашому щасті, а в чомусь, більш розумному й великому. Робіть добро.

Тема добра і зла хвилювала багатьох людей у всі часи. Але дуже часто люди перестають бачити межу між хорошим і поганим. Добро і зло – поняття вічні й не роздільні. І, поки будуть живі дух і свідомість людини, вони будуть боротися між собою. Добро буде відкриватися людині, освітлюючи їй шлях до істини.

Сьогодні ми обговоримо і намагаємося надати відповіді на такі питання про проблеми

добра і зла:

1. Що таке добро? Що таке зло?
2. Якщо зло всесильне і вічне, чи варто з ним боротися?
3. Чи робить добро людину і весь світ прекраснішим?
4. Яких людей більше у світі – добрих чи злих?
5. Чи завжди будуть існувати добро і зло, як прототип один одному?
6. Якщо зникне зло, то чи зникне добро?

Учасники дискусії наводять приклади добрих і злих вчинків людей з історії, літератури, своїх власних життєвих ситуацій та з життя інших знайомих і незнайомих їм людей.

Підведення підсумків дискусії. Ведучий разом з учасниками приходять до висновку, що добро і зло народжуються і помирають разом. Зло виникло не просто як антонім до слова добро, а як його негативний прототип. Коріння зла – у небажані робити добро.

Лінощі, заздрість, жорстокість, бездумність, омана та лицемірство, пияцтво та розпуса, з'являються на ґрунті бездіяльності.

Для здійснення злого наміру не потрібно ні фізичних, ні душевних зусиль.

Добро робить і людину, і весь світ прекрасним.

Світ не просто не без добрих людей, його наповняють добротою люди. І якщо ми хоч на крихту прикладемося до творення добра, воно помножиться сторицею.

Почни з найменшого і добра у світі побільшає.

І яким би не було всесильним і вічним зло, з ним потрібно боротися.

? Питання для обговорення:

1. Проаналізуйте сценарій дискусії, які моральні поняття тут мають біти засвоєні школярами?

2. Чи потрібні ведучому особливі моральні якості, щоб дискусія пройшла вдало? Які?

3. Усвідомте ступень розвиненості у Вас логічних прийомів, які потрібно використовувати під час доведення власної точки зору у дискусії.

Методика проведення диспутів

Диспут – вільний, жвавий обмін думками, колективне обговорення питань, які хвилюють його учасників.

Диспут - спеціально організована вистава, в ході якої відбувається демонстративне зіткнення прямо протилежних точок зору, думок по якому-небудь питанню (проблемі). Взагалі диспут (від лат. disputare – міркувати, сперечатися) трактується в словниках як вид діалогічного мовлення, публічна суперечка на злободенну наукову або розмовно-побутову тему. Із приводу даної проблеми учасники диспуту й виражають різні думки й судження. Розгортається диспут завдяки оцінкам, аргументаціям, значеннєвим зв'язкам з реальним життям, опорі на особистий досвід, яким користуються учасники суперечки. У диспуті є елементи монологу й діалогу. Діалогічні елементи надають емоційне пофарбування дискусії, а монологічні служать для вираження її логічного змісту. Як виховні потенціали диспуту можуть бути названі вміння доказово, аргументовано викладати свою точку зору, зберігати витримку й спокій, сприймати критику, з повагою ставитися до думки опонента [21].

Диспут, таким чином, сприяє формуванню суспільної уваги в учнівському колективі з проблеми обговорення, поглибленню та розширенню кругозору,

розвиненню необхідних якостей особистості. Добре організований диспут, сприяє розвитку активного, творчого ставлення школярів до своїх обов'язків, впливає на формування у його учасників стійких наукових понять, переконань, допомагає розвитку логічного мислення. Його можна і варто проводити зі старшокласниками.

Тема диспуту не повинна нав'язуватися класним керівником, вона має виходити з потреб учнівського колективу. Тематику диспутів підбирають з таким розрахунком, щоб спонукати учнів до думки про мету життя, про справжнє щастя, про обов'язок людини перед суспільством. Тематика диспутів має спонукати учнів до глибоких роздумів, пошуку власних шляхів вирішень обговорюваної проблеми. На диспуті можна обговорити факти, що мають місце в класі чи в школі, літературний твір, газетну чи журнальну статтю. Обираючи тему диспуту, необхідно виявити, наскільки учні обізнані з нею, які погляди і переконання наявні в них з цієї проблеми.

Ефективність диспуту залежить від ґрунтовної попередньої підготовки.

Основні завдання *підготовчого етапу*: визначення теми, мети диспуту (має бути конкретно, орієнтованою на інтереси його учасників), створення організаційної групи (бажано, щоб до неї входили дорослі й учні), розподіл обов'язків, вибір ведучого, анкетування. Під час визначення основних питань, слід намагатися, щоб вони були значущими для учнів, містили в собі приховані суперечності, але при цьому позбавлені провокативності. Доцільно обговорювати не більше 5-6 питань.

Вже за три-чотири тижні в класі вивішується художньо оформлений плакат-оголошення, де вказується тема з одним або кількома епіграфами, основні питання теми, література. Його бажано доповнити правилами або законами диспуту, які б включали приблизно такі *положення*:

- диспут – вільний обмін думками; на ньому всі активні, в суперечці всі рівні;
- головне – факти, логіка, доказовість;
- перешіптування на місці, непотрібні жарти забороняються;
- гостре, влучне слово схвалюється;
- якщо людина під час наведення аргументів переходить на обговорення особистих вад опонента – це значить, що в неї немає доказових фактів;
- говори, що думаєш, думай, що говориш тощо.

Успішному проведенню диспуту сприятиме випуск окремого номера стінної газети, оформлення вітрини з книгами, журнальними і газетними статтями до його теми, проведення анкетування, індивідуальних і групових бесід, радіопередач тощо.

Ведучий повинен добре підготуватися до диспуту, продумати як викликати обмін думками між його учасниками, вміло керувати полемікою, спрямовувати її так, щоб вона не перетворювалась в беззмістовну балаканину. Він повинен вчасно зупинити тих, які надто відхиляються від головного, допомогти тим, хто висловлює розумні думки, але не вміє їх аргументувати, підвести учасників дискусії до необхідних узагальнень і правильних висновків.

Проведення анкетування, попередніх бесід з учасниками диспуту полегшить роботу ведучого, підкаже йому, на кого можна спиратися, до певної міри застрахує від несподіванок, підготує до подолання помилкових поглядів. У такому разі не буде мовчазних хвилин або поверхового вирішення спірних питань.

Основний етап передбачає розвиток дискусії на основі сформульованих питань,

які мають стимулювати роздуми учнів над проблемою, кристалізувати власне ставлення до неї. Диспут нерідко розпочинають з проблемного запитання до аудиторії, показу інсценованого епізоду літературного твору. Найкращий початок – короткий виступ ведучого, в якому оголошується, порядок проведення диспуту, конкретизується предмет обговорення, його актуальність, уточнюються окремі поняття. Важливо, щоб під час диспуту учні уважно, вислуховували винесені на обговорення думки, відстоювали свою позицію, переконуючись у правильності чи помилковості поглядів як своїх, так і опонентів. Усе це має сприяти розкриттю та розвитку їх ерудиції, культури, мислення, уміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки, логічно висловлюватись. Ефективність диспуту залежить від того, наскільки невимушеною є його атмосфера. З цією метою складають і оприлюднюють правила поведінки під час диспуту. Девізом диспуту часто обирають слова: «говори, що думаєш, думай, що кажеш».

Г. Плоткін пропонує *правила для учасника диспуту*, розроблені разом зі школярами:

1. Кожен має право висловити свою думку. Якщо в тебе є що сказати слухачам, нехай вони довідаються про це.

2. Говори, що думаєш, думай, що говориш! Висловлюйся ясно й чітко. Не стверджуй того, у чому не розібрався сам.

3. Намагайся, якнайбільш переконливо викласти свою точку зору. Спирайся тільки на безсумнівних факт.

4. Не повторюй того, що до тебе було сказано.

5. Поважай чужу думку. Намагайся зрозуміти її. Умій вислухати точку зору, з якої не згодний. Будь витриманим. Не перебивай виступаючих. Не надавай особистісних оцінок. Правоту доводь доводами, а не лементом. Не нав'язуй своєї думки.

6. Якщо доведена помилковість твоєї позиції, май мужність визнати свою неправоту.

Нехай головним підсумком диспуту стане твоє просування нелегким шляхом збагнення істини.

Важливу роль у проведенні диспуту відіграє ведучий, який нібито створює відповідний «мікроклімат» у колективі – повагу до присутніх, заборону перебивати виступаючого, водночас ведучий не повинен захоплюватися оціночними вирішеннями («правильно», «неправильно», «от як, куди тебе занесло!»).

З метою оволодіння школярами культурою диспуту можна запропонувати до використання ряд *словесних кліше*:

Я згодний (згодна), тому що ...

Я не згодний (не згодна), тому що ...

Я виражаю особливу думку, тому що ...

Ефективними є й інтерактивні вправи, такі, наприклад, як «метод ПРЕС», у який вже закладені мовні кліше. Так, 4 представника дискусійної групи висказують свою точку зору на запропоновану проблему:

1-й учень висловлює свою думку, пояснює у чому полягає його точка зору (починає словами «Я вважаю, що...»);

2-й учень пояснює, на чому ґрунтуються докази його позиції («Тому що...»);

3-й учень наводить факти, які підтверджують позицію («Наприклад...»);

4-й учень узагальнює думку, робить висновок про те, чому необхідно прийняти таку позицію («Отже, тому...»).

Завершальний етап передбачає короткий аналіз диспуту, найхарактерніших позицій та *рефлексію* - відзначаються помилкові погляди і судження учасників, найвлучніші аргументи, позиції, цікаві приклади та факти, щирість учасників, детальніше зупиняються на тому що цінного, корисного дає диспут його учасникам.

§ Завдання: Чим відрізняються між собою дискусія та диспут? У чому проявляються їх спільні риси та відмінності?

Розрізняють класичні диспути, традиційні диспути, наукові диспути, диспут після проблемної лекції, урок-диспут. Залежно від цього є розбіжності у регламенті обговорення, але загальні підходи до організації та проведення диспуту залишаються єдиними.

Краса і творчість – потреба чи вимога життя?

Мета. Формувати в учнів прагнення до пізнання і розуміння прекрасного в житті і в мистецтві. Спрямувати учнів до бажання навчитись розуміти мову мистецтва, до бажання виховувати в собі власний естетичний смак.

Обладнання.

1. Виставка репродукцій картин: О.К. Саврасова, І.І. Левітана, Г.Г. Нісського; Веласкеса («Папа Інокентій Х»), І.Ю. Рєпіна («Протодиякон»); репродукцій скульптур Венери Мілоської та Цариці Нефертіті.

2. Записи музичних композицій: П.І. Чайковський, «Пори року»; Ф.Гойя, «Ностальгія»; Е.Морріконе, «Сни майї».

3. Плакати з висловами видатних людей:

Потреба краси і творчості, що її втілює, нерозлучна з людиною, і без неї людина, мабуть, не схотіла б жити на світі. (Ф.М. Достоевський)

Під красою розуміється таке поєднання різних матеріалів, а також звуків, барв, слів, яке надає створеному, зробленому людиною, майстром, форму, що діє на почуття й розум як сила, яка збуджує в людях подив, гордість і радість перед їхньою здатністю до творчості. (М.Горький)

Насправді добре і прекрасне не вмирає. (Е.Арндт)

Той, хто побачив прекрасне – співучасник його створення. (К.Боуві)

Прекрасне в мистецтві завжди правдиве, однак правдиве не завжди прекрасне. (Е.Рітшель)

Усі види мистецтва служать найвеличнішому з мистецтв – мистецтву жити на землі. (Б.Брехт)

Мистецтво стало першим вчителем народу. (В. Шкловський)

Мистецтво – це дослідження світу, це можливість зупинити людину, зрозуміти, хто вона, що вона бачить і куди йде. (В. Шкловський)

4. Плакат із «Правилами диспуту»:

Якщо хтось говорить – слухай.

Кожен говорить по черзі, а не водночас.

Якщо хочеш висловитись, підніми руку, щоб тебе побачили.

Не перебивай того, хто говорить.

Якщо ти не погоджуєшся з кимось, переконайся, що ти хочеш критикувати ідею, а не особу, яка її висловила.

Не смійся, коли хтось говорить (за винятком, коли хтось жартує).

Заохочуй до участі інших.

Питання для обговорення

1. Звідки у людини взялося почуття краси? Хто її вчив розуміти, бачити і відчувати красу? Чому вона завжди так радіє зустрічі з прекрасним?
2. Доведіть, що почуття прекрасного властиве лише людині. Чим різниться людина від всіх інших живих істот?
3. Як праця відрізняє людину від тварин? В чому це виявляється?
4. Що означає «діяти за законами краси»? Як можна розуміти цей вислів?
5. Чому такі неоднакові людські уявлення про красу? Чому те, що одним здається гарним, інші навіть і не помітять? Чому те, що в одних викличе подив, інших приводить у захоплення?
6. Що ми знаємо з історії мистецтва про ідеали краси різних часів?
7. В чому спільне й відмінне між поняттями: «красиве» і «прекрасне»? Чим саме вони різняться?
8. Чи можна погодитися з думкою, що «мистецтво відтворює тільки красиве, і тільки прекрасні явища життя удостаюються того, щоб потрапити в мистецтво»?
9. Що може дати мистецтво людині? І навіщо виховувати в собі естетичний смак?

Матеріали для диспуту:

Вступне слово: Ми часто говоримо: це красиве, це прекрасне. І кажемо так про дуже різні речі. Прекрасне велике місто з його гомінливими вулицями, високими будинками і безперервним рухом машин, але прекрасне й маленьке село, загублене серед лісів та полів. Прекрасна розумна, добра людина і прекрасна мудра, цікава книжка. Прекрасними можуть бути вистава, кінофільм, картина талановитого художника. А яка красива природа будь-якої пори року! А тепер поглянемо на іншу природу, на ту, яку людина створила своєю працею. Скільки тут прекрасного! Конструктор створить новий тип машини – зручний, легкий, економічний, зовні красивий – і наслідок його праці назвуть прекрасним. Математик оригінально і просто розв'яже складну задачу, робітник виточить деталь, хірург зробить операцію і врятує людину – все це прекрасно. Прекрасна і сама людина, яка силою волі здійснює подвиг і здатна пожертвувати собою в ім'я врятування іншого. Прекрасні явища великі й малі. Прекрасні машини, які допомагають нам долати простір, випереджати час, звільняють від важкої й нецікавої роботи. Сьогодні хотілось би з вами поговорити про ту красу, яку пропонують нам найяскравіші зразки мистецтва і поміркувати: чи потрібно нам, людям сучасності, мистецтво? Чи вартісними є ті зразки красивого, які воно пропонує. Отже будемо намагатися дати відповідь на запитання «Краса і творчість – потреба чи вимога життя?»

Зразки поезії:

Все потонуло в сніжній білизні,
Стоять дерева тихо, як в обнові,
Так тихо, що аж страшно тут мені
Зітхнуть незручно чи промовить слово.
Скрізь тихо. На деревах – білизна,
І з кожною секундою ясніше
Стає мені, що сніг – це письменна,
Яких не прочитає мені у тиші. (Кайсин Кулієв)

Та досі ми говорили про прекрасне в природі.

Світ який – мереживо казкове!..

Світ який – ні краю, ні кінця!

Зорі й трави, мрево світанкове,

Магія коханого лица.

Світе мій, гучний, мільйонноокий,
Пристрасний, збурунений, німий,
Нижний і ласкавий, і жорстокий,
Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий! (Василь Симоненко)

Які щасливі очі у казок!

Я прокидаюсь, серце калатає.

Зима стоїть персидська, як бузок,

І жоден птах її не хилитає...

Мої палаци, вежі крижані,

Я в першу мить не знаю навіть, де я –

Чи там, в дитинстві, чи де у сні,

Чи в Ірпені, чи в царстві Берендея.

Я в першу мить не знаю, що це – я,

Сосновий світ здивовано вивчаю.

Я прокидаюсь. І твоє ім'я

Наповнить душу сонцем і печаллю. (Ліна Костенко)

Двори стоять у хуртовині айстр.

Яка рожева й синя хуртовина!

Але чому я думаю про вас?

Я вас давно забути вже повинна.

Це так природно – відстані і час.

Я вже забула. Не моя провина –

То музика нагадує про вас,

То раптом ця осіння хуртовина.

Це так природно – музика, і час,

І ваша скрізь присутність невловима.

Двори стоять у хуртовині айстр.

Яка сумна й красива хуртовина! (Ліна Костенко)

Троянди й виноград

Із поля дівчина утомлена прийшла

І, хоч вечеряти дбайлива кличе мати,

За сапку – і в квітник, де рожа розцвіла,

Де кучерявляться кущі любистку й м'яти.

З путі далекої вернувся машиніст,

Укритий порохом, увесь пропахлий димом, –

До виноградника! – Чи мільдю часом лист

Де не попсований? Ну, боротьбу вестимем!

В саду колгоспному допитливий юнак

Опилення тонкі досліджує закони, –

А так же хороше над чорним ґрунтом мак

Переливається, мов полум'я червоне!

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,

І музику палку, що ніжно серце тисне.

У щастя людського два рівних є крила:

Троянди й виноград, красиве і корисне. (Максим Рильський)

Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином.

На росах і дощах настояний бузок.

Оця реальна мить вже завтра буде спомином,

А післязавтра – казкою казок.
А через півжиття, коли ти вже здорожений,
Ця нереальна мить – як сон серед садів!
Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений,
І навіть той їжак, що в листі шарудів.

* * *

Самі на себе дивляться ліси,
Розгублені од власної краси.
Немов пройшов незримий Левітан –
То там торкнув їх пензликом, то там.
Осінній вітер одгуляв, затих.
Стоїть берізонька – як в іскрах золотих.

* * *

Красива осінь вишиває клени
Червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: – Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.
А листя просить: – Дай нам тої втіхи!
Сади прекрасні, роси – як вино.
Ворони п'ють надкльовані горіхи.
А що їм, чорним? Чорним все одно. (Ліна Костенко)

Заключне слово: Ми з вами намагалися з'ясувати, що таке краса, чому люди люблять красиве. Ми робили спроби дати визначення багатьом поняттям, які пов'язані з мистецтвом та наукою про нього – естетикою. Ми ставили одне одному питання і намагалися дати на кожне з них відповідь, шукаючи її у самому мистецтві. Ми знайшли різницю між красивим і прекрасним. Дізналися про те, що насправді краса – поняття змінне, як змінне усе, що нас оточує навколо.

Отже, мистецтво – велике, справжнє мистецтво – може навчити людей бачити, любити і розуміти прекрасне. І не тільки в ньому самому, а й у житті. Воно підмічає прекрасне в самій дійсності; некрасиве і потворне, розкриваючи його сутність, перетворює на художньо прекрасне; непомітну красу життя робить зримою. А, взявши справді прекрасне з життя і перетворивши його на витвір мистецтва, лишає жити в віках.

Ось чому знати і любити мистецтво необхідно кожній людині. Ось чому, навчившись розуміти мову мистецтва, проникаючи в глибину задуму художника, осягаючи всю неповторну красу кожного справді художнього твору, люди починають більше бачити, тонше відчувати, гостріше сприймати прекрасне.

В картинних галереях, на виставках – багато прекрасних картин і скульптур. В них художники відобразили багато важливих явищ життя. У книжках, п'єсах, виставах, музичних творах багато мудрих і думок, і тонких почуттів. Прийдіть до них з відкритою душею і чутливим серцем, і вони навчають вас бачити, розуміти і любити прекрасне!

Схема аналізу диспуту [7]

1. Чи вдалий вибір теми диспуту з погляду на її актуальність, наявність дискусійних питань, що спонукають самостійні міркування, судження учнів? Ким вона висунута (учителями, родителями, школярами) і чи пов'язана з вивченням якого-небудь навчального матеріалу або має вільний характер?

2. Яка мета диспуту? Чи правильно вона була сформульована?

3. Хто був його організатором? Хто брав участь у підготовці й проведенні роботи (ініціативна група, гурток, вчитель)?

4. Як виявилася активність школярів під час підготовки (участь у розробці плану, у підборі літератури, у підготовці виступів і т.п.) і проведення диспуту (кількість виступаючих, щирість і переконаність їхніх суджень, уміння самостійно обґрунтовувати й захищати свою точку зору й т.п.)? Які матеріали одержали бажані взяти участь у диспуті (план, готовий текст виступу, літературу для вивчення й т.п.)?

5. Яка попередня виховна робота, пов'язана з диспутом проведена (екскурсії, перегляд спектаклів або кінофільмів, анкетування, творчі твори тощо)?

6. Наскільки чітко й гостро у вступному слові були висунуті питання для обговорення? Чи вдалося створити настрій для дискусії?

7. Чи переконливим було заключне слово (чітко зазначені провідні ідеї диспуту, даний ретельний аналіз виступів, спростовані помилкові судження, освітлені недостатньо розкриті питання й т.п.)?

8. Як здійснювалося керівництво диспутом (чи вдавалося керівникові направляти виступаючих, гнучко реагувати на висловлення учасників диспуту й т.д.)?

9. Чи відповідало оформлення приміщення темі диспуту?

10. Яке загальне враження від проведеної роботи? Чим вона збагатила учнів?

Методика проведення гри

Гра – ефективний засіб активізації пізнавальної діяльності людини. Головна її відмінна риса як метода виховання – можливість моделювання яких-небудь процесів, явищ або їх складових компонентів, в ході яких її учасники ведуть напружену розумову роботу, колективний пошук оптимального рішення, використовуючи власний практичний досвід і теоретичні знання.

Гра – це реальна діяльність, цілеспрямовано організована в колективі вихованців з певною метою: відпочинку, розваги або формування суспільного досвіду. Тому ігри використовують повсякчасно, однак ми зупинимось спочатку на загальних підходах до їх організації та проведенні.

Ігри умовно можна розрізнити на – довготривалі, або короткотривалі. За критерій тут узятий термін, необхідний для ходу гри. Також можна виділити й групові та масові форми проведення гри. За змістовим наповненням ігри розподіляються на економічні, екологічні, інтелектуальні, рухливі, спортивні тощо.

Цікавим аспектом гри являється можливість змінити рішення, яке виявилось не досить вдалим. На відміну від реальних життєвих ситуацій у грі можна повернутись назад до будь-якого моменту і переіграти його, приймаючи інше рішення для того, щоб визначити його переваги та недоліки в порівнянні з опрацьованим. Одна і та ж ігрова ситуація може програватися декілька раз, її учасники можуть пропонувати свої рішення, побувавши у різних ролях.

Гра збагачує школярів в більшому ступені фактичними, ніж теоретичними даними, за її допомогою школярі набувають практичних навичок і у них виникає бажання доповнити свої знання читанням відповідної літератури.

Структура гри: підготовка (створення концепції гри, створення сценарію, підготовка необхідного обладнання), проведення гри – створення ігрової ситуації, програвання ситуації, її обговорення; аналіз та самоаналіз учасниками проведеної гри.

Концепція гри (ігровий задум) передбачає виявлення умов гри, вимог до учасників, рольових перспектив, системи оцінювання як за кожним етапом так і узагальнена; заохочення (не тільки матеріального, але й емоціонального – конкуренція, рейтинг, наприклад, керівник повідомляє даній групі, що інші групи вирішили цю проблеми швидше, або за отримані жетони можна «придбати» реальні речі чи оцінку); термін гри, необхідне унаочнення, що призначене якнайбільше наблизити гру до реальної ситуації.

Ігрова ситуація – це виявлення характеру визначеної діяльності у запропонованій ситуації – вправі. В основу ігрової ситуації покладений принцип рольової перспективи, яка пропонує створити для кожного школяра можливість виявити себе у новій, складній і відповідальній ролі. Ігрова ситуація забезпечує не тільки умови для особистого спілкування в штучно створеній ситуації, але і для виконання учнями у процесі програвання ролі визначених дій, формування у них вміння заглянути наперед, побачити результати своїх дій, прогнозувати їх наслідки, повірити в особисті можливості і здібності.

Існує чимало прийомів створення ігрової ситуації. Наприклад, для економічної гри: «Діти сьогодні ми з вами пограємо в аукціон: я буду – ..., а ви –...», або «Зараз до мене вийдуть 2 юнака та 2 дівчини, які оберуть собі з присутніх «тата» та «маму». Тепер в нас є 4 команди, або 4 сім'ї». Якщо мова йде про ігрову програму задля дозвілля та розваги учнів, то ігрова ситуація створюється «розминкою» – легким, вступним конкурсом, у якому беруть участь всі, і найактивніші заохочуються. Наприклад, аукціон з продажу речі (олівця, календаря, шоколадки) тому, хто найостанній назве відому фірму (економічний термін, українського виробника продуктів, дизайнера і т.д.); або вікторина, на якій за кожну правильно відповідь присутній може отримати жетон, приз, право участі у наступному конкурсі.

Проведення гри ведучий розпочинає з інструктажу, описує характер суспільних (економічних, особистих, ділових) відносин, які будуть відтворюватися під час гри, функції учасників у вирішенні проблеми, масштаби їх повноважень. Під час гри корисно, щоб учасники працювали з документацією, максимально наближеною до практики, і самі створювали такі документи (службові записки, звіти, листи, протоколи).

Під час обговорення гри важливо відмітити відповідність дій учасників їх ролям, з'ясувати досвід, який був отриманий учасниками, їх враження, зроблені висновки.

Різновидами гри є рольові та ділові ігри.

Рольова гра – це імітація будь-якої діяльності в тих або інших штучно створених ситуаціях, які моделюють будь-який процес і головне відносини. У ході *ділової гри* школярі ставляться в такі умови, у яких вони повинні виконувати чітко визначені функції. Залежно від поставленого завдання, вони повинні обґрунтовувати створену ситуацію і визначити свої дії відповідно до обраних ролей.

Таким чином, рольова гра – це більше досвід відносин, а ділова – досвід практичної діяльності. Головною перевагою гри є скорочення часу нагромадження досвіду. Досвід, який в звичайних умовах нагромаджується протягом багатьох років, може бути отриманий за допомогою ділової гри протягом тижня чи місяця.

Виходячи з того, що досвід – є безцінним надбанням особистості, варто

передбачити об'єктивне суддівство гри, своєчасне стимулювання її учасників, не допускати некоректну оцінку ігрових дій, запобігати великому відриву в балах між гравцями, запроваджувати заохочення кращих й підбадьорення тих, які поки що показали не достатньо високі результати.

Під час *аналізу й підведення підсумків гри* зазвичай визначаються переможці, відбувається їх нагородження. Добре зарекомендували себе інтерактивні методи аналізу гри: «Валіза почуттів», «Віночок побажань», «Метод кейс», «Уявний мікрофон» і ін., особливо коли мова йде про рольові ігри морально-етичного спрямування.

Екологічний моніторинг у формі ділової гри

Ігровий задум: Загальноосвітню установу можна розглядати як екосистему, екологічна обстановка в якій може мінятися не тільки за навчальний рік, чверть, але і за лічені години. Тому необхідно регулярно спостерігати за санітарним станом кабінетів, рекреацій, пришкільної ділянки, спортивних майданчиків, екологічним станом рослин. Такі спостереження називаються екологічним моніторингом (від лат. monitor – «що нагадує, наглядає»). Спостереження ведуться учнями-черговими, вчителями, адміністрацією. Члени екологічного гуртка під керівництвом вчителя виявляють екологічні ситуації, що виникли за рік, розробляють заходи щодо поліпшення екологічного стану школи, повідомляють про них адміністрації, контролюють їх виконання, якщо це можливо, самостійно проводять заходи щодо поліпшення екологічного стану школи. Двічі в рік результати екологічного моніторингу записують в Білу книгу школи.

Форма організації і проведення моніторингу – ділова гра.

Мета: формувати у школярів відчуття турботи про здоров'я оточуючих, здатність прогнозувати можливі зміни стану здоров'я учнів під впливом навколишнього середовища. Проектувати умови, що сприяють зберіганню здоров'я. Розвивати здатність «мислити глобально, діяти локально», виявляти витоки екологічних проблем як наслідок неадекватної дії людей.

Обладнання: картки-завдання, додаткова література.

Організація і проведення гри

Гра проводиться в три етапи.

I етап – підготовчий. Учні розбиваються на групи, обирають «спеціальність» (санітарний лікар, електрик, еколог і т.д.). З кожною групою проводиться інструктаж щодо виконуваної ролі у майбутній ігровій діяльності. Пропонується список літератури або сама література для самостійного вивчення. Учні знайомляться з технікою безпеки в школі, з вимогами до шкільної будівлі, до її озеленення та освітлення і т.д.; готують повідомлення.

II етап – практичний. Кожна група одержує картки-завдання з алгоритмом дій і працює самостійно.

Картка №1. Біо-моніторинг.

Визначити кількісний і якісний склад рослин в кабінетах і рекреаціях. Відзначити самий екологічно чистий кабінет. Розробити методичні рекомендації по озелененню кабінетів з урахуванням біологічних особливостей рослин-очищувачів повітря. Визначити 1-е, 2-е і 3-е місця для нагороджень за краще озеленення кабінету.

Картка №2. Біо-моніторинг пришкільної ділянки.

Визначити кількісний і якісний склад рослин ділянки. Скласти план пришкільної ділянки. Визначити екологічний стан навколишнього середовища за бiондикаторами – лишайниками. Розробити методичні рекомендації з поліпшення екологічного стану пришкільної ділянки: підсадка, підгодівля, обробка від комах і т.д.

Картка №3. Моніторинг природного і штучного освітлення.

Перевірити природне освітлення кабінетів і рекреацій. По кожному кабінету вказати: у якому напрямі розташовані вікна, їх розміри і чистоту, наявність шпалер, їх колір і розміри. Розрахувати світловий коефіцієнт: відношення зашклененої частини вікон до площі підлоги (норма 1:4, допускається 1:5). Розрахувати коефіцієнт заглибленості: відношення висоти вікна від підлоги до відстані від вікна до протилежної сторони (норма 1:2). Зробити висновок по кожному кабінету, розробити методичні рекомендації.

Картка №4. Моніторинг штучного освітлення.

Вказати вид світильників, їх робочий стан по кожному кабінету і рекреаціях, наявність і санітарний стан арматури. Розробити заходи щодо нормалізації штучного освітлення.

Картка №5. Моніторинг стану електроустаткування, водопостачання і каналізації.

Перевірити стан розеток, вимикачів, розподільних коробок в кабінетах і рекреаціях, стан води: вигляд, якість, стан і наявність кранів, фонтанчиків. Наявність і вид каналізації (місцева, центральна), санітарний стан кабінетів гігієни. Розробити рекомендації з поліпшення водопостачання школи.

Картка №6. Моніторинг природної і штучної вентиляції.

Перевірити наявність штучної вентиляції (кватирок), їх використання для провітрювання (вентиляційних рішоток, каналів, наявність тяги в каналах, для контролю використовувати полум'я свічки). Розробити рекомендації.

III етап – підсумкова конференція, робота експертної групи.

Кожна група виступає із звітом про результати моніторингу по своїй ділянці роботи. Дані моніторингу і пропозиції з поліпшення стану школи надають експертній групі.

Експертна група аналізує роботу «фахівців», збирає у них дані і оформляє порівняльну таблицю за всіма показниками моніторингу, розробляє заходи щодо поліпшення екологічного стану школи, оформляє Білу книгу. Список розроблених заходів доводить до відомої адміністрації.

Ділова гра: Моделювання особи ідеального керівника школи (для студентської групи)

Мета: сформувати у учасників гри точне і правильне уявлення про чинники, які забезпечують успішну діяльність. Навчити експертному методу кількісної оцінки управлінського потенціалу кадрів. Розглянути набір організаторських якостей особи. Вивчити особу студента з погляду організаторських можливостей. Дати оцінку розвитку організаторських якостей особи в даний час (діагноз), припустити очікувану поведінку і хід подальшого розвитку (прогноз).

Підготовчий етап: Група розбивається на підгрупи.

Початкова інформація. Учасникам гри пропонується бланк гравця і шкала для оцінки чинників управлінського персоналу. В даний час існує безліч підходів до оцінки управлінських кадрів. Один з них – оцінка ділових і особових якостей працівників управління.

Хід гри

1. Керівник гри оголошує її цілі, початкові умови, правила гри і завдання для учасників.

2. Кожен учасник гри оцінює себе за запропонованими чинниками, тобто здійснює самооцінку, заповнюючи графу «Самооцінка».

3. Потім самостійно кожен учасник оцінює чинники управлінського потенціалу, яким, на його думку, повинен володіти «процвітаючий» авторитетний керівник школи. При цьому, він заповнює графу 4.

4. Всі учасники гри розбиваються на команди по 4-5 осіб, залежно від загальної кількості учасників, і у вільному обміні думок виробляють загальну групову оцінку

чинників управлінського потенціалу. Команди між собою не консультуються. Кожна команда заповнює графу 5.

5. На дошці викреслюється таблиця, в неї заносяться оцінки, поставлені окремими групами, і на їх основі виробляється колективна узагальнена оцінка. Заповнюється графа 6.

БЛАНК ГРАЮЧОГО

№ п/п	Оцінювані чинники	Самооцінка	Оцінки керівників, що досягли успіху		Еталон колективна оцінка	Відхилення	
			Інд.	Груп.		Інд.	Груп.
1	2	3	4	5	6	7	8

Досліджувані якості:

1. Позитивне ставлення до вчительської професії.
2. Інтерес і любов до дітей.
3. Критичне ставлення до своєї діяльності.
4. Здатність розподіляти обов'язки, доручення, з урахуванням індивідуальних особливостей.
5. Єдність слова і справи.
6. Здатність творчо здійснювати свою діяльність.
7. Бажання вчитися працювати.
8. Професійна діловитість.
9. Професійна виразність мови.
10. Упевненість в своїх здібностях.
11. Організаторські здібності.
12. Професійна поза, дикція, міміка, жести.
13. Професійний світогляд.
14. Педагогічний такт.
15. Уміння досягти кінцевих результатів з якнайменшими витратами.
16. Нетерпимість до бюрократії.
17. Здібність до розробки самостійних альтернативних рішень..
18. Здібність до сприйняття критики.
19. Твердість і рішучість.
20. Справедливість і об'єктивність.
21. Товариськість.
22. Врівноваженість і витримка.
23. Знання наукової організації праці (НОП).
24. Знання теорії управління школою.
25. Уміння організувати колективне ухвалення рішення.
26. Уміння із смаком одягатися.
27. Відчуття гумору.
28. Досвід роботи на керівній посаді.
29. Здатність управляти настроєм своїм і інших людей.
30. Професійна працездатність.
31. Професійна пам'ять.
32. Здатність легко аналізувати недоліки і позитивні особливості інших людей.
33. Здатність виражати вимоги в різній формі (від наказу до жарту).
34. Уміло сприяти розв'язанню конфліктів, об'єднанню колективу.
35. Пропаганда і впровадження в школі досягнення педагогічної науки і педагогічного досвіду.

36. Керування демократичними методами, радячись з колективом.

37. Здатність створювати в групі упевненість в успіху справи.

38. Здатність давати людям влучні характеристики.

Аналіз гри. Викладач підводить підсумки гри. Детально розглядають і обговорюють правильність вибору чинників, визначають відхилення індивідуальне і групове. Індивідуальна і групова помилки по кожному оцінюючому чиннику визначаються як різниця оцінок (балів) по графам 4 і 6, і так само за графами 5-6. Потім помилки підсумовуються по всіх оцінюваних чинниках. Виграє той гравець або та команда, у якої сума помилок мінімальна.

Рольова гра «Бюджет і хазяйство сім'ї»

Мета: сформуванню уявлення про основні обов'язки членів родини, про стиль взаємовідносин у сім'ї, економічні основи її функціонування, працювати над удосконаленням емоційної культури учнів.

Обладнання: бланки для конкурсу «Бюджет», дошка для фіксування ходу конкурсів, кольорова крейда, призи для учасників та переможців.

I. Вступне слово ведучого, який повідомляє мету та назву заходу.

З учнів класу формуються команди, які будуть об'єднані як певні родини (жеребкуванням, за бажанням, за інтересами, за результатами відбіркового конкурсу). Ведучий повідомляє номінації за якими будуть підведені підсумки конкурсів. Наприклад, на «саму дружку сім'ю», «саму веселу сім'ю», «саму винахідливу» і т.д.

II. Конкурси.

1. Представлення сім'ї, її членів, реклама прізвища.

2. Бюджет родини. Кожна команда має зафіксувати основні доходи кожного члена родини і створити таким чином сумарний дохід на місяць.

3. Розподіл бюджету. За 15 хвилин слід розподілити витрати на господарство сім'ї і занести їх у таблицю:

Витрати	Сума	Відсоток від загального доходу
1. Харчування: - м'ясо, - хліб, - масло, і т.д.		
2. Комунальна платня		
3. Предмети гігієни, косметика		
4. Одяг		
5. Предмети побуту		
6. Транспортні витрати		
7. Оплата кредиту		
8. Накопичення		
Інші витрати		

При підведенні підсумків конкурсу ведучий працює над формуванням правильного уявлення про основні статті сімейного бюджету, пояснює необхідність тих чи інших витрат, співвідносить суми з відсотком від загального доходу сім'ї.

Бали командам нараховуються відповідно до загально статистичних норм витрат.

4. Конкурс «Мама – чарівниця». «Мами» по черзі мають назвати блюдо, яке можна приготувати на сніданок. Той учасник, хто повторюється чи не може назвати вибуває з гри. Перемагає та, яка залишилася останньою. Їй можна вручити приз – пакет солі, ложку і т.д.

5. Конкурс «Тато - на всі руки майстер», аналогічно до попереднього, тільки необхідно називати види спорту чи види діяльності, які б вони стали впроваджувати для своїх дітей.

6. Завдання-ситуації. Команди отримують картки з можливими сімейними ситуаціями, необхідно їх розіграти та виявити можливі шляхи їх розв'язання.

7. Конкурс на саму розумну сім'ю. Проводиться у вигляді Брейн-рингу, де пропонуються запитання про правову основу сім'ї.

8. Конкурс інсценування пісні.

Під час пауз між конкурсами можна робити поінформування щодо проблем сучасної сім'ї, різноманітних заходів держави з удосконалення сімейного благоустрою тощо.

III. Підведення підсумків гри. Нагородження учасників за номінаціями.

Прес-конференція

Прес-конференція – є однією з найпоширеніших форм організації діалогу між засобами масової інформації та представниками влади, політиками, відомими людьми, фахівцями.

У ході прес-конференції обговорюються важливі проблеми, актуальні для широких мас населення. Недарма прес-конференцією відносять до однієї з інтенсивних форм навчання та виховання школярів. За своєю суттю прес-конференцію можна віднести до ділової гри.

Специфіка *підготовки* прес-конференції дозволяє охопити практично всіх учнів класу. Учитель розділяє клас на групи, кожна з яких отримує завдання. Одні збирають інформацію по даній темі, інші оформлюють аудиторію. Прес-конференції можуть організовуватися як на уроках, так і на факультативних заняттях. Щоб захід із застосуванням ділової гри був результативним, необхідно попередньо, продумано підібрати кандидатури «спеціалістів» з різних галузей, які не тільки знали б стан обговорюваних на прес-конференції справ, але й вміли б гарно, правдиво розповісти про це і викликати учнів до дискусії. З іншого боку доцільно проконтролювати й підготовку питань «журналістами», а при необхідності провести консультації з учнями. Важлива роль відводиться ведучому, який має спрямовувати дискусію, керувати нею.

Прес-конференція, як форма організації виховної роботи, є імітацією реального існуючого суспільного досвіду. Слід врахувати й забезпечити відповідне *обладнання*: розставити столи для учасників, підготувати аудіо-, відео матеріали, тематичні виставки, при необхідності – статистичні таблиці, карти, графіки.

Щоб відтворити реальну атмосферу, забезпечити рольову перспективу учасників заходу, зазвичай, готують таблички з прізвищем «запрошених», їх «займаною посадою», а для «журналістів» – бейджі, на яких зазначені підрозділи ЗМІ. Ведучий має вимагати проведення прес-конференції згідно протоколу: порядок виступів, представлення виступаючих, процедуру подачі питань.

Прес-конференції ефективно проходять під час здійснення різних напрямків

виховної роботи: «Про шкідливі звички» із запрошенням «лікаря», «генетика», «соціолога», «тренера»; «Економічні проблеми мого міста», «Традиційна та нетрадиційна енергетика»; «Права та обов'язки підлітка», «Про запобігання насильства у сім'ї» і багато інших цікавих та важливих для сучасного школяра тем.

Під час підведення підсумків прес-конференції доцільно зупинитися на загальних висновках з теми, а також на рівні виконання учнями призначених ролей.

Методика проведення рухливих ігор з дітьми різного віку

Гра – є одним з основних та улюблених занять не тільки дітей, але й дорослих. Особливе місце посідають рухливі ігри, в ході яких розвиваються й удосконалюються не тільки фізичні якості, але й важливі риси характеру – цілеспрямованість, воля, активність, спостережливість, уважність і ін., під час рухливих ігор формуються міжособистісні стосунки членів колективу. Проте, часто, проведення рухливих ігор покладається на вчителя фізичної культури чи вихователя групи подовженого дня, забуваючи про їх доцільність на перервах, у ході спортивних свят, під час походу чи екскурсії, свята. Рухливі ігри можуть стати змістом окремого виховного заходу, наприклад «Козацькі розваги», «Поклик джунглів», «Веселі старти», «Кращий стрибун, кращий бігун, кращий плавець – всяк молодець!» і ін.

Саме тому рухливі ігри варто підбирати такі, котрі виховують в учнів високі морально-вольові якості, зміцнюють здоров'я, сприяють правильному фізичному розвитку і формуванню життєво важливих рухових навичок і умінь.

Неприпустимо в процесі гри принижувати людську гідність, допускати брутальність.

Однією з важливих умов успішної ігрової діяльності – розуміння змісту і правил гри. Їхнє пояснення можна виконати демонстрацією окремих прийомів і дій. У разі потреби гру слід зупинити для додаткового пояснення, або для виправлення помилок, що припускаються гравці.

Навчання дітей краще починати з простих – некомандних ігор, потім перейти до перехідних і закінчити складними – командними.

Педагог повинний враховувати особливості підготовки всієї групи й окремих гравців, підбирати ігри і ролі в них, відповідно до можливостей учасників.

До більш складних ігор варто переходити вчасно, поки учні не втратили інтересу до вивченого раніш. При цьому важливо спиратися на досвід, який учні придбали під час ігрової діяльності, тобто кожна нова гра повинна ґрунтуватися на вже засвоєній і добре відомій. Це допоможе закріпити навички й уміння ігрової діяльності.

Підготовка і проведення рухливих ігор починається з вибору гри. При визначенні основних завдань ігрового заняття враховується склад групи, вікові особливості дітей, їхній розвиток і фізична підготовка. Вибір гри також залежить від кількісного складу гравців. Доцільніше проводити ігри з 25-30 учнями. Обираючи гру, керуються формою заняття (урок, перерва, свято тощо). Так під час перерви проводять ігри, які можна зупинити чи продовжити без порушення їхнього ходу.

Підбираючи ігри необхідно дотримувати відомого в педагогіці принципу поступового переходу від легкого до складного. Для того, щоб визначити ступінь

труднощі гри, враховується кількість елементів, що входять у ту чи іншу гру (біг, стрибки, метання й ін.), хоча розрізняють ігри, у яких увага спрямована на безліч дій. При цьому вправи, які вимагають тривалої односторонньої уваги вважаються більш стомлюючими. Обов'язково необхідно враховувати й спеціалізацію юних спортсменів та існуючі недоліки, так наприклад, щоб розвинути швидкість, використовуються ігри, які передбачають ривки, пробіжки. Разом з тим, у роботі зі школярами використовуються усі види ігор.

Місце проведення значно впливає на вибір гри. Педагог повинний уміти змінювати і пристосовувати ігри до конкретних умов.

Процес проведення ігор поділяється на дві взаємозалежні фази – створення необхідних умов (оволодіння ігровими діями) і безпосереднє проведення ігри.

До ігри, що буде проводитися, варто підготуватися, передбачити всі можливі ситуації. Для цього складається конспект, який включають у розробку уроку, тренувального зайняття, заходу. До обов'язків керівника входить підготовка місця, забезпечення ігри інвентарем. Підготовку варто проводити передчасно і ретельно. Сюди входить обрання приміщення, розташування знарядь, розмітка площадки чи майданчика й ін.

Проведення ігор. Дуже відповідальна роль ведучого. Його призначає або керівник (вихователь), або його вибирають гравці. Керівник спочатку пояснює, що ведучий повинен бути уважним, шустрим.

У шкільній програмі більшість рухливих ігор командного характеру. Керівник може скласти команди так:

➤ з розрахунку в шерензі. Гравці розраховуються по 2 чи 3 (залежно від кількості команд). Учасники в шерензі вишукуються на зріст, хлопчики і дівчата на різних флангах;

➤ перебудуванням під час руху

➤ на вибір керівника, якщо він добре знає сили учасників;

➤ на вибір капітанів, що по черзі підбирають собі гравців, викликаючи їх із шеренги;

➤ формуванням у класі постійних команд.

Зміст складної гри краще пояснити в кілька етапів:

I - ознайомлення з грою (назва, сюжет, основні правила);

II - вивчення гри;

III – опрацювання зовнішніх змін у змісті правил гри.

Третій етап рекомендується переносити на наступні заняття.

Керівництво грою включає спостереження учасників і колективів, усунення помилок, показ правильних індивідуальних і колективних прийомів і стимулювання необхідного рівня змагань протягом усієї гри.

У складних іграх з великою кількістю гравців варто обирати суддів – помічників. Вони рахують бали, відмічають термін, спостерігають за порядком і визначають переможців гри. Підрахунок результатів повинний бути наочним.

Закінчувати гру необхідно вчасно. Затягування гри може призвести до зниження інтересу у гравців. Передчасне чи несподіване закінчення викликає невдоволення в учнів. Закінчують гру завжди організовано. Зупиняють гравців, підраховують результати і називають переможців. Після цього керівник проводить аналіз ігри, оцінює результати, указує на помилки гравців, відзначає, що було

позитивного в грі, пояснює найкращий спосіб ігрових дій.

Спортивно-розважальна гра «Поклик джунглів»

Мета: сприяти залученню школярів до систематичних занять фізичними вправами; навчати оволодінню життєво-важливими руховими навичками та вміннями; виховувати сміливість, силу волі, витривалість.

Обладнання. Спортивний інвентар. Емблеми «Хижаків» і «Травоїдні», обручі, мішки, подушки, гімнастичні лави, м'ячі, кеглі.

Місце проведення. Спортивна зала школи.

Хід гри

I. Урочиста частина.

1. Шиккування команд.

Ведучий. Заграй, весела музико! Увага, школярі! Ви знаєте? Ви чули? Сьогодні у джунглях змагання спортивні між «Хижаків» і «Травоїдними».

2. Привітання команд.

Команда «Травоїдні»:

Сьогодні ми усіх вітаємо
На «Поклик джунглів» викликаємо!
«Хижаків» ми не лякаємося!
Змагання виграти збираємося!

Команда «Хижаків»:

Гей! «Травоїдні», хоча ви й вояки,
Але стежки у джунглях
Найкраще знають «Хижаків».
Тож бережіть свої хвости.
Бо переможемо вас ми!

3. Розминка.

Ведучий. Шановні гості, судді та любі звірята. Вислухайте зараз «Великий закон змагань у джунглях». За кожний виграний конкурс команда одержує 1 очко. Для «Хижаків» це солодка, цукрова кісточка, а для «Травоїдних» це солодкий жовтенький банан.

І ніхто не повинен хитрувати. За нечесну гру банан чи кісточку забираємо.

А тепер час **вікторини!** На роздуми над кожним запитанням дається 30 секунд.

1. З яких вправ починають комплекс ранкової гімнастики? (З ходьби або легкого бігу, а потім – потягування.)
2. Який м'яч найважчий – футбольний, волейбольний чи баскетбольний? (Баскетбольний.)
3. Скільки гравців у футбольній і хокейній командах? (У футбольній – 11, у хокейній – 6.)
4. Скільки білих фігур у шахах? (16.)
5. У якій грі користуються найменшим м'ячем? (У настільному тенісі.)
6. Що таке мат у шаховій грі? (Кінцеве положення, коли королем нікуди зробити хід.)

II. Спортивні змагання.

Ведучий.

Щоб зробитись дужими,
Ми зі спортом дружимо.
Будуть з нас і альпіністи,
І завзяті футболісти,
І жокеї, і плавці,
Фехтувальники, й гребці –

Не прості собі спортсмени,

А відомі рекордсмени.

Ми зі спортом дружимо,

Та зростаєм дужими.

А зараз розпочинаємо спортивні змагання «Поклик джунглів».

1. Естафета «Пролізь через обруч».

Команди шикуються в шеренгу. На відстані 10м від них помічники ведучого тримають вертикально обручі. Кожний учасник естафети біжить до обруча, пробігає крізь нього і повертається назад, передаючи естафету наступному учасникові команди. Яка команда швидше закінчить естафету, та перемагає і одержує 1 очко.

2. Естафета в мішках.

Кожний учасник команд, натягнувши на ноги мішок, стрибає до якогось пункту, що розміщений на відстані 5м, скаче довкола, повертається назад і передає мішок іншому учасникові. Виграє та команда, яка швидше закінчать гру. Результат – 1 очко.

3. Конкурс «вожаків» команд.

Згинання і розгинання рук в упорі, лежачи на гімнастичній лаві. Хто з вожаків більше і якісніше виконає вправу – отримує 1 очко.

4. «Бій подушками на гімнастичній лаві».

Викликаються по одному учаснику з команд.

Беруть подушки. Стають на лаві і намагаються збити один одного. Якщо збито одного з учасників, то на його місце йде інший учасник тієї самої команди. Бій триває доти, доки не буде збито всіх учасників, крім одного. Перемагає і одержує 1 очко та команда, чий учасник залишився на лаві.

5. Естафета з м'ячем.

Учасники команд шикуються в шеренгу. Ведучий дає капітанам команд м'ячі. Вони за сигналом передають їх над головою від першого останньому учаснику. Останній передає м'яч до капітану знизу. Та команда, яка першою закінчила естафету, переможниця і отримує 1 очко. Котити м'яч забороняється.

6. «Крокодили» (біг на руках).

Усі учасники команд діляться на пари. За сигналом ведучого перші пари команд біжать до кеглів, міняються місцями, і швидко біжать назад, передаючи естафету іншій парі. Переможці одержують 1 очко.

7. Закидання м'яча в баскетбольну корзину.

Команди шикуються в колону по одному, учасники команд закидають м'яч у корзину. Команда, яка закинула більше м'ячів, додає до рахунку своєї команди 1 очко.

8. Уперед-назад.

Гравці стають парами спиною один до одного, захопивши партнера зігнутими в ліктях руками. За командою ведучого пари прямують до кеглів, які стоять за п'ять-шість метрів від лінії старту. Дійшовши до кеглів, повертаються назад. На першому етапі один учасник рухається обличчям уперед, а другий спиною, на зворотному – навпаки. Перемагає команда, пари якої першими закінчили гру і збільшує свій результат на 1 очко.

III. Заключна частина. Підбиття підсумків. Визначення команди переможниці.

Методика проведення вікторини

Вікторина – пізнавальна гра, яка складається з запитань і відповідей з різних галузей науки, техніки, літературі та мистецтва, поєднаних якоюсь загальною темою. Запитання відбираються з урахуванням віку та рівня знань учасників.

Вікторина широко розповсюджена серед школярів. Проводиться на класних і загальношкільних вечорах, на заняттях предметних гуртків. Виховна цінність

вікторини в тому, що вона розвиває винахідливість і активність учнів, розширює їх світогляд, сприяє розумовому вихованню, розвитку пізнавальних інтересів і творчих здібностей, кмітливості, допомагає виявляти знання учнів в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтві. Захоплююча ігрова форма вікторин збільшує емоційний тонус, сприяє кращому засвоєнню змістової інформації вікторин.

Отже, *метою* вікторини є розвиток пізнавальних інтересів учнів, підвищення рівня їх інтелектуального розвитку, формування наукових знань, активності та самостійності.

Вікторини можуть бути: літературні, математичні, науково-технічні, спортивні тощо, а також змішані.

Інтерес учнів до вікторин і успіх її залежить від вдало складених питань і ступеня активності школярів. Питання можуть ставитися усно і письмово. Питання, які складаються в письмовій формі, яскраво оформлюються на великому аркуші паперу, ілюструються малюнками і передчасно вивішуються для загального ознайомлення. Інтерес до таких питань збільшується, коли школярі беруть участь не тільки в їх оформленні, а й в складанні, а також коли питання пробуджують творче мислення учнів, є посилюючими і цікавими для них.

Чітке і ясне формування питань – обов'язкова вимога до їх відбору для вікторини. Ступінь складності, кількість питань, що пропонується залежить від віку учнів, рівня їх підготовленості, їх розумових здібностей. Чим старші школярі, тим складніші можуть бути питання і тим більше їх може бути запропоновано учасникам гри.

На *підготовчому етапі* відбувається вибір галузі знань для змісту вікторини, визначення цілей та завдань проведення, критерії та умови визначення переможців, створення творчої групи та розподілення обов'язків між її членами, складання плану підготовки та проведення вікторини, визначення дати, місця, ходу та часу проведення.

При складанні запитань слід враховувати індивідуальні та вікові особливості, інтереси й потреби учнів класу, паралелі.

Вікторини в школі повинні бути добре організовані. Створюється журі, яке відповідає за успішність проведення вікторини. У склад журі входять вчителі й учні. Творча група з вчителів та учнів залучає до підготовки вікторини якомога більше учасників. Вона готує питання, виробляє умови проведення вікторини, встановлює премії для переможців, піклується про різноманітне оформлення об'яв, оголошень і спеціальних урн для відповідей на питання, визначає де і коли буде проходити вікторина. Клас чи зал відповідно оформлюється.

Проведення вікторини. Перед початком один із членів журі ознайомлює з виробленими правилами вікторини. Якщо вікторина ведеться усно то допускаються обговорення деяких питань, що дає учням можливість обмінятися своїми думками. Якщо учні не можуть відповісти на задане питання, необхідна тактовна допомога вчителя. Коли вікторина проводиться в письмовій формі відповіді кладуть в урну чи здаються членам журі. Через визначений термін часу прийом відповідей припиняється. Журі перевіряє відповіді і встановлює переможця чи переможців.

Наприкінці проголошують *підсумки* вікторини, особливо відзначаючи вдалі і достатньо повні відповіді, а також труднощі в підготовці, недоліки проведення вікторини і вказують шляхи усунення таких проблем в майбутньому.

Питання до вікторини загальних знань

- 1) Слово «лицар» перекладається як... ? (вершник)
- 2) Який континент являється батьківщиною домашньої кішки? (Африка)
- 3) Скільки кішок жило в палаці Ярослава Мудрого? (жодної, бо вони з'явилися в Європі тільки в XII сторіччі)
- 4) Яким розплавленим металом можна заморозити воду? (ртуттю)
- 5) Які два дуже відомих гази не є отруйними, але в них гинуть тварини? (вуглекислий газ і азот)
- 6) Про якого літературного персонажа йдеться на сторінках книги під кицьковим ім'ям і пташиним прізвищем? (Кіса Вороб'янінов, герой роману «Дванадцять стільців» І. Льфа та Є. Петрова)
- 7) Секретар віддрукувала п'ять листів і адреси на п'яти конвертах. Яка ймовірність того, що тільки чотири листа з п'яти вона покладе в конверти правильно? (не зважаючи на те, що ви не вивчали теорію ймовірностей, прийти до правильної відповіді досить просто. Якщо секретар правильно поклала 4 листи в конверти, то п'ятий лист, що залишився теж, відповідно, потрапить в свій конверт)
- 8) Як звали коня Дон Кіхота? (Росінант)
- 9) Хто і про кого так сказав: «Він був наш перший університет»? (О.С.Пушкін про М.В.Ломоносова)
- 10) Де на земній кулі з чотирьох основних сторін горизонту є тільки одна? (на полюсах)

Вікторина «Чорний ящик»

Треба визначити, що знаходиться у «чорному ящику», а потім після відповіді можна перевірити її правильність.

- 1) Там знаходиться те, що може бути і м'яким, і твердим, і двічі м'яким, і двічі твердим, і, навіть, твердо-м'яким (олівець)
- 2) Екзотичний фрукт, що знаходиться в "Чорному ящику" має таку ж назву, як і нелітаючий птах (ківі)
- 3) Ця проста речовина в одних випадках буває дуже твердою і дорогоцінною, а в інших – м'якою і досить дешевою. Тут знаходиться дешева модифікація, якою ви і я часто користуємося в повсякденному шкільному житті (речовина – графіт, знаходиться – стержень олівця)
- 4) Там знаходиться речовина, яка у більшості слов'янських народів є символом постійності і непорушності дружби (сіль – речовина, що не змінюється у вогні, має необмежений термін зберігання, а також захищає від псування продукти харчування. Гостей зустрічають «хлібом-сіллю»).

✓ **Підберіть завдання для тематичної вікторини. Наприклад, екологічної чи правової «Славетні імена», «Пам'ятні дати» тощо.**

Методика проведення тематичної екскурсії

Екскурсія – форма організації навчальної та виховної роботи, яка проводиться на природі, в музеї, на виробництві. Її *мета* – розширення й поглиблення знань з різних галузей, встановлення взаємозв'язків теорії із практикою, виховання поважного ставлення до праці, природи, формування естетичних почуттів, розвиток спостережливості, мислення й ін.

У виховній роботі застосовуються екологічні, краєзнавчі, екскурсії на виробництво, до музею, на виставку, на промислове підприємство тощо.

Кожна тематична екскурсія має великі виховні можливості. Але для цього

вчителю слід подбати про її організацію, про дисципліну і порядок в колективі, про емоційність викладу матеріалу екскурсиводом і т.д. Для успішного проведення тематичної екскурсії важливу роль відіграє *підготовчий етап* під час якого уточнюється тема, мета та завдання, об'єкт екскурсії.

З учнями можна влаштувати близькі прогулянки в парк, сад, поле, на берег річки, а також далекі походи, розраховані на цілий день. В одноденні прогулянки на далеку відстань учні можуть вирушати цілим класом. Для старшокласників походи можуть тривати кілька днів. У виховній роботі використовуються й комплексні екскурсії: по місцях бойової слави, по місцях партизанської слави, цікавими куточками рідного краю, по природним зонам тощо.

В процесі *підготовки* екскурсії вчителеві необхідно заздалегідь познайомитись з місцем її проведення, продумати хід екскурсії, визначити загальні і індивідуальні завдання учнів, поспілкуватися з екскурсиводом, провести інструктаж про техніку безпеки з учнями, забезпечити їх усім необхідним для виконання поставлених перед ними завдань. Наприклад, зафіксувати помічені ними особливості даної природної місцевості – птахів, дерев, квітів; замалювати краєвид, написати відзив про виставку. Завдання можуть носити й практичний, суспільно-корисний характер: відновити пам'ятник чи пам'ятний знак, розчистити парк, зробити економічні розрахунки, зібрати природний матеріал для поробок.

Після екскурсії весь зібраний матеріал систематизується і відповідно оформлюється у альбомах, у вигляді докладів, колекцій, рефератів, або може стати матеріалом для радіопередачі, виховного заходу, презентації проблеми.

При *підведенні підсумків* проведеної роботи вчитель з'ясовує, яке враження зробила на учнів екскурсія, що нового вони дізналися. Школярі аналізують отримані дані, графіки й діаграми, готують доповіді, оформляють щоденники, альбоми, стінгазети, рукописні журнали, випускають аматорські фільми, поповнюють новими матеріалами експозиції виставок і шкільних музеїв. По закінченню вчитель узагальнює виступи учнів, дає оцінку їм, а також зібраним матеріалам.

У шкільній практиці одержали поширення кіно-, теле-, а також заочні екскурсії й подорожі, які здійснюються за допомогою технічних засобів.

Заочні екскурсії

Їх специфікою є те, що проводяться вони не виходячи з класної кімнати. У такому разі необхідним є відтворення моделі об'єкту екскурсії: музею, країни, куточка природи. Отже першорядного значення набуває унаочнення: фотографії, відеофільми, репродукції, тематичні виставки.

У вступному слові ведучий детально розповідає де саме й як буде відбуватися екскурсія, що є особливістю об'єкту. У подальшому хід проведення подібний до тематичної екскурсії.

Заочна екскурсія «Рослини і тварини в народній уяві»

Мета: Познайомити учнів з рослинним та тваринним світом України; довести, яку цінність мають рослини та тварини у людському житті; як вони використовуються в народних обрядах.

Вступне слово ведучого. Світ рослин життєво необхідний людині. Протягом тисячоліть багато рослин використовуються в найрізноманітніших сферах господарської діяльності, є незмінними продуктами харчування, цілющими оздоровчими засобами.

Поряд з утилітарною функцією рослини займали значне місце в широкому комплексі традиційних вірувань, звичаїв і забобонів. Обряди і повір'я, пов'язані з деревами, травами, зіллям і квітами, доносять відгомін язичеських уявлень наших предків про навколишню природу і базуються як на реальних, так і на уявних властивостях рослин.

З утвердженням християнства ці властивості нерідко закріплювалися ритуалом освячення в церкві. Обрядові дії, пов'язані з рослинністю, відігравали важливу роль в календарних святах. Ці обряди мали забезпечити людині здоров'я, зміцнити добробут сім'ї, посилити родючість землі й худоби, вберегти господарство від нечистої сили. Особливе місце займали рослини-символи у сімейних обрядах. Жодне весілля в Україні не обходилося без барвінку і калини, якими прикрашали коровай та вінок молодої. Рослинні мотиви та образи широко представлені в українському фольклорі.

Флора

Барвінок – вічнозелена трав'яниста рослина, листя якої зберігає зелений колір навіть під снігом. Живучість і витривалість барвінку, краса його цвіту оспівані в багатьох народних піснях. Це символ молодості, кохання, шлюбу.

Волошки – в засушеному вигляді мають сильний стійкий запах, завдяки чому рослина дістала широке ритуальне застосування. Цілющі властивості волошок відомі здавна. На Волині їх використовували як лікувальний засіб при високій температурі, від запою й перепою, з них робили купель для дітей при багатьох хворобах, зокрема, жовтяниці; освяченими на Спаса (*6 серпня за старим стилем*) волошками обкурювали хворих. Вінки з освячених волошок одягали на голову померлим дівчатам, ці ж квіти клали у труну.

В народній поезії волошки є символом святості, чистоти, приязності. Вони згадуються і в купальських піснях.

Та вроди Боже, троє зіллячок:

Перше зіллячко - барвіночок,

друге зіллячко – васильочок.

Барвіночок – для дівчаток,

Любисточок – для любощів,

Васильочок – для запаху.

Верба – опоетизована народом разом із калиною і тополею, не випадково заслужила на таку шану. Верба відігравала й важливу ритуальну обрядову роль. За народними уявленнями, гілочки верби, посвячені в церкві в останню неділю перед Великоднем – Вербну неділю, набували магічних властивостей. Освячену вербу приносили в дім і вдаряли нею членів сім'ї, найчастіше дітей, примовляючи: *«Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля»*. Побутувало повір'я, що в хату, де є верба, не вдарить блискавка. Вважалося також, що верба перепиняє дорогу в дім нечистій силі, особливо, відьмам.

В українському фольклорі верба – це поетичний символ дівчини або заміжньої жінки. Розлоге, похилене вербове гілля найчастіше асоціюється зі смутком і жалем:

Висока верба, висока верба

Широкий лист пускає.

Велика любов, тяжка розлука

Серденько зриває.

Дуб – здавна користувався в народі глибокою шаною. Ще стародавні слов'яни влаштовували біля лісових велетнів обрядові дійства, приносили жертви богам. У ХІХ ст. на Зелені свята влаштовували так звані гральний дуб (*на Київщині – сухий дуб*). У центрі села, а іноді за околицею, ставили довгу жердину з прикріпленим зверху колесом, прикрашали її травами, квітами і стрічками, обкопували невеликим рівчаком.

Довкола такого дуба відбувалися ігри, що супроводжувалися спеціальними піснями.

Цей обряд символізував розквіт природи, початок літа.

Дуб є символом молодого козака:

Чом дуб не зелений ?

– Лист хмара прибила,

Козак невеселий –

Лихая година.

Дуб і береза порівнюються з козаком та його матір'ю.

Ой, дуб до берези

Гіллям похилився.

Козак своїй матусеньці

До ніг уклонився.

На весіллях говорили:

– Дарую два дубочки, щоб жили
в парі, як голубочки.

– Дарую дуби, що в діброві,

Будьте дужі та здорові.

Калина – в українському фольклорі один із найулюбленіших поетичних образів. Її завжди супроводжує епітет «червона», що символізує жіночу красу, дівочу цноту. Т. Г. Шевченко писав:

Зацвіла в долині

Червона калина,

Ніби засміялась

Дівчина-дитина.

Китицями калини прикрашали весільний коровай. Водночас схилена над водою калина нагадує про смуток і журбу.

Червона калинонька

На яр-воду схилилася...

Там дівчина журилася.

Калинові ягоди, кора, цвіт – випробувані ліки в народній медицині.

Осика – вважалась нечистим деревом, оскільки на ній, за християнською легендою, повісився Іуда. Ця ж легенда пояснювала постійне, навіть у безвітря, тремтіння листя осики. Тому з її деревини не годилося споруджувати оселі. Водночас осика використовувалася як один із найбільш надійних оберегів від відьм, упирів тощо.

Фауна

У традиційних уявленнях українців значне місце відводилося багатому світу тварин. Особливою популярністю користуються казкові сюжети про різноманітних представників тваринного світу.

Бджола традиційно користувалася великою шаною; вважалося, що вона походить із раю. Бджолиний мед і віск займали особливе місце у народній медицині, а також в обрядовій атрибутиці.

За давніми переконаннями, лише в того водитимуться бджоли, хто від природи наділений врівноваженим характером та доброю вдачею. Приходячи вранці на пасіку, пасічник вітав бджіл спеціальними молитвами або промовками.

Вовк завжди вважався сміливим, підступним і небезпечним звіром. За польськими переказами, цей хижак був створений чортом саме на шкоду людині. Водночас вовку приписували здатність знищувати чортів. Український фольклор, який рясніє численними легендами й казками, пов'язаними з народними уявленнями про вовка, мав сюжет про вовкуляків – людей, котрі вміють обертатися вовком або обернених проти своєї волі.

Ворон уявлявся переважно в темному світі і користувався недоброю славою.

Вважалося, що каркання ворона над хатою віщує лихо або близьку смерть когось із членів сім'ї. Для того, хто вирушав у дорогу, було поганою прикметою, якщо ворон каркав, повернувшись до нього дзьобом. Аби відвернути нещастя, поспішали сказати: «На свою голову каркай, не на мою!».

Підведення підсумків заочної екскурсії: Уважно подивися навколо себе. Ти бачиш, який чудовий навколишній рослинний та тваринний світ? До нього треба ставитися обережно. Люди піклуються про тварин і рослини, бо це обов'язок кожного із нас. Рослини і тварини дають наснагу, життєву силу.

Екскурсія в природу

Особливості проведення екскурсії в природу полягають у змістовому її наповненні.

На *підготовчому етапі* визначається мета, завдання, об'єкт екскурсії – ліс, природна зона, парк, заповідник, ботанічний сад. Можна застосовувати пропедевтичні творчі завдання для учнів або груп: підготувати інформацію про особливості обраного об'єкту екскурсії, знайти тлумачення ключових екологічних понять, підібрати екологічні задачі, виготовити необхідне устаткування.

Екскурсія розпочинається з *інструктажу про правила поведінки в природі*. Учні повинні усвідомлювати, що під час прогулянок, екскурсій, походів не можна голосно розмовляти, рвати квіти, ламати гілки кущів і дерев, руйнувати пташині гнізда, мурашники, павутиння, підбирати малят звірів та пташенят; ходити треба обережно, стежками, щоб не витоптувати рослини і не нищити дрібних тварин. Велике виховне значення має ознайомлення з цими вправами, але не у формі заборони, а у вигляді роз'яснення.

Хід екскурсії залежить від обраної мети та завдань.

Наведемо приклад екскурсії на тему: «Дерева, кущі, трави».

Об'єкт екскурсії – найближчий ліс.

Зміст екскурсії: вчитель звертає увагу учнів на красу осіннього лісу – різноманітне, яскраве забарвлення листків, тихе шелестіння падаючого листя, специфічний аромат, чистоту і свіжість осіннього повітря. Учні вчаться розпізнавати і порівнювати різні дерева, кущі, трави, ознайомлюються з явищем ярусності і його причинами. Особлива увага приділяється характеристиці зовнішнього вигляду рослин (здорові, пригнічені, з оголеним корінням, сухими гілками, вражені шкідниками) і встановленню зв'язків між спостережуваними явищами. Учні підводяться до висновку про те, що багато рослин зазнали негативного антропогенного впливу – обламування, обпалювання внаслідок розпалювання вогнищ тощо.

Потім учні виконують *практичну роботу* – обліковують місця з порушеною рослинністю, започатковують екологічні спостереження, планують роз'яснювальну роботу з відпочиваючими, місцевим населенням.

Методика проведення свята

Свято – є масовою дією.

Визначення свята можна дати по-різному. По-перше, це день, який встановлено у пам'ять чи на честь кого-небудь, якоїсь події. По-друге, це традиційна форма відзначення важливих у житті людей історичних дат, видатних подій, значних явищ, великих досягнень. У цей день з'являється можливість глибоко осмислити, по-новому пережити їх та емоційними засобами передати досвід новому молодому поколінню, прилучивши його до цінностей суспільства [31].

Свята бувають міжнародні (всесвітні), державні (всеукраїнські), народні, релігійні, професійні, регіональні, сімейні, шкільні та інші. Кожне з них має обов'язкові традиційні пам'ятні елементи, ритуали, церемонії, обряди. Їх проведення потребує об'єднання людей для відповідних колективних дій, в яких виявляється ставлення до того чи іншого святкового заходу, відбувається безпосередній вираз почуттів, настроїв у зв'язку з пам'ятними подіями у житті суспільства, колективу, сім'ї, особи. Головними в країні є державні свята, які визначаються Верховною Радою України і затверджуються Президентом України.

Сьогодні в Україні існує положення про проведення свята у школі. Свято може бути присвячене як пам'ятним датам календаря, так і важливим подіям шкільного життя або бути спеціально-організованою формою дозвілля, яка сприяє створенню атмосфери захоплення єдиною, важливою, продуктивною діяльністю учнів, вчителів, батьків.

Тому бажано, щоб кожен учасник свята брав активну участь у святковому дійстві, отримав позитивні емоції. Різний їх зміст зумовлює і різні форми святкування. Але незалежно від того, що форми проведення й їх тематика є різними, вони повинні бути наповнені цікавим змістом, щоб участь у них була бажана для кожного учня і охоплювала їх переважну більшість. При цьому слід враховувати вікові особливості дитини, її творчі можливості та особисті побажання. Це сприятиме комунікативному входженню школярів у колектив, утвердженню серед своїх однолітків, розкриттю здібностей, тобто допоможе стати впевненішим у собі, позбутися комплексів, відчувати радість і насолоду від своєї діяльності. Кожний такий захід згуртовує дитячий колектив, об'єднує однодумців, діти тягнуться до краси, до цікавої роботи [31].

Мета свята заходу: збагатити знання учнів про звичаї та традиції українського народу, про різні види усної народної творчості, розвивати в них кмітливість, творчу уяву, естетичні почуття, виховувати любов до українського фольклору, гордість за свій народ, колектив, школу. Таким чином, проведення кожного святкового заходу в класі має свою навчальну, розвивальну і виховну мету.

Більш глибоко та емоційно зрозуміти і пережити ідеї свята допомагає мистецтво. Музика, пісні, танці є обов'язковим доповненням і неодмінним атрибутом естетичного оформлення свят.

Позитивним моментом є допомога і участь батьків у підготовці та проведенні шкільних свят (виготовлення костюмів, оформлення класів, коридорів, актових залів, репетиція номерів вдома, безпосередня участь у виступах з дітьми або особисто тощо).

Форми проведення святкових заходів можуть бути різними. Щоб учням було цікавіше, перевагу слід надавати найбільш видовищним формам, таким, де буде задіяна максимальна більшість учнів - різноманітні театралізовані дійства, святкові гуляння, фестивалі, тематичні композиції тощо, куди можна органічно включити різні види і жанри мистецтва, які підсилять значущість та органічність дійства. Кожне свято повинно нести певну цікаву інформацію і проводитись на високому естетичному та художньому рівні, оскільки має великий вплив на формування поведінки і світогляду, та смаки дітей [31].

Важливу роль у досягненні мети відіграє *підготовчий етап*, під час якого

уточнюється тема, мета та завдання виховного заходу, обирається форма та методи досягнення мети, планується захід та розробляється його сценарій, підбирається література з проблеми, створюється творча група з підготовки заходу, розподіляються доручення між членами групи, намічається термін їх виконання та проведення заходу, визначається місце проведення заходу, запрошуються гості, які завжди є на кожному святі.

Організатори свята разом з учнями дбають про оформлення приміщення, готують виставки збірників творів різних видів, тематичних малюнків та ілюстрацій до свята, оформлюють назву заходу та девіз, музичний супровід та якісну апаратуру для його відтворення.

Проведення свята:

I. Вступне слово вчителя або ведучого, який повідомляє мету, завдання проведення такого свята.

II. Основна частина. Свято починають ведучі, які можуть виконувати ролі жителів одного з українських сіл, дітей чи дорослих, адже майже в усіх таких святах дія розвертається у простій селянській хаті. Учасники свята використовують декорації, українські народні костюми, готують справжні українські страви.

Час проведення свята обмежений – близько години, тому діти показують лише уривок з реальної події: співають пісні, грають в ігри, намагаються відтворити атмосферу давнини.

III. *Підведення підсумків та аналіз свята.* Аналіз свята проводиться наприкінці: здійснюється аналіз ролі кожного школяра у проведенні свята, визначається які якості кожного учасника виявились під час проведення свята; чи досягнута мета виховного заходу. Керівник за допомогою глядачів визначає найактивніших, найсміливіших, найталановитіших учасників свята і всі без виключення отримують оцінку своєї діяльності.

Методика проведення «українських вечорниць»

Українські вечорниці виникли як форма організації дозвілля сільської молоді зимовими вечорами. У наші дні українські вечорниці використовуються як форма організації позакласної роботи з учнями в школі та позашкільних закладах.

Мета проведення українських вечорниць: ознайомлення молоді з історією виникнення традиції та її сутністю; формування почуття національної гідності, самосвідомості; розвиток пізнавальних інтересів до вивчення українських традицій, історії України; формування естетичних смаків учнів та розвиток їх творчих здібностей [4].

Етапи проведення вечорниць:

I. *Підготовчий етап:* планування, вибори оргкомітету, розподіл обов'язків (організатори, ведучі, художники-декоратори, музичний редактор), ролей (історик, господар, господарка, гості та ін.), добір літератури, музичне і художнє оформлення приміщення тощо.

II. Проведення вечорниць.

Вступне слово ведучого про історію виникнення традиції проведення «українських вечорниць».

Хід вечорниць залежить від того, що саме намагаються показати організатори, адже вечорниці проводилися як напередодні народних свят, так і задля дозвілля

молоді у вільний час. Отже й порядок проведення буде різнитися. У будь-якому разі на заході повинне знайти місце інсценуванням, рольовим іграм, жартам, національному фольклору. Можуть бути використані страви української кухні, народні ремесла, національні ігри та забави, обрядові дії (гадання, колядування, сватання тощо).

III. Підведення підсумків.

Коротка історична довідка: Після «Миколая» в селах України вже кожного вечора, збиралися колись вечорниці. Спочатку сходилися дівчата, пізніше з'являлись і хлопці. В будні дні на вечорницях дівчата, бувало, працюють: прядуть починки, шують сорочки або вишивають рушники собі на придане. Хлопці ж залицяються до дівчат, розповідають їм різну бувальщину та небилиці, співають пісні, танцюють – заважають дівчатам працювати.

Вечорниці – це свого роду клуб сільської молоді в Україні, де молоді люди зближаються, пізнають одне одного і, як наслідок, одружуються. Приміщення для вечорниць наймають, звичайно, дівчата, вони ж і платять за нього. Здебільшого це буває хата самотньої вдовиці, «солдатки», або – це вже в крайньому випадку – бездітного подружжя. За хату платилося печеним хлібом, пшоном, борошном, полотном - але ніколи грішми! «Гроші, – говорили колись наші селяни, – тільки шинкар бере!» Звертаючись до господині хати, всі учасники вечорниць величали її «паніматкою». Обов'язком паніматки було тримати лад на вечорницях. З цього була колись і промовка: «Паніматка – як сова, а очі – шулічині!» Кожна частина села, а то й кожна вулиця мала свою хату для вечорниць. Навіть на маленьких хуторах було не менше, як дві хати для вечорниць, бо вважалося, що ходити на ті самі вечорниці рідним братам чи рідним сестрам не годиться.

На вечорниці збиралися тільки дівчата і хлопці, а одружені чоловіки і заміжні жінки ніколи на вечорниці не ходили. Звичайно збиралися дівчата ввечері, як тільки стемніє. Прийшовши до хати, дівчата бралися за роботу і якийсь час працювали мовчки. Розмов було мало, хіба що одним-двома словами перекинуться. Але ось у жвавіших терпець уривається; то одна, то друга зиркне у вікно, гляне на двері, почне співати; переб'є пісню розмовою, сміхом, а потім знову всі притихнуть та ще енергійніше візьмуться за працю.

Хлопці з'являються на вечорниці завжди пізніше дівчат. Підійшовши до хати, парубок, бувало, стукне кулаком у вікно і гукає:

– Гу-гу, дівчата, до хати пустіть, бо з дороги збився! Якщо дівчата пізнають по голосу або, заглянувши у вікно побачать, що це «свій», вони відчиняють двері. Якщо ж «чужий» – до хати не впускають. Чужий парубок мусить чекати надворі, поки придуть «свої» хлопці. Він може увійти до хати тільки тоді, коли «свої» хлопці йому дозволять.

Увійшовши до хати, парубок скидає шапку і вітається до присутніх:

– Добрий вечір всім у хаті! Йому відповідають:

– Доброго здоров'я!

Однак лише в тому випадку, якщо дівчата вже не працюють. Якщо ж парубок застав дівчат за роботою, то замість привітання говорив:

– Боже, помагай! Йому відповідали:

– Спасибі!

Якщо дівчата і хлопці йшли додому опівночі «з першими півнями», то це були вечорниці, якщо ж, бувало, засиджувались аж до третіх півнів, то це були досвітки.

Коли зійдуться хлопці, то дівчатам, звичайно, уже не до роботи. Починаються розмови про новини дня, про головні події в селі: «той помер, той оженився, а той хату купив». Обговорюються найдивовижніші чутки, яких у наших селах завжди було багато. «А ви знаєте? У Кобилянці дівка померла. Понесли ховати, а вона прокинулася і каже: «Мамо, дайте води напитися!» – «Е, що це! Ось у Потоках щось під греблею сидить і людей лякає». Все це перемішане сміхом, дотепними жартами і піснями. Коли починався

Великий Піст, вечорниці припинялися – гріх.

Методика проведення тематичної конференції

Конференція (від лат. confero – збираю в одне місце) – збір, нарада представників яких-небудь організацій, груп, окремих осіб для обговорення певних питань. *Учнівські конференції* є масовою формою виховної роботи, в ході якої відбувається всебічне обговорення важливих для шкільного колективу проблем.

Метою конференції може бути: пропаганда досягнень науки й техніки, широке ознайомлення учнів з надбаннями культури – мистецтвом, літературою, а також обговорення проблем шкільної громади та можливих шляхів їх вирішення [7].

Вибір теми конференції визначається основними завданнями виховання, характером навчального матеріалу і віковими особливостями учнів.

Мета конференції буде досягнута за умови, якщо виступи учнів та гостей знайдуть широкий відгук у присутніх, тому проведенню конференції передую великий підготовчий етап.

В період *підготовки до конференції* класний керівник має виявити ті проблеми учнів, класного колективу, які варто обговорити. Використовуючи анкетування, співбесіди з учнями, активом класу обирається тема, визначаються мета та завдання конференції, обирається ініціативна група, між членами якої розподіляються доручення з підготовки до заходу.

Класний керівник вивчає літературу з проблеми, джерела інформації, готує сценарний план проведення. Для того, щоб матеріал конференції був особистісно значущим для широкого кола учнів необхідно домогтися того, щоб з ним ознайомилися якнайбільше школярів. Задля цього слід проводити консультації з тими, хто готує доповіді, контролювати та узгоджувати підготовчі заходи: запрошення гостей, оголошення, організація прес-центру, тематичної виставки, прикрашання приміщення (у тому числі з висловами щодо теми) тощо. Консультації учнів не можна перетворювати на наказ – роботи тільки так, а не інакше! Необхідно повсякчас підтримувати творчість та самодіяльність школярів, заохочувати їх до проведення конференції. У практиці роботи школи іноді, на жаль, зустрічається такий підхід, коли учні зачитують доповіді, підготовлені вчителями. У такому разі ні про яку результативність конференції мова йти не може, адже такий підхід у виховній роботі призводить до негативних наслідків: виховання лицемірства, підлабузництва, формалізму в учнів.

Конференція *розпочинається* вступним словом ведучого, який повідомляє тему та мету заходу, представляє гостей та доповідачів, звертає увагу на тематичну виставку, цитати та афоризми до теми, оголошує план проведення та очікувані результати конференції.

Під час проведення необхідно якомога більше *урізноманітнити методи роботи учасників конференції*: доповіді перемежати з демонстраціями, виступами художньої самодіяльності, вікторинами, конкурсами. Для старшокласників, якщо конференція присвячена проблемам науки можна обрати форму наукового симпозіуму чи наради спеціалістів, чергування доповіді з заздалегідь підготовлених опонентів, знайти можливість для широкого залучення слухачів до активної участі та навіть дискусії під час роботи конференції, чому сприяє попередня підготовка ведучим запитань, висловлення протилежних точок зору на розглядуване питання.

Доповіді й виступи ведучого мають бути образними, емоційними.

Наприкінці конференції слово можна надати гостям або членам жури, які підведуть підсумки конференції, відмітять наробки учасників, переможців конкурсів і т.д.

Методика підготовки та проведення конференції може бути різною, залежно від мети й теми конференції.

Наведемо план проведення учнівської наукової конференції

Наукова конференція для старшокласників «Світ наукових відкриттів»

Обладнання: портрети діячів науки, вислови щодо значущості наукових відкриттів для людства, тематична виставка книг та журналів, виставка творчих робіт учнів.

«Дослід цінніший від тисячі думок, народжених уявою». М. Ломоносов

«Треба утриматися від міркувань, коли говорить експеримент». А. Левенгук

«Експерименти без теоретичних уможлядів або уможляди без експериментів значать дуже мало, для дійсного прогресу необхідне щасливе поєднання того й другого» Е. Резерфорд.

План конференції

I. Вступ ведучого про історію розвитку експериментального методу дослідження в науці. Представлення доповідачів, жури.

II. Доповіді:

Галілео Галілей – основоположник наукового експерименту.

Експеримент і фундаментальні закони природи.

Експерименти, що приводять до відкриття нових законів. (з демонстрацією окремих експериментів).

Експеримент і техніка (з використанням відео матеріалів, демонстрацією експериментів).

III. Вікторина для учасників щодо відомих науковців-експериментаторів, відкриттів, галузей знань.

IV. Оголошення результатів заочного конкурсу творчих робіт учнів, нагородження переможців, прослуховування їх коротких доповідей.

V. Гра з учасниками щодо розв'язування експериментальних задач.

VI. Підведення підсумків конференції, нагородження найактивніших учасників, ініціаторів.

Методика проведення читацької конференції

Одним із напрямків роботи класного керівника, хоча останній час, на жаль, не дуже розповсюдженим у сучасній школі, є керівництво позакласним читанням учнів. Практика показує значне зниження інтересу учнів до читання позапрограмної літератури, що деякою мірою пояснюється завантаженням навчальними предметами, але суттєвою причиною є також відсутність педагогічного керівництва цим процесом, низька мотивація розширення кругозору учнів засобами друкованого слова.

Класний керівник у контакті з вчителями та бібліотекарями організовує і контролює позакласне читання учнів, вивчає їх інтереси, читацькі картки, можливості бібліотеки, обговорює з батьками питання керівництва дитячим читанням в сім'ї. Ця діяльність має знайти відображення й у плані виховної роботи класного керівника.

Читацькі конференції є одним із засобів пропаганди творів художньої та науково-популярної літератури, прищеплення інтересу учнів до читання.

Конференція допомагає учням ознайомитися з творчістю письменників, більш глибоко зрозуміти зміст та образи творів літератури, з'ясувати особливості мови та авторського стилю, прищеплює літературно-естетичні смаки, викликає потребу у читанні.

Види і тематика читацьких конференцій різноманітні. Конференція може проводитися на матеріалі одного або декількох творів на одну тему, з творчості письменника, з окремої літературної або наукової проблеми або з висвітлення наукової чи суспільної проблеми у художній літературі.

Наприклад такі теми читацьких конференцій: «Чорнобильська Мадонна», «Творчість Василя Стуса», «Математик Л'юїс Керолл», «Фантасти – науковці чи письменники?», «Моє місто у творах літератури», «Ювілей журналу» тощо.

В ході *підготовки* читацької конференції виявляються інтереси учнів, переглядаються їх читацькі картки в бібліотеці, може бути проведене анкетування чи опитування школярів. Після цього визначається тема конференції, її мета. В старших класах створюються комісії з організації підготовки і проведення конференції, які розподіляють між собою обов'язки щодо оформлення, підготовки доповідей і т.д. План конференції художньо оформлюється і вивішується на видному місці для ознайомлення учнів, які за бажанням можуть обрати питання для виступів, або підготувати доповнення чи питання до доповідачів (підібрати цитати, приклади, вірші тощо).

До підготовки конференції необхідно залучати й слабких учнів для того, щоб формувати в них інтерес до читання, навички вдумливого читання і оцінки твору. Необхідно домогтися того, щоб більшість учнів прочитали твір і розібралися в його ідейному змісті і художніх особливостях. З цією метою проводять бесіди, систематично консультують виступаючих, звертаючи увагу на розвиток художньо-естетичних смаків учнів.

У плані конференції необхідно виокремити місце для розгляду особливості мови, стилю, форми твору, включити інсценівки, читання уголос, по ролям.

Структура проведення конференції залежить від особливостей учнівського колективу, віку учнів: у середніх класах читацьку конференцію доцільно проводити у вигляді бесіди, під час якої учні висловлюють своє ставлення до героїв інсценівки або переглядають діафільми, відеофільми, прослуховують аудіо-записи. Веде конференцію зазвичай вчитель; у старших 9-11 класах конференція має наближатися до дискусії, якою керують учні, в ході обговорення читачі дають моральну оцінку рисам, якостям і вчинкам героїв книг, аналізують художні особливості і недоліки творів, визначають специфічність стилю автора, літературного напрямку, роблять висновки про виховне та освітнє значення твору.

Оформлення класної кімнати або зали, де проводиться читацька конференція, має біти відповідним її темі: вивішується портрет автора, фотомонтажі, літературна газета, оформляється книжкова виставка, виставляються альбоми, малюнки учнів, твори-роздуми учнів про книги; кращі щоденники читачів і т.п.

Конференція розпочинається вступним словом вчителя чи ведучого. Після нього обговорюється прочитана книга або декілька книг в формі живого обміну думками, виступів учнів з доповідями, повідомленнями, запереченнями доповідачам і часто суперечок з основних питань. Читацька конференція може містити виступи автора-письменника, бібліотекаря, мистецтвознавця, проведення літературної

вікторини, інсценівки, перегляд відеоряду, виконання музичних номерів на тему конференції.

У *заключному* слові вчитель підводить підсумки конференції, вказує на правильні і неправильні міркування, відмічає кращі виступи учнів.

Конкурс «Тато, мама, я - читацька сім'я»

Мета: розвивати досвід позитивного сімейного виховання; виховувати інтерес до книги.

Вчитель. Добрий день, друзі! Раді вас бачити на нашому святі. Упродовж усього життя ми звертаємося до книжки. З дитячих років книжка допомагає вам пізнавати себе і розуміти світ, що оточує вас. Казки, веселі та сумні вірші, оповідання про сміливих людей, які боролися за щастя народу, про таємниці природи, про те, як живуть люди в далеких і близьких краях. Про все розповідає книжка. Недарма часто трапляється так, що вчасно прочитаний твір підказує людині вибір життєвого шляху, майбутньої професії.

І чим би ви в школі не захопилися: історією, природознавством чи технікою, науковими пошуками, на допомогу завжди придуть книги. Не дарма в народі є прислів'я: «Хто багато читає – той багато знає».

Любов та інтерес до книги покликана прищеплювати насамперед сім'я. Саме тому ми вирішили провести свято конкурс «Тато, мама, я – читацька сім'я».

До участі в ньому запрошено сім'ї, в яких панує культ книги. Це люди, для яких читання, як і повітря, є життєвою необхідністю, улюбленим заняттям, справжнім задоволенням. Сподіваємось, що цей конкурс викличе у всіх інтерес до книги, бажання більше читати.

Запрошуємо до залу команди.

1 конкурс «З якого це твору?»(1 бал за відповідь)

Питання для 1-ї команди:

1) Про кого йдеться?... «За три копійки куплена?» (*Коза-дереза*)

2) Як звати героя української казки, якому в скрутну хвилину допомогло гусеня?
(*Івасик Телесик*)

3) Як називається зібрання творів Т.Г. Шевченка? (*«Кобзар»*)

4) Як звать удава в казці Д.Р. Кіплінга «Мауглі»? (*Каа*)

5) На що полював Дуремар у казці «Золотий ключик»? (*На п'явок*)

Питання для 2-ї команди:

1) Хто був товаришем Малюка? (*Карлсон*)

2) Як звати чоловіка «Язикатої Хвеськи»? (*Петро*)

3) Чия це пісенька «Ой ви дітоньки, козенятоньки...»? (*Кози*)

4) Хто підманув і з'їв колобка? (*Лисиця*)

5) Як звать найбільш відомого героя творів А. Конан Дойля? (*Шерлок Холмс*)

2 конкурс. «Прислів'я» (1 бал за прислів'я)

В народних прислів'ях та приказках звучить гімн книзі. Пропонуємо команді за три хвилини написати якомога більше прислів'їв про книгу.

Поки команди працюють проводиться конкурс для *уболівальників*:

1. У воді росте, кохається, вкинь у воду – злякається. (*Сіль*)

2. Б'ють мене ціпами, ріжуть мене ножами. За те мене отак гублять, бо всі мене дуже люблять. (*Хліб*)

3. Тепла гармошка весь дім нагріває. (*Батарей*)

4. Основа соснова, а поле скляне. (*Вікно*)

5. Їду, їду, ні коліс, ні сліду. (*Човен*)

6. Зуби є, а рота нема. (*Гребінець*)

7. Що то за голова, що лиш зуби й борода? (*Часник*)

8. Сини в шапках, а батько – ні. (*Дуб і жолуді*)
9. Є рослина в нас така, що від неї кінь скакає. (*Овес*)
10. Хто хвіст залишає як від ворога тікає? (*Ящірка*)

3 конкурс. «Презентація улюбленої сімейної книги» (5 балів)

В кожній сім'ї є книга, яку всі: і тато, і мама, і діти, дуже люблять. Кожній команді було запропоновано вибрати таку книгу і розповісти про неї так, щоб всіх зацікавити. На розповідь дається 3 хвилини.

4 конкурс «Літературна вікторина» (2 бали)

Відповідає команда, яка першою підніме руку.

1. Хто написав трилогію про Незнайку? (*Микола Носов*)
2. Як звать собаку в казці Чуковського «Лікар Айболить»? (*Авва*)
3. Хто написав казку «Снігова королева»? (*Г.Х. Андерсен*)
4. Хто написав твір про Мауглі? (*Д.Р. Кіплінг*)
5. Хто був першим друкарем в Україні? (*Іван Федоров*)
6. Який авторський псевдонім матері Лесі Українки? (*Олена Пчілка*)
7. Як називається вступна частина літературного твору? (*пролог*)
8. Як звали помічника капітана Врунгеля? (*Лом*)
9. З ким був Робінзон Крузо на безлюдному острові? (*з П'ятницею*)
10. Що заважало спати ніжній принцесі? (*горошина*)
11. Що загубив ослик Іа? (*хвоста*)
12. Що фарбував Том Соєр? (*паркан*)

5 конкурс. «Капітанський» (1 бал за назву, 1 бал за автора)

Кожному капітану пропонується уривок з відомого літературного твору. Потрібно назвати що це за твір і хто його написав.

1. «Когда все было готово, я стал учить Пятницу управлению лодкой, потому, что хоть он был и очень хорошим гребцом, но ни о руле, ни о парусах не имел никакого понятия.» (Даниэль Дефо «Робинзон Крузо»)

2. «Едва он успел все это сказать, как Малыш вздрогнул от испуга, потому, что услышал за дверью шаги фрекен Бок. Было ясно, что домоучительница вот-вот окажется в его комнате» (Астрид Линдгрен «Повесть о Малыше и Карлсоне»)

3. «Едва мы успели задраить наглухо вход в каюту, как «Беда» заняла совершенно вертикальную позицию, наподобие рыболовного поплавка» (А. Некрасов «Приключения капитана Врунгеля»)

4. «Акела, Одинокий Волк, лежал около своей скалы, и это свидетельствовало, что место Вожака Стаи остается свободным. Тигр Шер-Хан, окруженный волками, желающими употребить его остатки пищи, околачивался здесь же и выслушивал бесстыдную похвалу» (Р.Киплинг «Маугли»)

6 конкурс. «Що за ілюстрація?» (2 бали)

Над створенням книги працює дуже багато людей. Для того, щоб читати книгу було цікавіше, над нею працюють художники. Вони створюють ілюстрації до книг.

Кожній команді пропонуємо роздивитись ілюстрації до книги і відгадати як же вона називається і хто її автор.

1. О. Толстой «Казка про золотий ключик або Пригоди Буратіно».
2. К. Чуковський «Телефон»
3. О.С. Пушкін «Казка про рибака і рибку»
4. С. Михалков «Трое поросят»
5. Ш. Перро «Кіт у чоботях»
6. А. Ліндгрен «Повість про Малюка і Карлсона»

7 конкурс. «Створимо домашню бібліотеку».

В бібліотеці для зручності книги розташовують в певному порядку. Пропонуємо кожній команді набір книг. Вам потрібно розкласти ці книги за певним принципом і пояснити, чому ви так зробили. *Командам роздають по 10 книг.*

8 конкурс «Поетичний»

Серед великої кількості книг багато поетичних творів. Тому сьогодні ми теж не можемо обійтися без віршів. Послухайте віршовані рядки і назвіть їх автора.

Тече вода з-під явора

Яром на долину.

Пишається над водою

Червона калина. (Т.Г. Шевченко)

А я у гай ходила

По квітку ось яку.

А там дерева люлі

І все отак зозулі

-Ку-ку! (Павло Тичина)

Ой, вишеньки-черешеньки,

Червонії, спілі,

Чому ж ви так високо

Виросли на гіллі. (Леся Українка)

Не кидайся хлібом, він святий!

В суворості ласкавій,

Бувало каже дід старий

Малечі кучерявій. (Максим Рильський)

9. конкурс. «Справжні актори»

Кожна команда повинна була підготувати вдома невелику інсценізацію з будь-якого літературного твору (на 5 хвилин). Команда-суперник повинна відгадати до якого твору інсценізація і хто автор.

Підведення підсумків. Нагородження переможців.

Методика проведення предметного тижня

Предметний тиждень – масова форма позакласної роботи з навчального предмета, визначений вид діяльності, спрямований на ознайомлення і зацікавленість учнів у даному предметі.

Протягом визначеного часу увага всієї школи приковується до якого-небудь предмета або напрямку виховної роботи (географії, історії, біології, профорієнтації, екології, музики і т.д.).

Мета предметних тижнів – активізувати школярів до подальших занять з предмета, розвивати їх пізнавальні інтереси, розширювати світогляд, стимулювати творчу активність, прагнення до інтелектуального удосконалення.

У програму предметного тижня доцільно включати тематичні вечори, випуск газет і бюлетенів про новини науки і техніки та за профілем предмета; організувати виставку творчих робіт учнів, зустрічі з цікавими людьми, диспути, прес-конференції, конкурси, усні журнали, огляди, турніри, фестивалі, змагання, презентації творчих проєктів, аукціони ідей, заочні подорожі, екскурсії, творчі звіти, літературно-музичні вітальні. Під час предметних тижнів вчителі дають відкриті уроки, зазвичай нестандартні, залучаючи до їх проведення учнів.

Успіх предметного тижня залежить від дотримання певних педагогічних умов:

– при плануванні предметного тижня варто враховувати вікові й індивідуальні

особливості учнів, їхні інтереси, здібності, можливості школи, мікрорайону, батьків;

- вносити новизну в зміст запланованої роботи;
- відбирати активні форми і методи виховання під час проведення;
- залучати кожного школяра до підготовки і проведення предметного тижня.

Ефективність проведення предметного тижня залежить від того, наскільки вдасться організаторам зробити його особистісно-значущим дня кожного школяра.

На етапі *підготовки*, з цією метою, проводяться експрес-опитування, анкетування, організовується робота прес-центру, збір пропозицій у «Скарбничку цікавих справ» і ін.

План предметного тижня складається з урахуванням вікових особливостей, тобто для учнів з 1-11 кл.

Підготовчий етап містить у собі визначення цілей і завдань проведення предметного тижня; створення оргкомітету чи творчої групи, і розподіл обов'язків між її членами; вивчення інтересів, пропозицій учнів, класів, учителів, батьків; планування, складання програм тижня і закріплення відповідальних за організацію конкретних справ; контроль за ходом підготовки; уточнення часу, місця проведення, запрошення гостей, підготовка призів, грамот; робота прес-центру: оформлення наочності (оголошень, блискавок, газет, рукописних журналів та ін.), підготовка радіо і телепередач, підготовка операторів відеозйомки, радіокоментарів та ін.

Виховуючи в дітей інтерес до знань реальної дійсності, учитель створює необхідну ситуацію для фантазії, творчості. Ставлячи за мету розвиток творчої уяви школярів, учитель разом з тим формує в них і активне ставлення до пізнання реального світу, інтерес до дійсності.

У перший день тижня проводять урочисте відкриття. Вибір форми відкриття має важливе значення для успішного проведення всього тижня, сприяє створенню атмосфери зацікавленості, творчого підйому, позитивного емоційного настрою.

Для учнів I-III класів можна організовувати старт космічного корабля, де їм вручаються секретні пакети з маршрутами-завданнями на кожен день, бортжурнал та інші необхідні атрибути космічної (морської) подорожі в таємничий світ предмета.

У V-VIII класах можуть проводитися лінійки, присвячені відкриттю тижня. На лінійках повідомляється план роботи на тиждень для цієї вікової групи, вручаються доручення класам чи творчим групам, бізнес-плани тимчасовим різновіковим об'єднанням, «фірмам» і т.д. Особливий інтерес у учнів цього віку викликає подорож на «Машині часу» у країну знань, на острів «Предмет», при цьому окремі заходи в період тижня представляють як зупинки на маршруті. Такий початок тижня збуджує інтерес до предмета, прагнення пізнати нове, виявити свої творчі здібності.

Для учнів IX-XII класів можуть організуватися презентації предмета тижня, усні журнали, чи прес-конференції, ділові зустрічі «за круглим столом» тощо.

Розмаїтість застосовуваних форм і методів, висвітлення в пресі підсумків кожного дня, участь у роботі всіх учнів дозволяє підтримувати інтерес до того, що відбувається протягом всього тижня.

В останній день планується підведення підсумків тижня, нагороджуються активні учасники, переможці конкурсів, оглядів, олімпіад. Улаштовуються яскраві свята, ранки, заключні концерти, тематичні вечори, літературно-музичні вітальні,

бали та ін.

Результати тижня висвітлюються в шкільній пресі (стінгазети, радіо, телепередачі, відеофільмі, фотомонтажі, рукописному журналі й ін.), узагальнюються і відбиваються в наказі по школі. Методичні розробки обговорюються на засіданнях методоб'єднань, затверджуються і впроваджуються в досвід роботи вчителів школи, району.

План предметного тижня. Тиждень Математики

Спочатку складається план роботи на весь тиждень для учнів 3-х вікових груп:

I група – 1-3 класи;

II група – 5-8 класи;

III група – 9-11 класи,

Для кожної групи має бути свій план предметного тижня.

I група (1-3 класи)

Понеділок:

Відкриття тижня. Розповіді про математику, цікаві факти

Вівторок:

Проведення вікторин, ігор на уроках математики.

Наприклад(для першого класу):

Йде урок математики. Учителька показує дітям сім кольорових куль, скріплених між собою.

– Кулі можна купити, але не за гроші, – говорить учителька. Діти насторожилися.

– От що треба було зробити одному з покупців, щоб придбати кулю.

Крім вирішення прикладів: $3+5=$, $4+3=$, і розповіді про частину таблиці додавання 6 ($1+6=7$, $2+6=8$, $4+6=10$), він повинен відповісти на питання вчительки й однокласників, такі як:

• З яких двох чисел можна скласти число 9?

• Скільки стане зошитів, якщо було 2 зошита, і купили 5?

• Мама дала дівчинці 10 коп., 3 коп. вона віддала братові. Скільки копійок залишилося в дівчинки?

• На скільки одиниць число 8 більше числа 2?

Відповівши на питання, учень одержує право скласти задачу.

Упоравшись із усіма завданнями, учень одержує кульку.

Середа:

Конкурс: представити малюнок на тему «Математика – цариця наук»

Четвер:

Конкурс: скласти невеликий кросворд на математичну тему.

П'ятниця:

Підведення підсумків, вибір кращого аматора математики.

II група (5-8 класи)

Понеділок:

Відкриття тижня. Розповіді на тему «Як виникла математика?»

Вівторок:

Проведення конкурсу стіннівок «Юні математики», «Цікавинки математики».

Середа:

Спектакль на математичну тему.

Четвер:

Математична олімпіада.

П'ятниця:

Підведення підсумків.

III група (9-11 класи)

Понеділок:

Конкурс на кращий плакат і девіз на математичну тему, кросворд.

Вівторок:

Пізнавальний вечір з історії математики: з життя видатних математиків (Фалес, Ферма, Евклід, Архімед і ін.)

Середа:

Різні математичні конкурси, ігри на перерві.

Четвер:

Проведення уроку математики: учні стають учителями, а вчителі учнями.

Проведення математичної олімпіади.

П'ятниця:

Підведення підсумків. Лінійка – закриття.

Методика проведення тижня профорієнтації

Тематичний тиждень є масовою формою організації конкретної навчально-виховної діяльності. Він передбачає активну участь усіх учнів школи у заходах певної тематики відповідно до їх віку та рівня розвитку.

Мета тижня профорієнтації: ознайомити учнів з різноманітними видами професій, допомогти у виборі майбутньої професії, виховувати повагу до людей праці, до продуктів праці, до суспільного та особистого майна.

Тиждень профорієнтації може включати в себе: знайомство з викладачами (працівниками чи випускниками) різних навчальних закладів, з працівниками підприємств, екскурсії на підприємства, НПК, СПТУ, інститути, показ кінофільмів про ті чи інші професії, ярмарки праць шкільних гуртків, різноманітні ігри, конкурси.

Проходження тижня профорієнтації, головним чином, залежить від його підготовки.

Як і про будь який інший захід, учні повинні знати, коли буде проходити «Тиждень профорієнтації», тому напередодні повинна бути вивішена об'ява, а також розклад, за яким будуть проходити заходи, присвячені ознайомленню з професіями.

Під час тижня профорієнтації можна провести з дітьми різноманітні ігри, такі як «Людина – Професія», «Автопортрет», «Хто є хто!», «Зірковий час» та ін. Виховні заходи плануються як під час проведення класних годин, так і на перервах.

Варто враховувати тематику тижня й на уроках та приділяти їй окремих фрагмент навчального заняття, розповідаючи про професії, які потребують знання з певних галузей, чи технології, впровадження яких можливе при наявності певних фахівців.

Планування тижня профорієнтації

Понеділок:

8⁰⁰ – лінійка, присвячена відкриттю тижня профорієнтації.

9⁰⁰ – відвідування учнями 6-8 класів НВК (знайомство з різноманітними напрямками).

12⁰⁰ – відвідування 9-11 класів актового залу – перегляд кінофільму «У світі професії», бесіда з представниками різноманітних професій.

Вівторок:

9⁰⁰ – 9-і класи - відвідування учнями СПТУ № 59 і турбінного заводу.

10-ті класи – екскурсія до СПТУ № 47 та швейної фабрики.

11-ті класи – екскурсія до Криворізького технічного університету.

12⁰⁰ – 6-8 класи – проведення вікторини та ігор.

Середа:

9⁰⁰ – 10-11 класи – відвідування учнями центра зайнятості.

12⁰⁰ – 9-ті класи – КВК «Хто є хто».

12⁰⁰ – 6-8-мі класи – відвідування взуттєвої фабрики.

Четвер:

12⁰⁰ – 4-8-мі класи – проведення конкурсу «Подорож по станціям різних професій».

9-11-ті класи – підготовка, оформлення, випуск стінгазет.

П'ятниця:

9⁰⁰ – закриття тижня профорієнтації (обговорення підсумків, нагородження).

12⁰⁰ – виставка робіт гуртків та факультативів.

Саме головне, що входить в функції організаторів тижня профорієнтації – запросити людей, які б змогли дати багато інформації про професійну діяльність; забезпечити успішне проведення екскурсій не тільки на підприємствах і навчальних закладах, але й в центр зайнятості, де діти зможуть пройти тестування. І тоді гарна підготовка дасть успішні результати.

Методика проведення пізнавальних вечорів

Пізнавальний вечір – одна з масових форм позакласної роботи, що сприяє всебічному розвитку учнів, розширює їх кругозір, стимулює самостійність думки, прагнення до знань та є водночас засобом організації розумного дозвілля дітей.

Основна *мета вечора* – створення умов для ефективного, корисного і цікавого відпочинку.

Своєрідність вечора полягає в тому, що на ньому повинна панувати атмосфера невимушеного спілкування, й отже необхідно створити певний настрій вечора, його емоційну установку. Під час вечора можна провести ряд цікавих ігор. Успіх ігрової програми значною мірою залежить від яскравого, барвистого оформлення та реквізиту. Про це, звичайно, слід подбати заздалегідь. Проведенням ігрової програми керує культорганізатор-масовик, але, зважаючи на його велике завантаження, необхідно підібрати помічників із числа активу.

Етапи проведення пізнавального вечора:

I. Підготовчий етап

- 1) Вибір теми вечора, створення творчої групи;
- 2) Визначення мети, завдань і змісту вечора;
- 3) Вибір форми проведення і засобів досягнення мети;
- 4) Розподіл обов'язків;
- 5) Підготовка призів;
- 6) Підготовка запрошення для гостей;
- 7) Підготовка музичного оформлення.

II. Проведення вечора

- 1) Вступне слово ведучого.
- 2) Проведення конкурсів, вікторин, ігор, прослуховування повідомлень.

III. Підведення підсумків

IV. Нагородження переможців.

Пізнавальний вечір для учнів 8-9-х класів «Що в імені тобі моєму...»

Мета. Ознайомити із значенням імені в житті людини, розвивати світогляд,

впроваджувати елементи естетичного виховання та культури спілкування, розвивати творчі здібності дітей, підвищувати їх інтелектуальний рівень.

Обладнання. Магнітофон, касети, художнє оформлення.

Хід програми

Звучить музика. Під музику виходить ведуча.

Ведуча. Добрий день, дорогі друзі! Ми щиро вітаємо вас у цьому залі на пізнавальному вечорі «Що в імені тобі моєму...» Давайте з вами познайомимось. Сьогодні з вами буду я – Тетяна Василівна.

А тепер ви всі голосно скажіть мені своє ім'я. Добре.

Що в імені тобі моєму...

Моє ім'я – спів солов'я,

Моє ім'я – таке приємне,

Таке чудове моє ім'я.

Кожній людині при народженні дається ім'я. А скажіть, друзі, вам подобається ваше ім'я? Звичайно. Це важлива і дорогоцінна власність кожної людини. Давайте згадаємо, як солодко чути своє ім'я з вуст іншої людини.

Існує таємна гармонія між ім'ям людини та подіями її життя.

Наймення, поширені в різних народів,

До нашого люду дійшли крізь віки,

В них сила і віра, і щастя, і врода,

Хоробрість і мужність, життя, нагорода.

І носимо ми їх тепер залюбки.

Аглая – прекрасна, Валерія – сильна,

Віталій – життєвий, а Ганна – граційна,

Кирило – господар, а Клара – ясна,

Галина – спокійна, Аза – міцна.

Найбільший Максим і найменший Павло,

Наталія – рідна і камінь Петро.

Красиве ім'я Маргарита – перлина.

Оксана й Варвара – чужі, а Ірина...

Ірина – це мир, благородний Євген,

А Костя – постійний, все чує Семен.

Олена – це світло, Лариса – це чайка,

Тамара – це пальма, а Марфа – хазяйка.

Давайте, друзі, подумаємо, чи грає якусь роль у житті людини її ім'я, крім тої, що по імені людину окликають? Звичайно, грає. Ім'я впливає на долю людини, на її характер. Тому при народженні дитини батьки повинні дуже уважно і обережно підбирати ім'я для своєї дитини.

Будь розумний, мудрий будь –

Не давай малятам

Отких смішних імен,

Як Протон і Атом.

...Як один оригінал,

Любитель газети,

Власним дітям підібрав:

Супутник і Ракета.

Писав якимось із приводу цього відомий російський поет С.Маршак у вірші «На захист дітей». Ім'я повинне бути не тільки милозвучним, але й підходити дитині, враховуючи час народження, навіть, прізвище та по батькові.

Ну що ж, друзі, починаємо наш вечір.

(Звучить музика).

Ведуча. Зараз кожна команда повинна вибрати собі назву, але пояснити, чому саме таку.

(Команди підбирають назву. В цей час звучить музика).

Ведуча. Шановні болільники, прошу уважно слідкувати за відповідями команд і підтримувати команди. За правильну відповідь у кожному конкурсі команда одержує один бал. Ну, що ж, друзі, готові? Бажаємо успіху.

(Команди оголошують назву).

Перший конкурс

Кожна команда повинна скласти чоловіче та жіноче ім'я з букв, які вона одержала і назвати ці імена.

1. Складіть і назвіть чоловіче ім'я, що походить від грецького «землеробець» *(Георгій).*

Складіть і назвіть жіноче ім'я, що походить від слов'янського «яскрава», «славна» *(Ярослава).*

2. Складіть чоловіче ім'я, що походить від грецького «послідовний» *(Мефодій).*

Складіть і назвіть жіноче ім'я, що походить від давнього єврейського «пламенева», «вогненна» *(Серафима).*

3. Складіть і назвіть чоловіче ім'я, що походить від грецького «виконуючий нележку працю» *(Савелій).*

Складіть і назвіть жіноче ім'я, яке походить від грецького «чиста» *(Катерина).*

4. Складіть і назвіть чоловіче ім'я, що походить від латинського «Прихильник Сулли» *(Силантій).*

Складіть і назвіть жіноче ім'я, яке походить від латинського «небесна» *(Селестина).*

5. Складіть і назвіть чоловіче ім'я, що походить від грецького «той, що одержав перемогу над народом» *(Никодим).*

Складіть і назвіть жіноче ім'я, що походить від грецького «захисниця» *(Олександра).*

6. Складіть і назвіть чоловіче ім'я, що походить від грецького «народжений матір'ю» *(Митрофан).*

Складіть і назвіть жіноче ім'я, що походить від грецького «дружина правителя» *(Василина).*

Гра з уболівальниками (під час підготовки команд)

1. Назвіть ім'я та прізвище видатної жінки, першої жінки-математика, яка не мала права одержати освіту на батьківщині, і одержала її за кордоном. *(Софія Ковалевська).*

З російської літератури:

Средь шумного бала, случайно

В тревоге мирской суеты

Тебя я увидел, но тайна

Твои покрывала черты.

Лишь очи печально глядели,

А голос так дивно звучал,

Как звон отдаленной свирели,

Как моря сверкающий вал.

2. Назвіть повне ім'я автора. Ці рядки написав? *(Толстой Олексій Костянтинович).*

3. Хто з російських царів зруйнував Запорізьку Січ? *(Петро I, Катерина II, Микола II).*

4. Назвіть ім'я жінки, портрет якої написав видатний художник Леонардо да Вінчі, посмішку якої знає весь світ. *(Мона Ліза, Джоконда).*

5. Назвіть ім'я лєнінградського геофізика, який відкрив родовище залізної руди на території Полтавської області. (*Андрій Олександрович Строна*).

Ведуча. Шановні друзі! Ми знаємо багато прикладів, коли письменники чи поети писали свої твори не під своїм ім'ям, а брали собі псевдоніми. Цей псевдонім служив їм другим ім'ям. І, навіть, коли називають справжнє ім'я письменника чи поета, не завжди знають, про кого йде мова.

Зараз ми з вами перевіримо і згадаємо справжні імена та прізвища видатних людей, псевдоніми яких нам відомі і навпаки.

Другий конкурс

Ви бачите зашифрований портрет. Щоб відповісти, чий це портрет потрібно назвати ім'я цієї людини, відповісти на питання.

Кожна команда вибирає номер запитання і відповідає на нього. Якщо відповідь правильна, команда одержує один бал і відкривається квадрат під цим номером.

Якщо відповідь неправильна, то право ходу переходить до іншої команди. Хто перший відгадає, чий портрет зашифрований, той одержує ще один бал.

1) Його справжнє ім'я Семюель Клемент. Назвіть його псевдонім. Серед його творів – «Принц та жебрак». (*Марк Твен*).

2) Її звали Марія Вілінська, але стала відомою під чоловічим ім'ям. Назвіть псевдонім видатної української письменниці. (*Марко Вовчок*).

3) Назвіть ім'я видатної української письменниці, поетеси, відомої під псевдонімом Леся Українка. (*Лариса Косач*).

4) Назвіть псевдонім, під яким писав відомий російський письменник Олексій Максимович Пешков. (*Максим Горький*).

5) Назвіть ім'я та справжнє прізвище дитячого письменника, відомого під псевдонімом Гайдар. (*Аркадій Голіков*).

6) Назвіть ім'я, дане при народженні видатному українському гетьману, який возз'єднав два великі слов'янські народи: український та російський. (*Богдан-Зіновій Хмельницький*).

Відкрито портрет української співачки Таїсії Повалій, звучить козацький марш.

Ведуча. А зараз я хочу познайомити вас із сторінкою нашої історії, славної історії запорізьких козаків. *Сценка.*

«Як тебе звуть, - не знаю»

«Яремою»

«А прізвище?»

«Прізвища немає?»

«Хіба байстрюк? Без прізвища?»

Запиши Микола у реєстр, нехай буде...

Нехай буде Голий, так і пиши!»

Микола: «Ні, погано! Ну, хіба Бідою?»

Микола: «І це не так»,

«Стривай лишень, пиши Галадою».

Ось і з'явилося прізвище у молодого гайдамаки. Так і записувалися під новим іменем, прізвищем козак на Січі, щоб не знайшли втікача його хазяїн хоч до самої Січі, щоб не знайшли втікача його хазяїн хоч до самої Січі прибувай та козацькі реєстри гортай – шукай вітра в полі.

А крім того, всім відомо, що мужні воїни цієї волелюбної республіки любили давати своїм товаришам по зброї ще й різні дотепні, а часто-густо й кумедні наймення, прізвиська, що згодом закріплювалися навіки за їхніми носіями як прізвища.

Прислухаємося до переклички козаків – і уявляємо характер уподобання, настрою

кожного з них: Вернигора, Вершигора, Вернидуб, Гризидуб, Прядивус, Крутивус, Добридень, Гуляйдень, Тягнирядно, Непийпиво, Неїжмак і т.д. І так без кінця-краю...

Багато з цих прізвиськ, які перейшли в прізвища (навіть усі) так у нашому народі й закріпилися. А ми знаємо, що повне ім'я людини не існує без прізвиська.

Ось ми з вами й ознайомились з тим, яку роль грають псевдоніми видатних людей. Нерідко за ними ховались автори, щоб їх не переслідували. З тією ж метою, але враховуючи характер, силу, зовнішність, придумували прізвиська і січовики.

А зараз, друзі, переходимо до наступного конкурсу.

Третій конкурс

Кожна команда одержує картку. В пусті квадратики треба вписати жіноче чи чоловіче ім'я, щоб в доповненні з написаним одержати будь-яке слово. Ім'я може бути повним чи пестливим.

1. Дов <u>Іра</u>	4. Ба <u>Лада</u>	7. <u>Галя</u> вина
2. До <u>Віра</u>	5. <u>Варя</u> г	8. <u>Віктор</u> ина
3. Д <u>Оля</u>	6. <u>Ян</u> тар	

Назвіть почуття людей, що співзвучні з іменами людей. (*Віра, Надія, Любов*).

Назвіть ім'я, що означає «перемога». (*Вікторія*).

Дорогі друзі. А зараз ми з вами згадаємо історію назви деяких міст.

Четвертий конкурс

1. Назвіть місто, що є столицею молодієї європейської держави. Це місто засновано трьома братами та сестрою. Старший з братів став першим князем цього міста. На його честь і назвали місто. (*Київ – столиця України*).

2. Назвіть місто, що є обласним центром в Україні, а також є річковим і морським портом, центром суднобудівництва. Його назва в основі має чоловіче ім'я. (*Миколаїв*).

3. Назвіть місто, що є індустриальним центром і центром залізорудного басейну. По одній з легенд це місто назване ім'ям козака, який перший оселився на місці. Цей козак був кривий. (*Кривий Ріг*).

4. Назвіть місто, що розташоване в європейській державі. Заснував його один з монархів, великий полководець, колекціонер, книголюб, правитель. На його честь названо місто. (*Санкт-Петербург*).

5. Назвіть місто в молодій європейській державі, що є обласним центром і назване ім'ям видатного поета, письменника цієї держави. (*Івано-Франківськ*).

6. Назвіть місто в Україні, що є обласним центром. Це місто збудовано в 13-му віці галицьким князем Данилом Романовичем на честь його сина. (*Львів*).

Ведуча.

Шановні друзі! Ми з вами пройшлися по сторінках історії. А зараз ми побуваємо у прекрасному духмяному саду, де ростуть чудові квіти. Вони порадують наше око різноманітними формами, барвами і красою.

Але нам нікуди не треба йти, ми вже з вами в саду.

Наступний наш конкурс полягає в тому, щоби за описом квітки чи за легендою ви назвали ті квіти, про які йде мова. Назви квітів пов'язані з іменами людей.

Отож, будьте уважні, слухайте легенди. Перед вами квіти. Прохання до болільників уважно слухати відповіді команд, але не підказувати.

Кожна команда вибирає собі питання.

(Команди вибирають номерки з питанням. Ведуча читає опис квітки чи легенду. Команди готуються і відповідають, за правильну відповідь команда одержує один бал. Якщо команда не відповідає на питання, допомагають її уболівальники. За правильну відповідь уболівальники одержують квітку. Хто з уболівальників одержить їх найбільше, той переможе. Під час жеребкування звучить музика. Всі квіти стоять на столі. Після

проведення жеребкування починається конкурс).

П'ятий конкурс «Диво - квіти»

1. Одна з легенд розповідає, що якимось богиня Венера спустилась з Олімпу на землю, аби побродити прекрасними мальовничими, завітчаними галявинами. Вона замріяно сіла над срібноголосим струмочком з кришталево-чистою водою й милувалася смарагдовим килимом трав, райдужним квітограєм різнобарвних пелюсток. Потім богиня скинула з ніг свої сандалети і пішла босоніж по шовковистій траві, а черевички так і залишились серед зелені трав на лісовій галявині понад струмком. Через деякий час вони проросли, випустили стебла, розкрились широким листям. В час раннього літа на верівках стебел розкрились небаченої досі краси квіти, що формою однієї з пелюсток нагадували взуття самої богині краси. «Венерині черевички» – так іноді звать їх. Назвіть цю квітку. (*Орхідея*).

2. Цариця квітів відома сорок століть. У древньому Римі нею нагороджували воїнів за героїзм.

Грецький міф. На святі богів пролита декілька краплин нектару – напій безсмертя. Враз вирости білі квіти, а червоними стали від крові богині любові Афродіти, яка вколола пальця шипами. В одній з північних країн поважний орден – Орден білої... Що це за квітка? (*Троянда*).

Стародавні греки вважали, що троянда символізує – приватність нашого людського життя, яке минає так само швидко, як в'яне духмяний цвіт цариці квітів. Крім того троянда, завдяки кулястій формі бутона, у греків була ще й символом нескінченності.

3. З давніх-давен користувалася великою повагою. Король франків Хлодвіг одержав перемогу над германським племенем біля річки Лі, де росли ці прекрасні квіти. На гербі й прапорі Франції з'явилися три цих квітки. В Парижі в Луврі стоїть золота статуя. На коні сидить дівчина в рицарських шатах і держить спис з прапором. Це героїня Франції Жанна Д'Арк. Що це за квітка? (*Лілія*).

Жанні Д'Арк посмертно присвоєно ім'я дю-Лі-Ліленна.

4. В 1805 році німецький вчений Олександр Гумбольдт повернувся з Південної Африки. Він привіз клубні невідомої американської рослини. Це квіти червоні й рожеві, білі й бурякові. Назвали їх на честь російського академіка Георгі. Що це за квітка? (*Георгіни*).

5. Ця квітка вирощена на честь подвигу силача Сімеона, який вийшов переможцем у боротьбі з царем звірів. Цвіте жовтими квіточками. Назвіть цю квітку. (*Левина паща*).

6. Символ природи, що оживає. Стародавні скульптори зображали Афіни у вигляді прекрасної жінки з вінцем цих квітів на голові. Через дві тисячі років Поте мріяв, щоб на його батьківщині у Веймарі процвітало мистецтво й цвіли ці квіти. У Веймарі – квіти Поте. Є різні сорти цих квітів:

Доктор Фауст – чорного кольору;
Мефістофель – яскраво-червоного;
Маргарита – ніжно-блакитного.
Як називаються ці квіти? (*Фіалки*).

Ну а тепер я хочу запропонувати вам назвати ще ті рослини і квіти, трави й ін., які мають назви співзвучні з іменами людей.

(*Команди називають: мальва, нарцис, Іван-чай, Іван-да-Мар'я, виноград Лідія, васильки, маргаритки*).

За кожну правильну відповідь кожна команда одержує один бал. Якщо команди не дають правильну відповідь, допомагають уболівальники.

Ведуча: А зараз давайте подумаємо, чи є зв'язок між іменами квітів та літературними творами чи кіно. Хто назве літературні твори чи художні фільми, що мають назву, або

імена героїв цих творів і назви квітів одночасно?!

(«Майстер і Маргарита» Булгакова, «Зелені млини» Василя Земляка, головна героїня Мальва, фільм «Дика Роза»).

Питання для вболівальників.

1. Назвіть прізвища, які мають походження від імені людей. (*Іванов, Петров, Пилипенко...*)

2. Назвіть міста, річки, географічні об'єкти, що мають назви співзвучні з іменами людей. (*Лена, Юра, Серьожка, Володимир, Ольга*).

3. Назвіть лікарські рослини, назви яких мають походження від людських імен. (*Іванда-Мар'я, Іван-чай, Валеріана*).

Ведуча: Добре. Ми з вами побували у прекрасному духмяному саду, де цвітуть чудові духмяні квіти і веселять наше око різноманітними барвами. А зараз, я пропоную вам доторкнутися до чарівного світу музики.

Шостий конкурс «В оперному театрі»

Ми з вами, дорогі друзі, переносимо свої мрії в оперний театр.

(*До кожного питання звучить фонограма*).

1. 27 жовтня 1836 року в Петербурзі виконувалась опера «Життя за царя» – перша російська опера. Вона має й іншу назву. Музика М. Глінки увібрала всі найкращі особливості народного музичного мистецтва. Не всі слухачі прийняли доброзичливо цю незвичну для дворянського вуха музику. В цей час в Росії частіше лунала музика зарубіжних композиторів.

Опера М. Глінки має назву «Життя за царя», або ще названа ім'ям головного героя, народного героя, який ціною свого життя загубив ворогів, завів їх у болото. Як називається опера? (*«Іван Сусанін»*).

2. О.С. Пушкін своїми віршами захищав М. Глинку. Опера М. Глінки на слова О.С. Пушкіна з іменами головних героїв. В ній розповідається про велике і щире кохання, яке перемагає зло. Назвіть цю оперу. У цьому творі одним з героїв є велетенська голова. (*«Руслан і Людмила»*).

М. Глінка говорив своїй сестрі: «Твого Михайла зрозуміють тоді, коли його не буде», але він помилився. Одного разу після закінчення Кримської війни в дім Глінки прийшов молодий офіцер. Він приніс опалені вогнем нотні листки з записом музики Глінки. Ноти були з героями-захисниками Севастополя на бастионах. Хіба це не народне визнання? До речі, цим молодим офіцером був Лев Миколайович Толстой.

3. Найвищим досягненням М.В. Лисенка в галузі оперної музики слід вважати героїко-патріотичну оперу 1880-1890 рр. (Лібрето М. Старицького за М.В.Гоголем). Ця опера написана за традиціями М. Глінки і Могучої кучки. Ідея любові до батьківщини, непохитна віра у незламну моральну силу народу насичує увесь твір. Тому показ народної маси займає в опері дуже значне місце.

Центральний персонаж опери (його ім'ям названо оперу) показаний як народний месник за покривджену польською шляхтою Україну і охарактеризований в музиці рисами епічної могутності й щирої людяності. Найяскравіші епізоди, що розкривають героїку образу – це його пісня «Гей, літа орел». Це пісня про нездоланну народну силу, яка жорстоко розправляється з ворогами вітчизни. Назвіть цю оперу. (*«Тарас Бульба»*).

4. Ця опера – народна. Вона займає важливе місце в історії дожовтневого українського музично-театрального мистецтва. З моменту виходу у світ – 1819р. п'єси І. Котляревського, за якою написано оперу з однойменною назвою, стала улюбленою серед простого народу, успішно витримавши випробування часом, не втратила своїх ідейно-художніх якостей до наших днів. Основна ідея п'єси – соціальна нерівність, що перешкоджає героям на шляху до щастя. І. Котляревський показує моральну перевагу

простих людей, чесних трудівників, перемогу чистого і глибокого почуття над негідними розрахунками тих, хто вважає що за гроші можна купити любов і честь. М. Лисенко до кінця розкрив у музиці образи і драматичні положення п'єси, виніс народну пісню у високохудожній професіональній обробці на велику оперну сцену. (*«Наталка Полтавка»*).

5. Ця опера є найбільшим за значенням і цілісністю твором А. Мусоргського. Новизна її порівняно з іншими операми того часу полягала, насамперед, у тому, що тут рушійною силою є народ, його ставлення до подій. Ненависть народу до царя-злочинця, вбивці і є основою загибелі й трагедії царя. Ця основна ідея опери висловлювалась устами юродивого, як виразника потаємних дум сподівань народу. Опера названа ім'ям царя-вбивці – головного героя...

У 1881 році оперу було знято з репертуару як «крамольну». У середині 90-х років Римський-Корсаков частково переробив її, заново інструментував, і в такому вигляді вона була нарешті знову поставлена на оперній сцені в Петербурзі. Успіх опери був дуже великий, і вона набула популярності. В наш час опера відновлена в її справжньому вигляді. Назвіть цю оперу. (*«Борис Годунов»*).

Перед тим, як написати цю оперу П. Чайковський довго шукав сюжет. Йому хотілось написати про простих людей, переживання яких були б йому близькі і зрозумілі.

Одного разу Петро Ілліч в гостях у відомої співачки Лавровської, яка у відповідь на нарікання Чайковського на відсутність хорошого сюжету для опери, запропонувала йому поему О. Пушкіна. Прийшовши додому, він перечитав її і натхненний геніальним твором, почав писати оперу.

Основним в опері є образ героїні, до якої Чайковський ставився з великою любов'ю і ніжністю. Особливе місце в опері за новизною і своїм значенням займає «сцена листа героїні».

Оперу названо ім'ям головного героя, який з байдужої людини перетворюється на ніжного люблячого до розпачу чоловіка. Назвіть цю оперу. (*«Євгеній Онегін»*).

Ведуча. Дорогі друзі! Ось ми з вами і доторкнулись до великої цінної власності людини: її ім'я, а разом з цим згадали сторінки історії, географії, культури.

Я надаю слово лічильній комісії, яка підведе підсумки конкурсів.

(*Далі йде нагородження команди, що перемогла, і найактивнішого вболівальника*).

Ведуча. Дякуємо вам за увагу і бажаємо успіху! До побачення!

Методика проведення позакласних заходів з естетичного виховання

Естетичне виховання – це процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві і дійсності, здатність до творчого самовиявлення, властивій людині.

Показником рівня естетичного і загального розвитку підлітків є їхня творча активність, що творчо перетворює дійсність.

Творча дійсність – це діяльність, у результаті якої створюються нові матеріальні і духовні цінності. Творчої особистості притаманні такі якості, як напруженість уваги, вигадка, дар передбачення, просторовість знань, оригінальність мислення, ініціативність, завзятість, висока самоорганізація, колосальна працездатність, креативність.

Є багато форм позакласної діяльності, що спрямовані на удосконалення рівня естетичного, естетичного й інтелектуального розвитку школярів, особливо старшокласників.

Серед них значне місце посідають розважальні вечори, творчі конкурси.

Розважальні вечори

Серед усіх масових позакласних заходів найпопулярнішими серед школярів є саме вечори. Вони можуть бути різноманітними за своєю тематикою і формами проведення. Наприклад, у формі змагання (як між класними командами, так і між окремими учасниками); поетичні і музичні вечори, конкурси «Містер і Міс школи», вечора-бали з приводу свят і т.д.

Основною *метою* розважального вечора є змістова організація дозвілля школярів, сприяння розвитку здібностей, учнівської самодіяльності та творчості, розширення кола спілкування.

Розважальні вечори – це найбільш масова форма позакласної роботи з прищеплення естетичної культури школярам. Така форма роботи сприяє виявленню інтересів, здібностей і талантів школярів і дає можливість залучити їх у шкільні гуртки і секції – художні, танцювальні, музичні (хор), театральні і т.п.

Беручи участь в проведенні подібних вечорів учні одержують можливість виявити себе в різних видах діяльності, пов'язаною з музикою, поезією, театром, живописом, танцем і т.п. Тут зненацька можуть проявитися дитячі таланти і тому добре організована і вміло поставлена позакласна робота це один з найбільше ефективних засобів пробудження в учнів інтересу до різних видів мистецтва. За допомогою розважальних заходів педагог знайомить дітей з різноманітними формами творчої діяльності, що само по собі припускає активізацію емоційної і інтелектуальної сфер, розвиток гостроти і тонкощів переживань, естетичних почуттів.

Пробудження творчої активності учнів відбувається й в процесі самостійної творчої діяльності учнів. При цьому педагог не ставить окремо завдання – навчити підлітків естетично сприймати мистецтво, спираючись на чуттєво-емоційну сферу і на спеціальні художньо-естетичні знання, а повинен намагатися урізноманітнити форми включення учнів у творчу діяльність.

Організація і проведення шкільних вечорів – загальна справа всього педагогічного й учнівського колективів. У великих школах вечори можна проводити на паралелі і пов'язувати їхню тематику з наступаючими святами. Після затвердження теми обирається оргкомітет з найбільш ініціативних учнів. Участь вчителя обмежується роллю консультанта.

Оргкомітет розподіляє завдання між окремими учнями, готує матеріальну базу для проведення вечора, проводить репетиції. До участі у вечорі можна залучити значну кількість учнів. Спочатку призначають ведучих (як правило, їх двоє). Ведучі повинні добре знати програму вечора, мати гарну дикцію і, по-можливості, артистичні дані. У зв'язку з ймовірними несподіванками доцільно мати запасного ведучого. Вступні слова, як правило, доручаються одному вчителю і двом-трьом учням. Великої роботи вимагає оформлення приміщення, випуск стінгазети до вечора, виготовлення оголошень і запрошень. Під час вечора для учнів можна передбачити консультації «довідкового бюро»; роботу «веселої пошти». Якщо сценарій вечора містить конкурси, то до складу журі можуть входити як вчителі, так і учні. Оргкомітет проводить генеральну репетицію, під час якої хронометруються всі номери. У ході вечора одночасно може проводитися кілька конкурсів, що чергуються художніми виступами, іграми і різними розвагами. Оскільки термін проведення вечора не повинен перевищувати 2-3 години, остаточну програму

затверджують тільки після репетиції. Запрошення видають за день до початку вечора.

Програма вечора залежить не тільки від теми, але і віку учнів, що беруть у ньому участь. Успіх вечора в значній мірі залежить від того, як він починається. Досвід показує, що вдалий початок створює потрібний настрій і визначає інтерес присутніх до усього того, що відбувається на вечорі. Вступ до вечора можна пов'язати з оформленням приміщення, у якому він проходить. Обов'язковою частиною вечорів є хореографічні номери, пісні, вірші, номери художньої самодіяльності. Основна мета організувати відпочинок учнів. Масові ігри піднімають настрій, активізують аудиторію і є розрядкою перед конкурсами і номерами програм.

Літературно-музична вітальня

Це форма організації дозвілля учнів в позаурочний час. Вона може проводитися як у класі, так і серед паралелі класів. Організація і проведення вітальні здійснюється творчою групою учнів під керівництвом класного керівника або вчителя літератури, музики, образотворчого мистецтва.

Мета – формувати естетичні смаки учнів; знайомити з історією виникнення літературно-музичних віталень і відродженням їх у наші дні, підвищувати рівень емоційної і естетичної культури, формувати уміння і навички організації, смаку, потребу в творчому пошуку шляхів самовираження через виконавську й організаторську діяльність.

I. Підготовчий етап містить у собі:

1. Вибір теми;
2. Визначення мети і завдань проведення;
3. Створення творчої групи (сценаристи, головний режисер, режисери-постановники, художник і музичний оформлювач, виконавці, організатори);
4. Розподіл обов'язків;
5. Оформлення приміщення;
6. Підготовка запрошень.

II. Проведення літературно-музичної вітальні

План проведення:

1. Вступне слово ведучого (про історію виникнення салонів, літературних і музичних віталень).
2. Представлення господарки вітальні і гостей-учасників (залежно від цілей і завдань, представлення учасників може відбуватися в плинні засідання).
3. Прослуховування музичних і літературних творів, повідомлення фактів з життя авторів.
4. Обговорення новинок літератури, музики, культури.
5. Знайомство з новими іменами, виконавцями, художниками.
6. Презентація знаменних дат, ювілеїв місяця.
7. Танцювальна програма.
8. Заключне слово ведучих, господарки гостинної. Прощання гостей.

III Підведення підсумків.

Теми засідань вітальні можуть бути присвячені ювілейним датам і святкам. Зокрема: «Маєстро Моцарт», «Тема кохання у літературі та музиці», «Мюзикл –

легкий жанр?», «Творчість поетів мого часу», «Квіти улюбленому поету» тощо.

Творчі конкурси

Конкурс є формою змагання колективів або змагань на особисту першість, яке проводиться задля підвищення інтересу дітей до тої чи іншої галузі науки, мистецтва, спорту та виділити кращих, залучити учнів до суспільно-корисної праці.

Мета і завдання конкурсу – розвивати творчі здібності учнів, пізнавальні інтереси, уміння і навички творчо підходити до вирішення поставлених завдань.

Конкурс може бути самотійною формою роботи або складовою частиною вечора, зльоту, тематичної конференції і т.д. У зв'язку з конкурсом, звичайно, улаштовуються виставки, які мають відобразити творчість школярів (малюнки, твори, вироби) та можуть бути тематичними (до теми конкурсу) або звітними (про екскурсії, походи, проекти).

Конкурс може бути заочним або очним та проводитися як окремий захід. Також конкурсна програма може містити підведення поміжних підсумків заочного етапу конкурсу.

Отже, на сьогодні форми організації та проведення творчого конкурсу настільки різноманітні, що навіть немає можливості привести усі його інтерпретації. Однак, якщо конкурс оголошений як творчий, його змістом є нестандартні, нові, непередбачувані завдання для учасників.

Тематика творчих конкурсів: конкурс літературних творів «Надія Криворіжжя», «Турнір юних фізиків-винахідників», «Дитина року», «Найрозумніший», «Юні математики», «Конкурс митців та аматорів» тощо.

Виділимо основні **етапи організації та проведення творчого конкурсу:**

I. Підготовка творчого конкурсу:

1. Вибір оргкомітету;
2. Розподіл обов'язків між членами оргкомітету (відповідальні за розробку положення про конкурс, оформлення приміщення, наочність, музичне оформлення й ін.);
3. Розробка положення про конкурс. У положенні відбиваються мета і завдання конкурсу, критерії оцінки, склад журі конкурсу, нагородження, номінації, визначаються дата, час і місце проведення конкурсу, призначаються відповідальні за його проведення, оргкомітет.
4. Оформлення приміщення, запрошення журі, гостей.

II. Проведення творчого конкурсу:

1. Вступне слово ведучого;
2. Представлення учасників, членів журі.
3. Конкурсна програма.

III. Підведення підсумків конкурсу. Нагородження учасників.

Окремі етапи конкурсу варто оцінювати своєчасно, використовувати спеціальні елементи наочності – демонстративні табло, дошки, на яких зазначаються бали учасників. Велике виховне значення мають виступи членів журі як після окремих конкурсів, так і наприкінці, де аналізуються найцікавіші учасники, ідеї, творчі підходи, артистичність учнів, уболівальників.

Конкурсна програма має складатися також з цікавих доповідей, виступів художньої самодіяльності, експрес-конкурсів для уболівальників.

Веселі конкурси

1. Представте й зобразіть мімікою, ходою, звуками:

- ✓ стривоженого кота,
- ✓ засмучено пінгвіна,
- ✓ захопленого кролика,
- ✓ похмурого орла,
- ✓ розгніваного поросяти.

2. Спробуйте зобразити ходу:

- ✓ людини, що тільки що перемогла,
- ✓ людини, у якої тиснуть черевики,
- ✓ людини, у якої почався гострий приступ радикуліту,
- ✓ людини, що опинилася вночі у лісі.

3. Доскладайте таким чином, щоб вийшли вірші:

- ✓ Шла собака по роялю, говоря примерно так ...
- ✓ Вы слышали, на базаре чудо-птицу продавали?..
- ✓ В зоопарке плачет слон: увидал мышонка он...
- ✓ Удивляется народ: почему сердит Федот? ...
- ✓ Царь издал такой указ: «Всем боярам в тот же час..

4. Згадайте якнайбільше назв кінофільмів і із цих кінофільмів складіть веселу розповідь. Вам легше буде її скласти, якщо назви фільмів ви запишете на листочку.

5. Намалуйте гарну медаль, яку можна було б вручити друзям за особливі заслуги, наприклад:

- ✓ За шоколадополюбляння.
- ✓ За калюжопрохідність.
- ✓ За швидкісне зав'язування шнурків.
- ✓ За найефективнішу їзду по сходах.

Методика проведення батьківських зборів

Класні батьківські збори є важливою колективною формою роботи класного керівника з батьками учнів свого класу. Проводяться вони не рідкіше 3-4 разів на семестр.

Систематичне проведення класних зборів сприяє формуванню громадської думки батьків та об'єднанню їх в єдиний колектив.

На них обговорюють найважливіші питання виховання дітей у школі й у сім'ї. Добре підготовлені та вміло проведені збори допомагають краще організувати виховання дітей.

Тематика класних зборів різноманітна і визначається загальними завданнями виховання, умовами навчально-виховної роботи в даному класі, рівнем загальної культури та педагогічного кругозору батьків.

Класний керівник не може обмежуватися лише інформацією про підсумки успішності та про стан дисципліни учнівського колективу. Важливо ознайомити батьків з передовим досвідом сімейного виховання, допомогти розібратися в складних питаннях виховання дітей, ознайомити батьків і з планами класного керівника, класного колективу.

У методичному листі «Про роботу класного керівника» зазначається, що: *«поряд з педагогічною освітою на батьківських зборах відбувається обмін досвідом виховання дітей у школі та в сім'ї, обговорення вдалих і невдалих засобів і прийомів виховання, що їх використовують різні батьки. Досвідчені класні керівники прийшли*

до висновку, що помилки батьків у вихованні своїх дітей не завжди треба піддавати колективному обговоренню; враховуючи конкретну ситуацію, на них буває доцільно вказати батькам в індивідуальній бесіді».

Класні батьківські збори можуть проходити в різній *формі*: у вигляді лекцій або доповідей класних керівників, виступів самих батьків з обміну досвідом виховної роботи з дітьми, з залученням учнів, показом їх класних робіт і художньої самодіяльності, демонструванням кінофільмів.

Нерідко класні керівники проводять і *тематичні збори*. Мета їх – озброїти батьків конкретними педагогічними знаннями, ознайомити з передовим досвідом виховання в сім'ї. Тематику зборів намічаються залежно від конкретних виховних завдань та від запитів батьків. Саме життя школи, класу підказує теми зборів. Вони проводяться, наприклад, з таких тем: «Як допомагати дітям добре вчитися?», «Привчання школярів до посильної праці», «Виховання у дітей любові до Батьківщини», «Про вибір професії», «Про виховання правдивості та чесності», «Виховання павичок і звичок культурної поведінки в сім'ї», «Що і як читати дітям», «Про заохочення та покарання дітей у сім'ї», «Авторитет і особистий приклад батьків», «Про участь дітей у побутовій праці», «Про виховне значення дитячих ігор» тощо. Тут названо теми переважно для батьків учнів 4-8 класів. Для батьків старшокласників можна провести збори на такі теми: «Роль сім'ї у розвитку пізнавальних інтересів учнів», «Розумове виховання дітей у сім'ї», «Наукова організація навчальної праці школяра».

Тематичні збори не слід обмежувати доповіддю чи лекцією. Дуже важливо забезпечити обмін досвідом сімейного виховання. Так, на зборах, присвячених організації режиму школярів, батьки можуть розповісти про розпорядок дня дітей, про участь їх у посильній праці, про організацію позакласного читання. Перед зборами про привчання дітей до дисциплінованості класний керівник радить батькам поділитися досвідом про те, як вони привчають дітей до працьовитості, як контролюють їхнє навчання, як виховують у них навички та звички культурної поведінки. Маючи заздалегідь поставлені питання, батьки добре продумують їх і розповідають про свої утруднення у вихованні.

Батьки – не лише слухачі, а й пропагандисти досвіду виховання. Вони не завжди можуть пояснити, як досягли успіху у вихованні. Завдання класного керівника – допомогти добре підготуватися до зборів.

Недоречно на зборах випинати негативні аспекти діяльності окремих учнів, дорікати батькам за прогалини і недоречності їхніх дітей у навчанні та поведінці. Така тенденція для класного керівника ставить окремих батьків у незручне становище, призводить до того, що батьки учнів, які мають прогалини у навчанні, недоліки у поведінці, перестають відвідувати збори, а педагоги втрачають своїх союзників у вихованні школярів.

Провідне місце на зборах мають займати питання психолого-педагогічної просвіти батьків. У цьому плані повинна бути продумана система, яка охоплювала б весь період навчання дітей, застерігала від випадковостей, виключала дублювання. Батьки мають пройти разом з класним керівником своєрідну школу сімейного виховання.

На жаль, як констатують учені, сучасні батьки зазнають *труднощів у вихованні* своїх дітей. Серед багатьох причин можна виділити наступні:

1. Мала кількість дітей у родині, особливо протягом останніх 30 років. У таких родинях діти не одержують практичних навичок по догляду й вихованню за своїми братами й сестрами.

2. Молоді родини, як правило, живуть окремо від своїх батьків, що знижує вплив старшого покоління на дітей.

3. Зростаючі соціальні й економічні труднощі знижують рівень внутрішньо сімейного емоційного настрою.

4. Більшу частину вільного часу як батьки, так і діти проводять за телевізором або за комп'ютером, не залишаючи вільного часу на спілкування один з одним.

Причин, що заважають гарним стосункам дітей і батьків, дуже багато. І на сьогодні, на жаль, можна із упевненістю говорити про те, що в багатьох родинях обстановка неблагополучна, незалежно від їхнього матеріального становища.

На формування особистості дитини великий вплив чинить увесь спосіб життя. І якщо батько й мати мають про сімейний спосіб життя неправильні уявлення, то це негативно позначається на розвитку дитини.

У сучасних родинях фахівці виділяють наступні *помилки батьків*:

1) неприйняття своєї дитини (не та стать, дитина схожа на члена родини, що не подобається, або дитина народилася у ранньому змушеному шлюбі);

2) неузгодженість між дорослими, батьками, бабусями з дідусями в питаннях виховання;

3) невідповідність вимог батьків можливостям дітей (батьки хочуть від дітей більше, ніж ті можуть);

4) негнучкість поведінки батьків стосовно дітей (однакова стратегія поведінки у всіх ситуаціях, до всіх дітей, особливо якщо це одностатеві діти, погодки й т.д.);

5) нерозуміння своєрідності особистості дитини (порівняння дитини з іншими дітьми);

б) якщо в родинях має місце інверсія подружніх відносин; тато бере роль мами, мама – роль тата, діти перестають розуміти – у чому полягають ролі мами й тата, у результаті чого відбувається змішання ідеалів, втрачається вплив батьків на дітей, а як наслідок – у дитини виникає конфлікт з самим собою.

На жаль, взаємини школи й родини, учителів і батьків не завжди бувають гарними, а їхні дії найчастіше неузгоджені. Однією із причин конфліктів між родителями й дітьми є низька педагогічна й психологічна культура батьків, і школа повинна стати головним помічником, поставивши перед собою завдання психологічної освіти.

З лекціями, повідомленнями з проблем сімейного виховання повинен, як правило, виступати класний керівник. Він як ніхто інший знає і відчуває ті труднощі, з якими зустрічаються батьки у вихованні своїх дітей певної вікової групи. Інтерес батьків до педагогічної інформації зростає, коли учитель-вихователь ілюструє теоретичні положення яскравими прикладами з життя і діяльності учнівського колективу або проблем сімейного виховання, не називаючи конкретних імен. Якщо хтось із батьків і пізнає у наведеній ситуації свої дії, дії сина чи доньки, то хай подумає про це сам-на-сам. У таких лекціях батьки повинні показувати можливі шляхи розв'язання проблем сімейного виховання.

У рамках зборів цікавою формою, що сприяє підвищенню педагогічної культури батьків, є включення їх у розв'язання педагогічних ситуативних задач з

питань сімейного виховання.

Підготовка класних батьківських зборів – складна і відповідальна справа. Характер цієї підготовки залежить від змісту і форм проведення зборів.

Класний керівник, намітивши день проведення зборів, напередодні відвідує деякі сім'ї і в безпосередніх бесідах з батьками визначає питання, які їх цікавлять.

В ході підготовки батьківських зборів необхідно:

1. Визначити порядок денний.
2. Продумати форму проведення зборів та виділити осіб, які повинні відповідати за їх підготовку.
3. Безпосередньо підготувати збори відповідно до наміченого плану (підготовка доповіді, виступів, батьків, вчителів та учнів, організація виставки, підготовка рішення зборів).
4. Забезпечити явку батьків на збори.

Крім добре оформлених оголошень в школі, в місцях роботи батьків слід ще своєчасно послати додому спеціальні повідомлення у вигляді запрошень. Повідомлення красиво оформляють за допомогою самих учнів, точно вказуючи час, місце і порядок денний зборів. У запрошенні треба вказати ім'я, по батькові та прізвище обох батьків.

Наводимо можливий варіант.

Шановні Наталіє Іванівно і Сергію Васильовичу!

Батьківський комітет, педагогічний колектив 5-го класу запрошують вас на батьківські збори, які відбудуться 05.04.06р о 19:00 в класній кімнаті № 26.

Порядок денний:

Підсумки навчально-виховної роботи учнів 5-го класу за III чверть (допомагає класний керівник Найда Н. В.)

Лекція: «Індивідуальні особливості фізичного і психологічного розвитку дітей, їх врахування у виховній роботі в сім'ї. (лектор Коваленко С.М., шкільний психолог)

Огляд виставки вишивок, аплікацій, малюнків учнів класу.

Звіт творчих самодіяльних колективів 5-го класу.

Чекаємо вас з радістю.

Батьківській комітет.

Класний керівник.

Вчитель, який готує збори, повинен з'явитись у школу раніше наміченого часу, щоб поговорити з окремими батьками. Ще до зборів він звертає увагу батьків на виставку дитячих робіт, вітрини з літературою, спеціально випущену до зборів стінгазету, дає пояснення та проводить бесіду з батьками.

Проведення зборів. Відкриває збори класний керівник, потім для ведення зборів обирають президію. На кожних зборах ведеться протокол, в якому записується: порядок денний, короткий зміст виступу батьків та працівників школи, задані питання та прийняті рішення. До протоколу додається список присутніх на зборах.

Якщо запланована художня самодіяльність учнів, то її бажано показати на початку зборів, щоб не затримувати дітей. Програма виступу з теми зборів повинна бути розрахована не більше ніж, як на 30-40 хвилин, доповідь вчителя має бути виголошена вільно, в живій літературно-грамотній формі, з використанням цікавих прикладів.

Враховуючи особливості аудиторії (дорослі люди з досвідом), вчитель повинен

тримати себе з великим тактом, не допускаючи повчального тону, різкості у критиці помилок.

Якщо збори проводяться у формі обміну досвідом виховання дітей у сім'ї, то треба уважно і спокійно вислуховувати всі виступи і зауваження батьків. У *заключному слові* вчителю слід тактовно відповісти на питання і сформулювати конкретні пропозиції.

Іноді батьківські збори проходять без активної участі батьків. Так буває тоді, коли класний керівник не підтримує контакту з сім'ями своїх учнів.

Не слід перетворювати збори на судилище над батьками тих учнів, які не встигають чи порушують дисципліну. На такі збори батьки намагаються не приходити або після них вдаються до тілесних покарань школярів. Дуже погано, коли збори перетворюються на нудний монолог класного керівника з переліком оцінок і пропусків навчальних занять школярами. Треба берегти самолюбство батьків.

Рішення, прийняті батьківськими зборами, стосуються і тих батьків, які були відсутні. Тому вчителю при зустрічі з такими батьками необхідно познайомити їх з змістом зборів та прийнятими рішеннями.

Батьківські збори у 6-му класі: Тема: Роль книги у житті людини.

Форма проведення: «круглий стіл».

Збори проходять за участю дітей. Проводиться анкетування батьків та дітей за аналогічними запитаннями. Результати анкетування класний керівник використовує для подальшої роботи з батьками й учнями.

Підтеми для обговорення:

1. Виступ бібліотекаря школи з аналізом читацьких умінь, запитів учнів. Нагородження найактивніших читачів.
2. Виступ учителів-предметників про підручник і основні вимоги до уроку.
3. Виступи батьків і дітей з проблем:
  - а) книга в нашій родині;
  - б) традиції нашої родини;
  - в) ставлення учнів до читання (результати техніки читання в 6-му класі).
4. Відкриття «Книги читацьких рекордів» класу. Найактивніший читач.

Анкета для батьків:

1. Чи полюбляє ваша дитина читати? Яким книжкам вона віддає перевагу?
2. Ваша дитина прочитує книжку швидко чи ні?
3. Які книжки люблять у вашій родині?
4. Ваша дитина вважає книгу гарним подарунком?

Тема: Фізичний розвиток школяра.

Підтеми для обговорення:

1. Фізіологічні проблеми дорослішання дітей (виступ лікаря).
2. Завдання фізвиховання, вимоги до уроку, проблеми класу, шляхи їх вирішення, спортивні гуртки і секції (виступ учителя фізичної культури).
3. Проблеми фізичного розвитку учнів, шляхи вирішення проблеми у класі (виступ класного керівника).

Анкета для учнів:

1. Чи подобаються тобі уроки фізичної культури?
2. Що ти любиш робити на цих уроках?
3. Що б ти хотів виправити в собі за допомогою цих уроків?
4. Що б ти хотів побажати вчителю фізичної культури?

Цікавим буде порівняння результатів анкетування батьків і учнів, проведеного з цієї тематики раніше.

Тема: Від чого залежить результативність шкільного уроку?

Підтеми для обговорення:

1. Аналіз уроків з різних предметів, на яких був присутній класний керівник, проблема активності учнів на уроці (виступ класного керівника).

2. Рекомендації батькам з даної проблеми.

Підсумки минулого навчального року

(тема останніх батьківських зборів у 6-му класі).

Батьківські збори у 7-му класі: Тема: Статеве дозрівання.

Підтеми для обговорення:

1. Значення родини в період статевого дозрівання дитини.

2. Фізіологія підлітка.

3. Шляхи вирішення проблем, пов'язаних зі статевим дозріванням, (педагогічні ситуації для батьків).

Тема: Роль родини в розвитку працездатності учня.

Форма проведення: обмін думками.

Підтеми для обговорення:

1. Роль родини в розвитку працездатності учнів (виступ класного керівника).

2. Значення мотивації в розвитку працездатності учнів.

3. Обмін досвідом родин (трудові традиції родини, значимість доручень тощо).

До зборів проводиться анкетування учнів з теми зборів, результати якого аналізуються класним керівником.

Тема: Воля і її формування.

Підтеми для обговорення:

1. Роль вольових якостей особистості в подоланні інстинктів.

2. Значення родини в подоланні дитиною негативних рис характеру.

3. Думка учнів про себе і свої вольові якості (провести анкетування з оцінювання особистих вольових якостей).

4. Підсумки минулого навчального року

Батьківські збори у 8-му класі. Тема: Роль родини в розвитку моральних якостей підлітка.

Підтеми для обговорення:

1. Тема «Закон і відповідальність» (виступ представника правоохоронних органів).

2. Аналіз класним керівником розвитку колективу класу за кілька років і визначення завдань на майбутнє.

3. Розбір моральних ситуацій.

4. Анкетування дітей і батьків з теми зборів, результати якого класний керівник використовує для поглибленої виховної роботи.

Тема: Здібності й роль родини в їх розвитку.

Форма проведення: «круглий стіл».

Підтеми для обговорення

1. Аналіз уроків за участю адміністрації, керівників гуртків.

2. Сімейний досвід, набутий батьками учнів класу з тематики зборів.

3. Виставка «Світ наших здібностей».

Тема: Психологічні й вікові особливості підлітка.

Підтеми для обговорення:

1. Психологічні й вікові особливості підлітка (виступ психолога).

2. Аналіз процесу дорослішання дітей (виступ класного керівника).

3. Відповіді фахівців на запитання батьків з теми зборів.

4. Підсумки минулого навчального року

Батьківські збори у 9-му класі. Тема: Допомога родині у профорієнтації дитини.

Підтеми для обговорення:

1. Інформація про навчальні заклади, куди може вступити учень після 9 класу.
2. Аналіз професійних інтересів дев'ятикласників і ставлення до цього батьків.
3. Рекомендації психолога з профорієнтації.

Тема: Аналіз навчальної роботи учнів 9 класів.

Підтеми для обговорення:

1. Аналіз ставлення до навчання (виступ учителів основних предметів).
2. Аналіз контрольних робіт, диктантів тощо.
3. Співбесіда адміністрації школи з невстигаючими учнями.

Тема: «Важка» дитина.

Підтеми для обговорення:

1. Виступ класного керівника з теми зборів.
2. Виступ представника інспекції у справах неповнолітніх.
3. Співбесіда відповідних фахівців з батьками.

Тема: Аналіз підготовки учнів до іспитів.

Підтеми для обговорення:

1. Значення родини у відповідальні моменти життя.
2. Готовність учнів класу до складання іспитів.

Цікавою, нетрадиційною формою проведення батьківських зборів є круглі столи, де класний керівник разом з батьками обговорює найбільш важливі питання виховання учнів.

Круглий стіл для батьків. Світ дитячих захоплень

Мета: поглибити знання батьків класу один про одного, більше дізнатися про цікаві епізоди життя батьків, їх захоплення в дитинстві і зараз; виявити творчі здібності батьків; обговорити проблеми позаурочної зайнятості дітей.

Обладнання: бейджики з іменами батьків, плакат "Правила спілкування", магнітофон, фотогазета "В колі дружної родини", анкети дітей.

Хід заходу

Учитель вітається з батьками і оголошує тему і мету зустрічі.

1. Учитель подає правила спілкування:

- Доброзичливість
- Добровільність
- Повага до співрозмовника
- Висловлюватися голосно, чітко і стисло
- У разі незгоди підняти руку вперед
- Рівноправність всіх учасників (включаючи вчителя)

2. Знайомство учасників круглого столу

а) Гра «Сніжний ком». Учасник гри повинен назвати імена всіх попередніх гравців.

б) «Батьківський світ дитинства». По черзі батьки розповідають про свої захоплення в дитинстві, які гуртки, колективи, секції відвідували; вплив цих захоплень на вибір професії та формування особистих якостей характеру.

в) Батьківські імпрізації. Батькам пропонується виконати номер художньої самодіяльності (прочитати вірш чи гумореску, розповісти анекдот, заспівати пісню, станцювати і т.д.)

г) Конкурс «Відгадай, хто це». По фотогазеті батьки впізнають один одного в дитинстві.

3. Обговорення проблемного питання «Позаурочна зайнятість наших дітей».

а) Розповідь вчителя про спортивні секції, гуртки, художні колективи, що працюють в районі.

б) Оголошення результатів анкетування дітей за темою «Чим я хочу займатися після уроків».

4. Вільне спілкування учасників за чашкою чаю.

Підведення підсумків.

Учасники круглого столу беруться за руки і по черзі промовляють своєму сусідові приємні побажання, висказують свої враження від зустрічі.

Відбір методик організації виховної роботи

Ми розглянули різноманітні підходи до методики організації виховної роботи у сучасній школі. У рамках посібника неможливо окреслити всього розмаїття форм, методів та засобів виховного впливу, який крім того весь час оновлюється новітніми ідеями.

При виборі тієї або іншої методики організації виховної роботи з учнями доцільно керуватися наступними **положеннями**:

1. Урахувати виховні завдання, певні на черговий період роботи (рік, чверть, семестр). Кожна форма роботи повинна сприяти їхньому вирішенню.

2. На основі завдань визначити зміст роботи, основні види діяльності, у які доцільно включити дітей: розвиток розумових, естетичних, моральних, економічних і інших рис особистості конкретного класу, учнівського колективу тощо.

3. Скласти набір можливих способів реалізації намічених завдань, форм роботи з урахуванням:

а) принципів організації виховного процесу;

б) можливостей, підготовленості, інтересів і потреб дітей;

в) зовнішніх умов (культурні центри, виробниче оточення);

г) можливостей педагогів, батьків.

4. Організувати спільний з учасниками роботи пошук форм на основі цілепокладання, при цьому придумувати доцільні засоби:

а) збагачення досвіду дітей новими ідеями, наприклад, через звертання до досвіду інших, вивчення опублікованих матеріалів, постановку конкретних питань і т.д.;

б) перевірки підготовлених педагогом варіантів форм.

5. У процесі пошуку й вибору важливо забезпечити несуперечність змісту й форм виховної роботи.

6. Доцільно використовувати комплексні форми й засоби виховного впливу, урізноманітнювати їх.

Проведений захід варто проаналізувати, адже ця діяльність сприяє системності та комплексності виховного впливу та допоможе у подальшому запобігти типових помилок у проведенні виховної роботи.

Загальна схема аналізу виховного заходу [7]

I. Загальні відомості

1. Дата та місце проведення заходу, хто його проводить.

2. Форма роботи. Чи входить вона в систему виховної роботи або є епізодичною?

3. Мета заходу. На вирішення яких виховних завдань він розрахований?

4. Психологічне обґрунтування змісту й форми даного заходу: відповідність роботи загальним завданням виховання підростаючого покоління, рівню розвитку дитячого колективу, віковим особливостям школярів.

II. Аналіз підготовки заходу

1. Хто був ініціатором проведення даного заходу і як він готувався? У чому і як виявилася активність, самостійність і ініціатива учнів?

2. У чому складалася підготовка? Чи вдалося в підготовчий період викликати в дітей розуміння необхідності й значимості майбутньої роботи?

III. Хід заходу

1. Наскільки переконливо, чітко й емоційно були розкриті перед школярами мета й завдання проведеного заходу?

2. Наскільки цікаво й організовано він проходив?

3. Які знання придбали учні? Які соціальні установки, почуття й переконання сформувалися в них?

4. До якої суспільно корисної діяльності спонукував даний захід?

5. Які висновки зроблені вихователем по ходу роботи й на закінчення? Яких результатів вдалося досягти?

6. Чи сприяв даний захід формуванню суспільної думки в колективі? Як він позначився на взаєминах учнів? Який вплив здійснив на окремих школярів?

7. Які були роль і місце старших (учителя, класного керівника, батьків) у процесі роботи?

8. Чи відповідала методика проведення заходу виховним завданням, віковим і індивідуальним особливостям дітей, рівню розвитку колективу?

IV. Загальна оцінка

1. Наскільки вдалося досягти мети? Причини неуспіху, невдач, помилок.

2. Висновки й пропозиції.

? Питання для обговорення:

1. Поясніть відмінність у трактуванні понять «захід», «справа», «гра».

2. У чому на ваш погляд відрізняється методика проведення тематичного виховного заходу й такого, що є складовою частиною виховної системи?

3. З окреслених технологій організації виховної роботи проаналізуйте ті, які не зустрічалися у Вашій педагогічній практиці? Виявіть доцільність чи навпаки недоречність їх впровадження у виховну роботу класу.

4. Зробіть висновки щодо розмаїття методик організації виховної роботи та необхідності пошуку більш нових, сучасних.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТВОРЧИХ СПРАВ

Чинне місце у системі виховної роботи загальноосвітніх навчально-виховних закладів займають **колективні творчі справи (КТС)**. Їх головним організатором підготовки і проведення є класний керівник.

Методика колективних творчих справ є результатом багаторічних творчих пошуків педагогів. Певним чином систематизував, дав наукове обґрунтування цій методиці доктор педагогічних наук, академік РАО, лауреат премії ім. А. Макаренка Ігор Петрович Іванов (1923-1992).

Саме він ввів в обіг поняття «Колективна творча справа», визначив її як соціальну діяльність творчої групи, спрямовану на створення нового продукту (творчого продукту).

Колективна творча справа – це вияв життєво-практичної соціальної турботи про поліпшення загального життя. Це сукупність певних дій на загальну користь і радість. Тому це – справа. І не лише справа, а колективна справа, оскільки у її плануванні, підготовці, проведенні, обговоренні беруть участь усі члени колективу. Крім того, це творча справа, тому що на кожній стадії здійснення усі вихованці разом з вихователем мають змогу виявити свої творчі можливості у пошуку засобів, методів, прийомів, які б забезпечили її успіх.

Отже в основі методики КТС покладені наступні *принципи*: соціально корисна спрямованість діяльності дітей і їхніх наставників, співробітництво дітей і дорослих, багато ролевий характер діяльності, творчість.

Колективні творчі справи є важливим фактором розв'язання творчих справ, оскільки:

- виховні завдання, які ставляться педагогами, у процесі КТС розв'язуються непомітно: члени колективу визначають ці завдання і вони стають для них вимогами до самих себе;

- у процесі одночасно розв'язуються багато виховних завдань морального, фізичного, трудового, розумового, естетичного рівнів;

- КТС розвивають у єдності три сторони особистості: пізнавально-світоглядну (знання, переконання, погляди, ідеали), емоційно-вольову (почуття, прагнення, інтереси потреби), дійову (вміння, навички, здібності, риси характеру);

- участь вихованців у підготовці та проведенні КТС як найкраще сприяє їх включенню в активну соціальну діяльність, отже, створює оптимальні умови для оволодіння соціальним досвідом.

Колективні творчі справи різняться між собою передусім пізнавально-практичною спрямованістю на розвиток кожної особистості зокрема, і творчого колективу в цілому.

Виділяють такі *види КТС*: суспільно-політичні, трудові, пізнавальні, художньо-естетичні, спортивно-оздоровчі [20].

Основу змісту *суспільно-політичних* КТС складає морально-політичний досвід, який виховує в школярів громадянське ставлення до суспільних подій, до життя країни в минулому і теперішньому.

Трудові КТС виховують громадянського ставлення до праці, її культури, поваги до людини праці, до різних форм власності, матеріальних багатств суспільства.

Пізнавальні КТС – виховання громадського ставлення до таких сторін життя,

які недостатньо вивчені, повні загадок і таємниць, потребують свого розкриття шляхом колективного пошуку, а також пізнавальної діяльності. Це - вечір веселих завдань, вечір-подорож, вечір розгаданих і не розгаданих таємниць, захист фантастичних проєктів, прес-конференція, турнір знавців.

Художньо-естетичні КТС – розвиток у школярів художньо-естетичних поглядів, дійового інтересу до різних видів мистецтва і потреб в них, уміння і навичок художньої творчості. Використовуються концерт-блискавка, літературний вечір, конкурси читців, танцюристів, музикантів, концерт «Ромашка», конкурс живих картин тощо.

Спортивно-оздоровчі КТС – виховання у дітей свідомого ставлення до фізичної культури, спортивно-оздоровчої сторони життя нашого суспільства і народів інших країн, до себе як до здорових і загартованих людей: «Веселі старти», весела спартакіада, похід і т.д.

Організаційні КТС – виховання організаторських можливостей вчителів у співдружності з дітьми. Це: газета-блискавка, день народження колективу, колективне планування, колективне обговорення зробленого,

Як бачимо, педагогічна діяльність класного керівника як педагога-вихователя, багатогранна, вимагає наполегливої творчої праці, що має бути розрахованою на найближчу зону фізичного, психологічного і соціального розвитку особистості, задовольняла б пізнавальні інтереси вихованців і була наповнена глибоким моральним змістом. А це вимагає від класного керівника постійної праці над собою, щоб завжди вести за собою вихованців через систему перспективних ліній.

Можна надати орієнтовані форми діяльності колективу та відповідні КТС [20].

Організаторська діяльність колективу:

- ✓ гра «Лідер» – вибори в класі («Квітка з семи пелюстків»);
- ✓ ділова гра «Програма» (як скласти програму діяльності класу);
- ✓ колективне планування «Ми прогнозуємо своє майбутнє завтра»;
- ✓ конкурс між мікро-групами на кращу пропозицію до плану;
- ✓ анкета–скарбничка «Хочу, щоб було так», або «Думаю, мрію, пропоную»;
- ✓ випуск газет-блискавок з питаннями-завданнями та скарбничкою пропозицій;
- ✓ аналіз розвідки корисних справ;
- ✓ захист проєктів «Наш клас у 20.. рр», колективного проєкту авторської школи;
- ✓ вибори градоначальника;
- ✓ подорож в небувалі країни;
- ✓ ЛНП (лабораторія невирішених проблем);
- ✓ симпозіум «Чи добре дітям в школі, після школи?»;
- ✓ творча естафета–знайомство класних колективів;
- ✓ збір «Розкажи мені про себе»;
- ✓ збір-знайомство «Естафета улюблених занять»;
- ✓ інструктивно-методичний збір «Як повести за собою»;
- ✓ гра-змагання «Знання та уміння знайдуть собі застосування».

Суспільна-гуманістична діяльність:

- прес-конференція;
- політичний турнір;
- економічний вісник;
- гра естафета «Економіка і ми»;

- гурток «Юний менеджер»;
- клуб юних парламентарів.
- економічна гра «Юніор-бізнес»;
- шкільна фондова біржа;
- кінолекторій «Проблемний екран»;
- клуб спілкування.

Пізнавальна діяльність

- ✓ день пізнавальних ігор (зміст: куток пізнавальних ігор; кімната таємниць і загадкових явищ; академія невідомих наук; складання тлумачного словника за певним принципом; розробка кросвордів; відкриття музею);
- ✓ захист фантастичного проекту на тему «Людина 3000-го року», «Міжгалактичне спілкування», «Роботи і техніка», «Школа майбутнього»;
- ✓ КТС «Робінзонада»;
- ✓ фестиваль мальованих фільмів пізнавальної тематики;
- ✓ прес-конференція «За сторінками твоїх підручників»;
- ✓ усний журнал «За сторінками улюбленого журналу»;
- ✓ конкурс «Захист улюбленої газети»;
- ✓ подорож в читай-місто;
- ✓ аукціон знань;
- ✓ турніри ерудитів і знавців;
- ✓ аукціон «Народна мудрість про природу»;
- ✓ вечори цікавої науки;
- ✓ інтелектуальний хокей.

Ціннісно-орієнтаційна діяльність

- анкета «Портрет мого класу» та її аналіз;
- анкета «Твої захоплення»;
- вечір творчого портрету.
- клуб «Етикет не секрет»;
- клуби спілкування: «Дзеркало», «Подружка», «Покликання».
- клуби «Пізнай себе», «Нема меж удосконаленню»;
- ігри-тренінги з культури спілкування;
- психологічний практикум;
- турніри лицарів;
- турніри майбутніх сімей;
- диспут «Що означає бути відповідальним за кохану людину?»;
- круглий стіл «Сучасне звучання проблеми «батьки і діти»»;
- круглий стіл «Дорослі і ми»;
- подорож в світ професій від а до я;
- гра «словничок вивчених слів»;
- збір-розмова «Себе як в дзеркалі я бачу»;
- захист проекту «Школа співробітництва»;
- педагогічна олімпіада для старшокласників «Відкрий в собі талант»;

Художньо-творча діяльність

- ✓ конкурс творців екологічних казок;
- ✓ конкурс художників-графіків природоохоронного плакату;
- ✓ турнір художників «Співавтор-природа»;

- ✓ конкурс фітодизайнерів «Фантазія осені», «Зимові сюжети», «Природа: майстерність, фантазія!»;
- ✓ КВК, що розкриває проблеми взаємовідносин людини і природи;
- ✓ конкурс осінній бал;
- ✓ конкурс-захист «Пори року»;
- ✓ конкурс-дискусія «Мої музичні захоплення»;
- ✓ аукціон знань про сучасну естраду;
- ✓ музичний ринг;
- ✓ вечір авторської пісні «Візьми гітару»;
- ✓ фестиваль мистецтв;
- ✓ фольклорний фестиваль «Всі ігри будуть у нас в гостях»;
- ✓ виставка «Світ моїх захоплень»;
- ✓ пісенний аукціон;
- ✓ турнір знавців театру;
- ✓ театральний КВК;
- ✓ конкурс «Козацькому роду нема переводу»;
- ✓ перекличка телестудій;
- ✓ конкурс «Посміхніться, джентльмени»;
- ✓ гуморина-2006;
- ✓ вечір «І пробуджується поезія в мені».

Спортивна діяльність

- свято «Сила-грація»;
- туристична естафета;
- весела зимова спартакіада;
- спортивно-туристична гра «Слідопит»;
- конкурси «Кращий бігун, кращий стрибун, кращий плавець всяк молодець»;
- подорож «Будь здоров»;
- походи вивчення рідного краю «Туристичними стежками»;
- свято «Тато, мамо, я – спортивна сім'я».

Трудова діяльність

- ✓ розвідка корисних справ.
- ✓ ательє добрих послуг.
- ✓ майстерня з виготовлення сувенірів.
- ✓ шкільний кооператив.
- ✓ день підприємництва (перед дітьми поставлено завдання – заробити гроші для оплати екскурсійної поїздки, виїзду в театр. Кожен клас повинен продумати, організувати і провести свою колективну творчу справу, яка принесла б йому фінансову вигоду. Це може бути: робота шкільного кафе, ігротека, спектаклі, концерти, відкриття шкільного філіалу Арбату, робота студії звукозапису Орфей).

✓ атака праці (прибирати територію від снігу, листя і т.д., прикрасити будівлю, посадити квіти). Атака трудової КТС проводиться після спеціальної розвідки або за сигналом про недоліки. Важливо, щоб трудова атака трималася в секреті від тих, про кого учасники операції турбуються.

✓ десант – вихід чи виїзд добровольців на допомогу іншим колективам і організаціям в будь-який важливій справі.

Як бачимо *тематика КТС* відображає всі напрямки виховної діяльності

класного колективу, однак підходи до її організації відрізняються від загальноприйнятих. Колективна творча справа – це, перш за все, спільний пошук кращих рішень життєво важливих завдань, тому, що створюється, сумісно виконується, організовується, задумується, вирішується, оцінюється дітьми разом із дорослими.

В КТС вирішується цілий ряд педагогічних завдань, відбувається розвиток колективістських, демократичних основ життя, самостійності та ініціативи дітей, самоуправління, активного ставлення до навколишнього середовища. А завдання організатора полягає в тому, щоб направити КТС на збагачення колективу і особистості соціально цінним досвідом, на удосконалення кращих дитячих здатностей, на реалізацію потреб та відносин.

КТС, як виховна технологія, є сукупністю взаємопов'язаних етапів [20].

На підготовчій стадії КТС організатор повинен допомогти учням у виборі теми та напрямку справи. Однак робить це таким чином, щоб ініціатива виходила від самих дітей: проводиться конкурс між первинними колективами на кращі варіанти, пропозиції, проекти КТС, мозковий штурм. Організатор на рівні з дітьми бере участь в конкурсі і пропонує свої варіанти, які прослуховуються і обговорюються на загальних зборах. Один з них відбирається і створюється проект.

Друга стадія. Обирається Рада справи, куди входить і дорослий організатор. Рада, спираючись на пропозиції первинних колективів, розробляє обраний проект. Організатор допомагає учням врахувати місцеві умови (школи, міста, села), спрямовує справу на розвиток в учнів творчого пошуку. Краще за все, якщо думка дорослого буде нібито узагальненням того, що продумали діти.

Третя стадія. Відбувається колективна підготовка. Організатор разом з керівним органом уточнює, конкретизує план підготовки і правила проведення, потім безпосередньо організовує виконання плану. Організатор повинен звертати увагу на ініціативу кожного учасника, а учні беруть участь в роботі над планом.

Четверта стадія. Характерна тим, що тут здійснюється конкретний задум, розроблений керівним органом з усіма коректуваннями, які були винесені його учасниками під час підготовки КТС. Організатор слідкує за тим, як саме учні проводять справу. Він допомагає їм у вирішенні тих чи інших питань, які виникли у дітей в процесі роботи. Головне для організатора, як для керівника і ведучого учасника КТС, створювати і закріплювати у дітей мажорний тон, дух бадьорості, впевненості в своїх силах, в своїх можливостях нести людям радість, прагнення подолати будь-які труднощі.

П'ята стадія. Колективне підбивання підсумків КТС. Важливу роль відіграє загальний збір учасників проведеної справи: це може бути збір, на якому обговорюється життя колективу за минулий період.

Організаційний момент бере на себе організатор. Він повинен добре продумати програму збору, залучити до його проведення не тільки учнів, але й інших учасників виховного процесу, що вже залежить від виду КТС. Головну роль в проведенні зборів організатор має віддати дітям, але непомітно управляти їх ходом: направляти колективний пошук кращих пропозицій, підхопити і розвивати цінне, систематизувати і узагальнювати думки і пропозиції. І все це робиться разом з учнями. Організатор тут виконує спрямовуючу функцію, забезпечує участь кожного вихованця в оцінці КТС шляхом бесід або анкетування, стінгазетою чи лінійкою з

творчими доповідями. Таким чином вихованці підводять підсумки виконання власних виховних завдань.

Виховні завдання в процесі колективної творчої справи постають і вирішуються вихователями переважно непомітно для вихованців, нібито по ходу, в глибині вирішення життєво-практичної задачі і відкриваються – в тому чи іншому ступені – під час обговорення результатів КТС.

Шоста стадія – найближча післядія КТС. На цій стадії виконуються рішення, які були прийняті загальними зборами.

§ З'ясуйте, КТС – це те саме, що й масовий виховний захід? Або це виховний захід, де беруть участь всі члени колективу? Чи можливо для КТС є певна специфіка у підходах до організації та проведенні?

Розрізняють *типи КТС*: вистава, мала творча справа, велика творча справа [20].

Велика творча справа (ВТС) вимагає попередньої підготовки як від організаторів даної справи, так і від його учасників. Як правило організатори дають завдання учасникам й таким чином тривалість цього типу КТС не менш ніж тиждень, а то й місяць.

Мала творча справа (МТС) не вимагає попередньої підготовки від учасників – всі завдання, які дають їм організатори повинні бути здійсненні безпосередньо при проведенні справи.

Вистава взагалі не має на увазі видачі завдань, учасників вистави правильніше назвати глядачами. Таким чином при МТС і виставі справа буде КТС тільки для їх організаторів. Варто особливо підкреслити, що вистава – це тип КТС, а не його форма.

Приклади типів КТС:

Вистава: колективні пісні, ігри, концерт, концертні номери та ігри із залом, бесіди (різновиди диспуту).

МТС: телевізійні ігри, мандрівки по станціям, конкурси, несценарні рольові ігри, «усні журнали»,

ВТС: конкурс або набір постановок, сценарні рольові ігри, різновиди диспуту, акції, десанти і т.д.

Розглянемо сутність окремих КТС.

Сюрприз [20]

Колективна творча справа – операція; творчій подарунок, підготовлений дітьми і їх старшими товаришами на радість людям. Святковий сюрприз відмінний засіб виховання турботливого становлення до людей, розвитку творчої фантазії, кмітливості, згуртування старших і молодших, дітей і дорослих.

В святковому сюрпризі можуть брати участь класні колективи, окремі мікроколективи, зведені об'єднання різного віку.

Трудовий сюрприз може бути зроблений до всенародного свята, на честь якої-небудь знаменної події в житті людини або колективу (наприклад, до дня народження), а також і в звичайні дні, щоб зробити людям радість, перетворити будні у свято.

Можливі види сюрпризів:

- трудовий сюрприз типу ССМ (святковий сюрприз малютам) (наприклад, підготовка до новорічного свята в дитячому садку, на дитячій площадці з іграми і хороводами навколо ялинки, з атракціонами і подарунками);
- святковий сюрприз типу НШ (нашим шефам) – для виробничого колективу, установи, військової частини (наприклад, прикрашання до свята приміщення, виступ з святковим концертом, подарунки виготовлені учнями кожного колективу);
- трудовий сюрприз типу РШ (рідній школі) – святкове оформлення приміщення, впорядкування подвір'я;
- трудовий сюрприз типу ПДД (подарунок далекім друзям);
- трудовий сюрприз типу «золота фантазія»: прикрашання гірляндами із осінніх квітів і листків фасаду і подвір'я школи, внутрішніх приміщень дитячого садочка, виготовлення колекції для далеких друзів;
- трудовий сюрприз типу «снігова казка».

Поради організаторам. Як і всякий сюрприз, святковий сюрприз слід готувати по-секрету від тих, кому призначений подарунок. Наприклад, «золота фантазія» проводиться в неділю. При необхідності потрібно домовитися з керівниками колективу і зробити їх утримувачами «таємниці».

Святковий сюрприз може бути задуманий під час складання плану на деякий період життя колективу, але може бути проведений поза планом, у зв'язку з будь-якою святковою подією. Розробка плану операції проходить на загальних зборах учасників, керує підготовкою сюрпризу Рада справи (штаб операції) або командир зведеного загону. Дорослі беруть участь у розробці і проведенні операції в ролі комісарів, членів штабу, його радників і рядових бійців. Підсумки операції потрібно обговорити на спільному зборі «вогнику», щоб зробити висновки для майбутніх сюрпризів.

Концерт-блискавка [20]

Це гра-огляд, учасники якої (декілька команд) готують за короткий час (не більше 30 хв.) імпровізований колективний виступ у загальній програмі.

Програма концерту-блискавка складається також експромтом, краще всього радою капітанів команд за пропозицією учасників.

В програму включають декілька (3-5) обов'язкових для команди жанрів, наприклад: хоровий спів, танець, сценка, декламування, оригінальний жанр.

Програма може бути ускладнена таким завданням: об'єднати всі обов'язкові номери єдиною темою або сюжетом. В результаті кожна команда покаже невелику концертну сюїту або навидь і виставку. При цьому можливі два варіанта:

а) тема (сюжет) таких сюїт-спектаклів для віх команд загальна (вибирається радою капітанів за пропозицією команд);

б) кожна команда, починаючи підготовку, придумує свою тему.

Приклади тем (сюжетів): «День в таборі», «В туристичному поході», «Зустріч Нового року», «Проводи зими», «Лісовий карнавал», «На всесвітньому фестивалі молоді», «В Антарктиді».

Порядок гри-огляду:

- створення команд, вибір капітана, складання програми;
- підготовка концерту командами (до 30хв.);
- виступи команд (кожній команді дається 5-7хв.).

Поради організаторам. Закінчити концерт було б добре піснею, яку знають усі учасники. Проводити концерт-блискавку можна під час святкових ранків, вечорів, в походах, в перерві між виконанням якоїсь роботи і т.п.

Змагання між командами робити не потрібно. Нехай кожен виступ має одну мету – задоволення, радість, а весь концерт хай буде своєрідним обміном сюрпризами.

Учасниками концерту-блискавки можуть бути й постійні колективи. Зведені команди можна утворювати різними способами: жеребкування, за іменами учасників, за часом їх народження (наприклад, «зима» «весна», «літо», «осінь» або за музичними чи літературними уподобаннями).

Слід пам'ятати, що головне в грі – прояв творчих здібностей, винахідливості, фантазії кожного учасника, згуртованості колективу.

«Жива газета» [20]

Пізнавальна і організаційна справа-огляд. Являє собою серію коротких виступів, автори-виконавці яких в образній формі повідомляють про новини з життя колективу (і навколишнього життя), дають оцінку зробленому і розкривають перспективу на майбутнє.

На відміну від усного журналу мета «живої газети» – допомагати членам колективу правильно оцінити позитивні і негативні сторони свого життя і налаштуватися на вирішення нових завдань. Звідси – бойовий, мобілізуючий характер кожного номера, а також порівняно малий час його продовження – переважно не більше 15-20 хв.

Матеріал для випуску «живої газети»:

- позитивний досвід свого колективу та інших колективів, який заслуговує розповсюдження і розвитку;
- радісні події в житті свого колективу і в навколишньому житті;
- неприємності і конфлікти, а також пропозиції щодо шляхів їх вирішення;
- плани і перспективи розвитку колективу.

Весь цей матеріал оформлюється за допомогою різноманітних засобів (жанрів, прийомів), наприклад таких, як перекличка, сценки або серії сценок, «лозунг-вирок», «живі картинки», карикатури, дружні шаржі, інтерв'ю, загадки, частівки, жартівливі оди, жартівлива енциклопедія, картини, світлові сторінки, пісні, в тому числі з новими словами на популярні мелодії.

«Живу газету» можна випускати епізодично і регулярно, в класі – силами мікроколективів, в школі – силами класних колективів або зведеними об'єднаннями. Виступати з «живою газетою» можна на загальному зборі, зльоті, на лінійці.

Підготовка до випуску «живої газети» починається на зборі-старті учасників, де разом обирають їй назву, складають план номера, придумують жанри виступів, утворюють окремі групи, які відповідають за підготовку свого виступу. На одній-двох репетиціях відпрацьовують загальні виступи, проглядаються і обговорюють групові. Дуже важливо після показу номера оцінити його на «вогнику» учасників, а якщо є можливість – разом з глядачами.

Однією із головних умов успіху «живої газети» є дружня робота дітей і їх старших товаришів, яка будується як загальна турбота про колектив: про подолання недоліків в його житті, про розвиток і впровадження позитивного досвіду.

Хай якомога більше членів колективу пройдуть через цю роботу, будуть авторами-виконавцями «живої газети»: адже вона володіє воістину чарівною силою в боротьбі з байдужістю, у вихованні багатьох цінних якостей, і перш за все відповідальності і честі, розвиває творчі можливості, навички виразної мови і культури поведінки, згуртовує дітей і дорослих загальними роздумами, переживаннями, загальною турботою, мажорним тоном, сприяє взаємному вихованню і самовихованню дорослих і малих.

Таким чином *КТС* – ціла сукупність прийомів, дій вибудованих у певній послідовності. Її сутністю є тісне співробітництво, спільна діяльність всіх членів колективу – старших і молодших, дорослих і дітей, педагогів і школярів. При цьому вони спільно планують, готовлять, проводять і оцінюють роботу, віддаючи свої знання, уміння, навички на загальну користь. На кожній стадії групової діяльності (етапі КТС) члени колективу ведуть пошук кращих шляхів, способів, засобів вирішення практичних завдань, знаходячи щоразу новий варіант.

Не всяка колективна справа є КТС. Відмітними *ознаками КТС* є:

- спільне створення (продумування, проведення й аналіз) справи;
- соціальний характер діяльності (Для кого це потрібно?);
- висока мотивація творців. Не зважаючи на цілий ряд мотивів учнів, акцент у проведенні КТС робиться на інтересі у реалізації своїх здібностей.

Отже колективні творчі справи багаті виховними можливостями, але реалізовані вони можуть бути при дотриманні таких умов:

1. Необхідно ретельно дотримуватися послідовності дій при підготовці та проведенні будь-якої КТС, не порушуючи функцій педагога у системі діяльності «вихованці-вихователь», не допускати перекручення позицій, ролі, що визначена педагогові як старшому товаришеві.

2. Не можна розглядати кожний з видів КТС у «чистому» варіанті. Планування, підготовка і проведення будь-якого виду КТС повинні використовувати досвід, методи і засоби в діях, набутих під час попередніх КТС.

3. Необхідно враховувати досвід і знання учнів, отримані в навчально-виховному процесі.

4. Необхідно всіляко сприяти розвитку стосунків творчої співдружності вихователів і вихованців, спрямованих на спільне розв'язання соціальних завдань; організувати ці стосунки на рівні педагогічного співробітництва.

5. Намагатися розвивати відносини творчої співдружності між вихованцями різних вікових груп з метою збагачення молодих школярів соціальним досвідом вихованців старшого покоління.

6. Створювати оптимальні умови для розвитку творчих можливостей кожного члена колективу, а також творчої співдружності вихованців.

1. З'ясуйте сутність понять «справа», «комунарська методика», «КТС», наведіть їх ознаки, спільні риси, вкажіть відмінності.

? Питання для обговорення:

2. Яке місце у виховній роботі мають займати КТС?

3. Наведіть етапи колективної творчості й відповідні прийоми, які використовує вихователь для активізації діяльності вихованців.

4. Які види, типи КТС Вам відомі? 5. Які умови реалізації виховних можливостей КТС?

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Поняття моніторингу та його види

Моніторинг – слово, що ввійшло в педагогічний лексикон відносно недавно. Саме поняття моніторинг з'явилося в процесі вивчення впливу господарської діяльності людини на навколишнє природне середовище. Сучасний словник іноземних слів визначає його як постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або первісним припущенням.

Моніторинг (від лат. Monitor – застережливий) – у широкому змісті – спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їхньої оцінки, контролю або прогнозу.

Дослідниками поняття «моніторинг» *тракується* по-різному: як інновація, як діалог проекту з поточними процесами, як збір і узагальнення інформації, як метод, що оптимізує діяльність з контролю. Таким чином, моніторинг – це контроль не результату, а процесу діяльності, виявлення тенденцій її динаміки. Систематичне відстеження результатів діяльності, її корекція – сутність моніторингу. Інакше кажучи, моніторинг є одним з методів контролю.

Існують різні *види моніторингу*: соціологічний, психологічний, педагогічний і багато інших.

У цьому розділі ми розглянемо педагогічний моніторинг, моніторинг виховного процесу, *мета* якого не тільки визначення стану процесу педагогічної діяльності, виявлення тенденцій динаміки її розвитку, але й надання виховному впливу цілеспрямованості на основі гуманістичного підходу до його організації й проведення.

Педагогічний моніторинг – це система цілеспрямованої діяльності педагогів щодо збору, зберігання, систематизації, узагальнення й використання інформації про стан і тенденції навчально-виховної роботи [13, с.191].

Це відстеження педагогічних фактів, явищ і отриманих результатів, установлення причинно-наслідкових зв'язків між ними. Моніторинг заснований на безперервному тривалому спостереженні за станом освітнього середовища, характером управління навчально-виховним процесом і процесом становлення особистості школяра.

Моніторинг процесу виховання необхідний самим різним категоріям працівників сфери освіти, адже він дає можливість одержувати інформацію, що чинить конструктивний вплив на характер і якість освітнього процесу. Моніторинг необхідний органам управління освіти, тобто тим, хто здійснює контроль і ресурсне забезпечення процесу виховання в школах. Моніторинг необхідний тим, хто здійснює методичну підтримку процесу виховання в школах і за службовим обов'язком повинен допомагати педагогам підвищувати ефективність їхньої діяльності. Нарешті, і це найважливіше, моніторинг необхідний самим педагогам, тобто тим, хто безпосередньо здійснює виховну роботу: шкільній адміністрації, організаторам позакласної роботи, класним керівникам, педагогам додаткової освіти, шкільним психологам тощо [39].

Компонентами *схеми* моніторингу якості виховної роботи є:

- ✓ параметри результативності виховної роботи – що саме відслідковується;

- ✓ процедура оцінювання результативності – як досліджується;
- ✓ форма подання отриманих результатів (статистичний звіт, таблиці, діаграми, графіки тощо);

✓ опис аналізу отриманих даних і висновки, що з них виводяться.

Технологічна модель моніторингу містить у собі наступний набір компонентів: мета, об'єкт, предмет управління, керуюча й керована підсистеми, стадії, результат.

Охарактеризуємо коротко ці компоненти для моделі моніторингу якості виховної роботи.

Мета моніторингу якості виховної роботи – відстеження ефективності застосовуваних педагогічних засобів задля розвитку учнів та учнівського колективу в процесі виховної роботи класного керівника.

Об'єкт – рівень особистісного розвитку учнів та учнівського колективу.

Предмет – організаційно-педагогічні умови ефективного використання засобів організації виховної роботи.

Виходячи з вимоги цілісності виховного процесу у сучасній школі предмет моніторингу якості виховної роботи у цьому тлумаченні варто розглянути як сукупність найважливіших чотирьох складових [39]

Таблиця 1

Предмет моніторингу якості виховної роботи у сучасній школі

<i>Позиція</i>	<i>Предмет моніторингу (що вивчається)</i>	<i>Механізм моніторингу</i>
1.	Особистість школяра як головний показник ефективності процесу виховання	– тестові методики особистісного зросту; – спостереження; – бесіди; – рейтинг; – анкетування; – вивчення продуктів діяльності; – вивчення шкільної документації; – збір незалежних характеристик; – метод педагогічних ситуацій.
2.	Учнівський колектив як середовище розвитку особистості школяра	– узагальнення індивідуальних показників на групу; – соціометричні методи; – методики вивчення рівня згуртованості, вихованості, рівня сформованості колективу.
3.	Професійна позиція педагога як умова розвитку особистості школяра	– діагностика професійної позиції педагога як вихователя; – методики вивчення професійних орієнтирів педагогічного колективу у галузі виховання; – оцінка ефективності застосування форм і методів виховного впливу.

4.	<p>Організаційні умови процесу виховання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • матеріально-технічна база; • укомплектованість школи кваліфікованими фахівцями у галузі виховання; • предметно-естетичне середовище; • діяльність дитячих об'єднань, органів учнівського самоврядування; • програмне забезпечення процесу виховання 	<ul style="list-style-type: none"> – експертний аналіз; – якісний та кількісний аналіз (обладнання, апаратури, культурно-масового, туристичного, спортивного знаряддя, бібліотечно-інформаційного, музейного фонду тощо); – якісний аналіз концепцій, програм освітньої установи.
----	---	--

Керуюча система технологічної моделі моніторингу представлена діяльністю класного керівника, заступника директора з виховної роботи, педагога-організатора, батьківського комітету, керівниками гуртків позашкільних установ і ін.

Керована система представлена в особі учнів, учнівського колективу, колективу батьків.

У педагогічному моніторингу можна виділити, принаймні, три чи чотири стадії /етапи.

I стадія. Вихідно-діагностична. Тут відбувається вивчення вихідного стану рівня особистісного розвитку учнів, колективу учнів та умов виховання у сім'ї за допомогою робочої документації, продуктів діяльності, збору незалежних характеристик, технологічної карти, професійної карти педагогів тощо. Припускає ознайомлення педагогів, батьків й учнів з результатами діагностування.

II стадія. Установочно-перспективна або підготовка. Визначення цілей і завдань виховної роботи з учнями класу, виходячи з результатів вихідної діагностики, Програми виховання молоді в Україні, річних завдань освітньої установи й індивідуальних потреб учнів та учнівського колективу. На цьому етапі створюється план виховної роботи.

III стадія. Змістовно-діяльнісна. Реалізація наміченого плану виховної діяльності, спостереження за ходом розвитку учнів, заповнення індивідуальних діагностичних карток, створення зведених карток за підсумками роботи за певний період часу (квартал, півріччя тощо), проведення індивідуальної корекційної роботи, оцінка ефективності окремих виховних заходів у системі роботи.

IV стадія. Оціночно-прогностична. Узагальнення результатів виховної роботи у формі таблиць, графіків, діаграм, гістограм; розгляд питання щодо необхідності корекції виховних дій, ефективного застосування тих чи інших форм виховної роботи, видача відповідних рекомендацій батькам та вчителям-предметникам, визначення перспектив подальшого розвитку учнів та колективу класу, підсумковий звіт класного керівника про результати своєї діяльності, створення аналізу виховної роботи та минулий період.

Результатом моніторингу якості виховної роботи є змістова характеристика рівня розвитку особистості учня та учнівського колективу відповідно до засобів, що застосовуються у виховній діяльності її суб'єктами.

Педагогічна діагностика якості виховної роботи як складова педагогічного моніторингу

Діагностика (від грецького *diagnostikos* – здатний розпізнавати) – процес розпізнавання й оцінки властивостей, особливостей і станів людини, що полягає в цілеспрямованому дослідженні, тлумаченні отриманих результатів і їхньому узагальненні у вигляді висновку (діагнозу). Діагностика використовується для оцінки здоров'я, фізичного й психічного розвитку, професійної придатності, а також і в інших сферах діяльності людини. Набуває важливого значення й діагностика педагогічних явищ.

Об'єктом діагностики якості виховної роботи є розумовий, моральний, трудовий, естетичний та фізичний розвиток учня й стан розвитку учнівського колективу.

Л.П. Кацинська визначає структуру **об'єктів педагогічної діагностики** [10].

1. Діагностика особистості школяра, з метою виявлення індивідуальних особливостей, рівнів їхньої вихованості та загального розвитку. *Вивчаються:*

- спрямованість особистості (потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, мотиви, установки).
- пізнавальна і навчальна культура, культура розумової праці;
- культура поведінки та спілкування;
- здоров'я і фізична культура;
- умови сімейного виховання;
- характерологічні особливості (характер, темперамент, воля);
- індивідуальні характеристики.

2. Діагностика виховного колективу, з метою виявлення виховних можливостей колективу та умов для інтелектуального розвитку. *Вивчаються:*

- структура, особливості міжособистісних стосунків;
- ставлення до навчання в школі;
- характер громадської думки;
- згуртованість (традиції, суспільна думка, роль активу тощо);
- зовнішні зв'язки;
- історія колективу;
- форми дозвілля.

3. Діагностика виховної роботи, з метою виявлення затрачених педагогом зусиль; одержання всебічної інформації про характер впливів навколишніх мікро- і макросередовищ на розвиток школярів). *Вивчаються:*

- рівень вихованості і загального розвитку учнів;
- виховна система роботи в класі;
- емоційні реакції учнів на впроваджувані заходи, педагогічні вимоги;
- ступінь задоволеності виховною роботою її суб'єктами;
- ступінь і характер взаємодії (співробітництво) суб'єктів виховання;
- моменти напруженості в стосунках учнів і педагогів та їх причини;
- ступінь узгодження виховної роботи сім'ї, школи, ін.

4. Самодіагностика особистості і діяльності педагогів, з метою оцінки ними власних можливостей у розв'язанні конкретних виховних завдань, включаючи

самоаналіз особистих рис і професійних умінь. *Вивчаються:*

- виховна діяльність педагогів;
- індивідуальний стиль педагогічного спілкування та керівництва;
- поведінка у складних, у тому числі й конкретних ситуаціях;
- культура розумової праці та самовдосконалення.
- рівень оволодіння педагогічними вміннями;
- авторитет у колег та учнів і їхніх батьків;
- володіння, педагогічною технікою, технологією та методикою індивідуальних педагогічних взаємин;
- характер і причини труднощів у виховній роботі.

Методи діагностики, які варто використати:

- неекспериментальні (анкетування, педагогічне спостереження, вивчення документації, вивчення продуктів діяльності);
- діагностичні (тестування, ранжирування, рейтинг);
- експериментальні (метод педагогічних ситуацій);
- формувальні методи, спрямовані на підвищення морального, суспільного розвитку учнів, рівня пізнавальних здібностей, потреб, інтересів і нахилів школярів й, водночас, такі, що дозволяють діагностувати наявний рівень сформованості цих якостей у тому числі й їх «зону ближнього розвитку».
- соціометричні методи вивчення стосунків у класному колективі.

Види діагностики:

- вихідна, яка проводиться на початку нового навчального року чи у нещодавно створеному учнівському колективі;
- поточна, що відбувається у ході виховної роботи;
- підсумкова або рубіжна, яка завершує вивчення даного колективу у цей час.

Діагностика, що проводиться у системі й за певною *програмою* дозволяє зробити процес педагогічного моніторингу цілеспрямованішим і результативнішим, акцентувати увагу на головних, істотних моментах досліджуваного явища, що підвищує дієвість отриманої інформації й дає можливість оперувати фактами під час вирішення практичних педагогічних завдань з даним учнівським колективом.

Для цього діагностична програма моніторингу будується на наступних *принципах*: організації педагогічного спілкування; прагматичної значущості; інтегративному характері інформації; педагогічній діагностиці; соціально-нормативної обумовленості; прогностичної спрямованості; науковості; безперервності; цілісності й наступності. Урахування цих принципів у ході розробки програми моніторингу сприяє успішності його протікання й одержання об'єктивної інформації.

До складових *діагностичної програми моніторингу* якості виховної роботи відносять:

- 1) постановку мети (вказівка на те, яким повинен бути результат виховного впливу);
- 2) вироблення критеріїв, за якими буде проводитися відстеження педагогічних фактів і явищ;
- 3) вибір коригувальних дій педагога;

4) вибір форми моніторингу;

5) визначення об'єкта спостереження (рівень знань, рівень вихованості, якість викладання, характер педагогічного впливу на учнів, взаємодії в системі «учитель – учень», взаємодія сім'ї та школи, форми та методи виховного впливу тощо);

б) вибір методів моніторингу.

Далі ми зупинимося на конкретних формах і методах моніторингу якості виховної роботи.

У загальнопедагогічному розумінні **складовими моніторингу виховної роботи** є:

- форми поточної оцінки спостережуваного явища, процесу, педагогічного факту;
- форми проміжної оцінки, відстеження змін шляхом аналізу самостійних робіт і контрольних завдань;
- фіксація зібраної інформації в каталожних картках;
- підсумкова атестація;
- підсумкові педради й консилиуми за результатами спостереження, узагальнення й аналіз процесу, що відслідковується, явищ або педагогічного факту.

До найбільш розповсюджених *форм* педагогічного моніторингу варто віднести: психологічний практикум; консультації; індивідуальні й групові бесіди; тренінги; педагогічний консилиум; класні збори тощо.

Методологічні основи діагностики виховної роботи

Необхідність вивчення учнів зумовлюється потребою у визначенні вихідного рівня сформованості в дитині певних рис для удосконалення процесу навчання та виховання. Формування дитини відбувається у учнівському колективі, який є середовищем для розвитку й вдосконалення кожного окремого учня, саме через колектив вихователь впливає на процес становлення особистості, отже не менш важливим є діагностика рівня розвитку учнівського колективу.

Для реалізації такого підходу вивчення особистості учнів і учнівських колективів повинно проходити відповідно до певних вимог, які визначаються, з одного боку, основними загально-психологічними принципами, а з іншого – конкретними умовами навчально-виховного процесу [46]. Ось ці **вимоги**:

– Вивчення повинно бути спрямовано на виявлення *особливостей* процесу психічного розвитку *кожного* учня.

– Оцінка результатів діагностики психічного розвитку учнів має проводитися шляхом порівняння їх з результатами минулих діагностичних перевірок, з метою визначення напрямку і величини просування у розвитку. Тобто у *динаміці*.

– Дослідження процесу психічного розвитку кожного учня здійснюється поетапно протягом *усіх років* навчання.

– Діагностика повинна виявляти не тільки наявний рівень розвитку, а проводиться з урахуванням можливої «зони близького розвитку».

– Рівень розвитку повинен бути описаний як змістова характеристика відповідної діяльності учня, а процес розвитку – розглядатися як зміна якісно своєрідних етапів розвитку цієї діяльності (наприклад, «виявлений рівень розвитку мислення відповідає віковим особливостям учня та цілком адекватний вимогам профільного навчання»).

– Вивчення особливості школярів і їх колективів важливе не само по собі, воно повинно бути *спрямоване на вирішення* визначеного педагогічного завдання.

– Повинно охоплювати всі сторони психічного розвитку учня, тобто відбуватися *комплексно*.

– З урахуванням індивідуальних та вікових особливостей: експериментальні завдання повинні подаватися в доступній формі для кожного з учнів певної вікової групи.

– Ґрунтуватися на принципі гуманізму – опорі на позитивні риси особистості, а також принципах науковості, доступності, урахування індивідуальних та вікових особливостей учнів.

– Дослідження психологічного розвитку повинно проводитися в природних умовах.

– Діагностика повинна охоплювати *всіх учнів* без винятку і проводиться *систематично*, згідно запланованих термінів діагностичних зрізів за кожним з параметрів психологічного розвитку.

Сьогодні існує чимало різноманітних методик щодо вивчення учнів та учнівського колективу. Проте не завжди можна говорити про їх вагомість і значущість, адже є науково-обґрунтований й експериментально перевірений ряд **вимог до відбору методик педагогічної діагностики**:

➤ Проводячи дослідження, вчителів необхідно використовувати не одну якусь методику, а їх систему, що обслуговує реалізацію певної виховної мети.

➤ Методики, що складають таку систему повинні мати природний характер (являти собою звичайне навчальний або виховний засіб) та підбиратися з урахуванням вікових, індивідуальних та гендерних особливостей учнів.

➤ Для отримання достеменних результатів необхідно, щоб методики та прийоми не тільки охоплювали усі сторони об'єкту, що досліджується, але й взаємно перетиналися.

➤ Підбирати методики необхідно так, щоб кількісний аналіз даних не був громіздким.

➤ Методики мають забезпечувати коректну процедуру проведення та обробки результатів.

✓ **Учень Вашого класу став раптом відлюдкуватим. Запропонуйте систему методів діагностики для розв'язання цієї проблеми**

Процес вивчення учнів є складною і відповідальною ділянкою роботи кожного вчителя і передусім класного керівника. Результати цієї роботи мають бути основою планування і проведення виховної роботи з учнями, а також дозволяють координувати роботу з учителями, батьками учнів та іншими вихователями, які здійснюють навчально-виховну роботу з конкретним учнем і колективом вихованців в цілому. З цією метою класний керівник ретельно і систематично має *фіксувати результати* діагностики особистості учнів і класних колективів. Це має бути своєрідним банком даних рівня й особливостей фізичного, психологічного і соціального розвитку кожного учня. До такого банку даних повинні мати доступ усі, хто займається навчально-виховною роботою з конкретними учнями, класом.

Можна запропонувати декілька *підходів до фіксування результатів* вивчення

учнів.

✓ У загальному зошиті на кожного учня відводити 2-3 сторінки і періодично у певній системі, стосовно програми вивчення учнів, фіксувати дані психічного і соціального розвитку учня.

✓ Використовувати для систематизації результатів вивчення учнів так звану «Особисту картку учня». Вона дає змогу чітко дотримуватися вимог програми вивчення, бачити динаміку розвитку особистості під час переходу учнів з одного класу до наступного [10].

✓ Використовувати зведену таблицю результатів, а також діаграми, графіки, що дозволяє прослідкувати особливості розвитку класу, а також наочно побачити динаміку розвитку кожного учня.

✓ Систематично узагальнювати рейтинг учня з певних параметрів (успішності, суспільної активності, участі у підготовці та проведенні суспільно-корисних справ, заходів, якості чергування, виконання доручень тощо).

ОСОБИСТА КАРТКА УЧНЯ

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Демографічні дані: _____

Рік, місяць, число народження _____

Прізвище, ім'я, по батькові матері і батька _____

Професія, місце роботи батьків _____

Домашня адреса, телефон _____

Компоненти психолого- і соціально-педагогічного розвитку учня за класами
навчання

Клас	Параметри			
Загальні процеси діяльності особистості				
	Увага	Мовлення	Особливості спілкування	Відчуття
5-й клас і т.д.				
Пізнавальні процеси особистості				
	Сприйняття	Пам'ять	Мислення	Уява
5-й клас і т.д.				
Емоційно-вольова сторона діяльності особистості				
	Посидючість	Емоційність	Витриманість	Стриманість
5-й клас і т.д.				
Психологічні особливості				
	Темперамент	Характер	Здібності	Провідні мотиви
5-й клас і т.д.				
Особливості соціально-педагогічного досвіду				

	Типові особливості поведінки, їх мотиви	Особливі випадки впливу на вихованця, його наслідки	Особливості впливу середовища на формування особистості	Моральні якості особистості, рівень їх розвитку
5-й клас і т.д.				
	Рівень трудового виховання: ставлення до різних видів праці, мотиви праці, рівень профорієнтованості	Рівень фізичного розвитку	Рівень естетичної вихованості	Індивідуальні особливості
5-й клас і т.д.				

Програма вивчення учнів і типовий план складання характеристики

У цілому програма вивчення учня передбачає діагностику рис його особистості за напрямками: учень у школі, учень у класному колективі, учень поза школою, учень у сім'ї, а також особливості всіх психічних процесів, провідних видів діяльності (навчання, дозвілля, розвиток).

1. Демографічні відомості: прізвище, ім'я та по-батькові; день, місяць, рік народження; прізвище, ім'я та по-батькові матері і батька, їх професія, місце роботи, займана посада, домашня адреса, телефон.

2. Умови розвитку і виховання в сім'ї: склад сім'ї, матеріально-побутові умови, вплив батьків на виховання дитини, їх психолого-педагогічна культура, ставлення до школи.

3. Рівень фізичного розвитку: стан здоров'я, володіння санітарно-гігієнічними навичками, спортивні інтереси, потреби.

4. Моральні якості: загальний рівень морального розвитку; знання морально-етичних норм і правил; рівень сформованості вмінь і навичок моральної поведінки, співвідношення її з загальнолюдськими і національними морально-духовними цінностями; соціально-моральний статус в колективі; рівень і особливості спілкування з молодшими, ровесниками і старшими; рівень сформованості почуттів патріотизму та інтернаціоналізму, національної гідності; рівень правової і екологічної культури, здатності до самооцінки; особливості прояву дисциплінованості, відповідальності, совісті, соціальної зрілості і активності, милосердя, гуманізму.

5. Розумовий розвиток: загальний розумовий розвиток, рівень інтелекту, потенціальні розумові можливості, інтереси, схильності; ставлення до навчальної діяльності; сформованість мотивів навчання; рівень володіння методами і прийомами самостійної пізнавальної діяльності; успішність, її адекватність розумовим можливостям.

6. Трудове виховання: сформованість ставлення до праці, її різних видів, мотивів трудової діяльності; рівень володіння уміннями і навичками в різних видах праці; соціальні мотиви до праці; загальна культура різних видів праці (фізичної,

обслуговуючої, розумової); інтереси і схильності до певних видів професійної діяльності, рівень і стійкість професійної орієнтації.

7. Естетична вихованість: сформованість естетичних почуттів та вмінь, інтереси і схильності в різних видах мистецтва; здатність творити прекрасне в повсякденній діяльності.

8. Психічний розвиток: потреби і рівень сформованості уваги, культури мовлення, відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, почуттів, волі; особливості прояву характеру; здібності; темперамент.

9. Особливості впливу біологічного і соціального факторів на розвиток особистості учня. Особливі випадки впливу на вихованця, його наслідки,

10. Загальні психолого-педагогічні висновки: позитивні якості сформованості особистості з погляду всебічного гармонійного розвитку особистості: недоліки і складності у соціально-психологічному становленні вихованця, їх причини, шляхи і засоби подолання; рекомендації до індивідуального підходу і виховних впливів [10].

Методика вивчення учнів

1. Визначення мети вивчення.

Система вивчення особистості учня та учнівського колективу повинна бути погоджена з програмою виховання. Тобто вивчення якостей особистості треба починати тоді, коли ставиться завдання формування саме цієї якості.

2. Планування етапів вивчення.

3. Складання програми вивчення.

4. Відбір доцільних методик.

5. Визначення відповідних критеріїв та показників досліджуваних якостей.

6. Проведення відповідної роботи.

7. Узагальнення результатів, створення рекомендацій для батьків та педагогічного колективу, ознайомлення учнів.

Методика вивчення учнівського колективу

Програма вивчення колективу має таку ж структуру, що й програма вивчення особистості, однак до неї слід додати ті розділи, що описують суто колективні стосунки: склад класу, рівень розвитку колективу, стосунки у колективі та діяльність активу, місце класного колективу у шкільному.

Основні застосовувані *методи вивчення колективу*: методи узагальнення індивідуальних показників розвитку на групу учнів, соціометричні методики.

Програма вивчення колективу та план складання характеристики класу [10]

1. Склад класу: віковий та гендерний склад класу; пізнавальний рівень, розвиток учнів; працездатність та успішність учнів.

2. Рівень розвитку колективу: стадія (етап) розвитку дитячого колективу; характерні ознаки розвитку колективу; особливості розвитку активу, його роль у формуванні і зміцненні колективу; діяльність органів самоврядування; напрямки і стилі взаємин між активом, органами самоврядування та вихованцями між собою; лідери в колективі; їх вплив на життєдіяльність вихованців; вплив перспективних ліній на розвиток колективу; напрямки і форми зв'язку класного колективу із загальношкільним.

3. Рівень морально-духовного розвитку колективу: рівень володіння

загальнолюдськими цінностями; особливості прояву почуттів членів колективу; рівень захищеності особистості; сформованість вмінь і навичок в моральній поведінці.

4. Рівень фізичного розвитку колективу: загальний стан здоров'я учнів; ставлення дітей до фізичної культури і спорту; потреби у фізичному розвитку.

5. Рівень трудового виховання: ставлення учнів до праці (громадської діяльності); рівень сформованості соціально-психологічної готовності до праці; сформованість вмінь і навичок у сфері трудової діяльності; професійна спрямованість учнів.

6. Рівень естетичного виховання: сформованість почуттів прекрасного; інтереси учнів до певних видів мистецтва; потреби учнів у сфері естетичного розвитку.

7. Шляхи та засоби подальшого формування класного колективу, створення сприятливих умов для розвитку особистості в колективі.

Наведемо декілька форм та методів, які можна використати для вивчення учнів та учнівського колективу.

✓ **Використовуючи програму вивчення учнів та учнівського колективу, визначить, які форми й методи варто використати задля визначення тих чи інших параметрів розвитку**

Методика проведення анкетування та тестування учнів, учнівського колективу

Анкетування (буквально з французької – розслідування) – один з технічних засобів конкретного соціологічного дослідження. Це письмове (іноді усне) опитування значної кількості людей за певною схемою – анкетною.

Метою анкетування є масовий збір матеріалу, визначення загального стану проблеми.

Анкетування передбачає подання респондентам (опитуваним) відкриті (довільна відповідь) і закриті (вибір одного з кількох тверджень) запитання, які носять, як правило, анонімний характер.

За змістом запитань анкети поділяються на 1) об'єктивні (вік, стать, освіта, заробітна плата респондента) і 2) суб'єктивні, які виявляють соціально-психологічні особливості опитуваного, його ставлення до умов життя, до інших людей, до самого себе і до певних подій.

Основні критерії побудови анкети: відповідність змісту анкети поставленій меті її проведення, логічна послідовність подання питань з теми; відповідність формулювання запитань рівню розвитку опитуваного; наявність можливих варіантів відповідей на «закриті» запитання; зацікавленість опитуваного. Фахівці також попереджають, що анкета не повинна містити питання, відповіді на які є соціально схваленими. Наприклад, «Чи слід допомагати батькам у хатніх справах», «Чи можеш ти зробити негідний вчинок» тощо.

Тести (від англ. test – випробування) – система прийомів для випробування та оцінювання окремих психічних рис і властивостей людини.

Тестування є процедура, діяльність щодо порівняння окремих, досліджуваних якостей людини з певним еталоном.

Неодмінними для здійснення тестування є: 1) обов'язковий для всіх

досліджуваних комплекс випробувальних завдань; 2) чітка стандартизація зовнішніх умов, у яких здійснюється тестування; 3) наявність більш-менш стандартної (фіксованої) системи оцінювання та інтерпретації одержуваних результатів; 4) використання під час оцінювання певних норм, якими є середні показники виконання даного тесту представницькою добіркою досліджуваних за певною віковою, статевою або професійною категорією.

Тестові оцінки мають не абсолютний, а відносний характер. Вони вказують лише місце, яке посідає досліджуваний щодо відповідної норми.

У зв'язку з різноманітністю окремих видів тестів їхня *класифікація* має складний і не зовсім чіткий характер. За природою оцінюваних психічних властивостей тести поділяються на три основні категорії: тести успішності, тести здібностей та особистісні тести. Всі види тестів використовуються сучасними класними керівниками. Стосовно використовуваних матеріалів, то тут розрізняють бланкові та апаратні тести. За кількістю досліджуваних, які одночасно беруть участь у тестуванні, тести поділяються на індивідуальні та групові. За формою, в якій подані запитання, бувають вербальні і невербальні тести. Щодо співвідношення форми завдань, запитань і форми, в якій даються відповіді, розрізняють тести множинного вибору, тести визначення правильності даного судження та проєктивні тести.

Таким чином анкетування дозволяє визначити стан проблеми (наприклад, ступінь усвідомленості необхідності вибору професії, ставлення до економічних проблем, потребу до організації дозвілля і т.д.), а тестування – виявити наявний рівень сформованості певних рис особистості, особистісних утворень (рівень розвитку пам'яті, рівень вихованості, сформованості екологічної культури тощо).

Класні керівники користуються у своїй роботі як готовими анкетами, розробленими методистами, передовими вчителями, так і розробляють власні. А що стосується тестових методик, то їх розробка покладається на наукові установи. У будь-якому разі під час проведення дослідження слід керуватися загальними вимогами, які були подані нами вище, а також певною методикою.

Методика проведення анкетування або тестування учнів, колективу:

1. Визначення мети проведення дослідження: створити загальне уявлення про учня, колектив; виявити основні перспективні лінії у вихованні; знайти «точки відліку» у плануванні виховних завдань з колективом; розв'язати певну педагогічну проблему; виявити труднощі у розвитку вихованців.

2. Виявлення критеріїв та показників досліджуваних якостей.

3. Вибір доцільних засобів – анкет, тестів, або створення власних анкет відповідно до мети та змісту досліджуваних якостей.

4. Забезпечення належної процедури проведення анкетування чи тестування.

5. Загальний аналіз або аналіз по кожному учню, що дозволить з'ясувати своєрідність розвитку учня та колективу.

6. Використання результатів дослідження у подальшій виховній роботі: як важливу «інформацію для розміркування» на виховній годині чи на батьківських зборах, як критерій для відбору матеріалів для виховних заходів, для координації виховних впливів інших суб'єктів виховного процесу.

Як приклад, наведемо деякі анкети.

Анкета для вивчення класного учнівського колективу

1. Віковий склад класу.
2. Пізнавальний рівень, загальний розвиток учнів.
3. Працездатність і успішність учнів.
4. Громадське обличчя класу.
5. Чи є угруповання в колективі за діловими інтересами або негативного характеру? Як учні ставляться один до одного? Як ставляться до класних справ?
6. Чи люблять учні разом проводити час у школі і поза нею?
7. Чи дружать хлопці з дівчатами? Чи захищають хлопці дівчат?
8. Чи немає в класі кругової поруки? Якщо є, то в чому вона виявляється?
9. Чи переживають учні успіхи і невдачі свого класу, чи вболівають за свій колектив?
10. Чи вміють учні самі організовуватися для виконання колективних справ? Чи вміють вони розподіляти між собою роботу і раціонально її виконувати?
11. Чи вміють терпеливо і уважно вислуховувати один одного?
12. Чи виконують розпорядження уповноважених осіб? Які вчинки своїх товаришів схвалюють? Які осуджують?
13. Чи є розходження між тим, що учні говорять, і тим, що роблять?
14. Наявність критики і самокритики в класі?
15. Що зв'язує учнів: спільне місце проживання, місце за партою, інтереси, спільна праця?
16. Де дружать учні? Тільки в школі чи поза нею?
17. Чи уважні до своїх товаришів? Чи прагнуть допомогти їм? В чому ця допомога виявляється?
18. Чи вимогливі учні до своїх друзів? Чи вміють її проявити?
19. Як клас ставиться до дезорганізаторів, відмінників, активу, нестигаючих?
20. Чи правильно ставляться учні до товаришів з фізичними вадами?
21. Який склад активу класу? Офіційний актив і фактичний актив.
22. Чи має актив авторитет? Який актив переважає: постійний чи змінний.
23. Чи знають у класі про те, чим живе школа, інші класні колективи?
24. Чи вносяться в класі пропозиції щодо поліпшення життя класу?
25. Чи виконує клас загальношкільні доручення?
26. Який характер зв'язків класного колективу з учнями іншого класу? (Шефство, змагання, спільні справи).
27. Загальний морально-психологічний клімат колективу.

Методика вивчення рівнів вихованості учнів

Сьогодні у педагогічній практиці все ще є розповсюдженим формальний підхід до вивчення учнів та учнівського колективу. Тобто вивчаються переважно особливості окремих психічних процесів та станів (мислення, пам'ять, інтелект), ставлення до навчання тощо. Насправді не слід забувати про основну мету роботи класного керівника – виховання особистості, отже й необхідним та важливим є вивчення саме рівня вихованості учня.

Під **вихованістю** у педагогіці розуміють комплексну властивість особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості у неї соціальної цінних якостей і властивостей, що відображають усебічність її розвитку [2].

Кожна наука, що має справу з вимірюванням, виробляє свої критерії. Є вони й в педагогічній науці, але застосовувана форма вимірювань та методика збору та обробки вихідних та кінцевих даних, що характеризує просунення учнів у вихованні та розвитку, досі недосконалі.

Критерії – це мірило, ознака, на підставі якої оцінюється певна якість. *Критерії оцінювання вихованості* – ознаки, на підставі яких можна дійти висновку про рівень вихованості людини, оцінити результати виховного впливу. А *показником* є якісна або кількісна характеристика окремих властивостей особистості.

Під **рівнем вихованості** школяра слід розуміти ступінь сформованості в нього відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей особистості, які є показниками вихованості [2].

Як можна його виявити? Рівень вихованості учнів проявляється перш за все у стійких навичках поведінки, у вчинках та діях учнів, в їх життєвій позиції. Тому при оцінці результатів виховної роботи важливо виявити наявність у школярів вмінь, навичок та звичок поведінки. Звичайно, слід виявляти і знання в галузі етики. Але головне не в цьому. Учень може добре знати правила поведінки в суспільстві, але не виконувати їх. Нерідко можна зустріти учнів зовні ввічливих, але іноді це служить лише зовнішньою оболонкою, за якою криються егоїзм, індивідуалізм, моральна порожнина. Тому дуже важливо зрозуміти внутрішній світ учнів – їх устремління та бажання, мотиви їх поведінки.

Про рівень вихованості школяра слід судити не за його словами та зовнішніми проявами, а за результатами його діяльності, за ставленням до інших людей. Звичайно, дуже важко проникнути у внутрішній світ учнів, дізнатись, що відбувається в їх розумі та серцях, в свідомості та почуттях. Вчинок учня, його поведінка, ставлення до старших, товаришів характеризують рівень його вихованості. Правильно оцінити рівень вихованості учнів – це означає дати об'єктивну оцінку його поведінки в різноманітних життєвих умовах: на уроці, в позаурочний час, в процесі суспільно корисної діяльності, у спілкуванні, тоді, коли відсутній догляд вихователів і наслідки поведінки не можуть бути оцінені.

Виявлення рівня вихованості учнів, зрозуміло, не може бути одноактним, одномиттєвим. Воно потребує багато часу та використання різноманітних методів та прийомів.

Важливо знайти такі критерії рівня вихованості, які б дозволили правильно оцінити не тільки вчинки учня, але й їх мотиви. Один учень, наприклад, веде себе дисципліновано тому, що це ввійшло у нього в звичку. Другий же робить це з метою заслужити похвалу вчителів, батьків, отримати винагороду. Якщо в першому випадку рівень вихованості учня можна високо оцінити, то у другому випадку учень заслуговує негативну оцінку. Об'єктивну оцінку поведінки школяра можна дати лише за умови вияву мотивів, в силу яких він чинить так, а не інакше.

Досвід показує, що результати виховання проявляються не відразу ж після проведення того чи іншого виховного заходу. Звичайно для цього потрібен певний час.

Перевірити та оцінити результати виховання набагато важче, ніж результати навчання. Щоб виявити та оцінити рівень знань учнів, достатньо опитати їх, запропонувати вирішити контрольні завдання, написати диктант, твір і т. п. Що ж стосується рівня вихованості учнів, то його таким шляхом виявити неможливо.

У психолого-педагогічній літературі є чимало методик і програм діагностики вихованості, які звертаються до різних критеріїв. За спрямованістю, способом і місцем застосування *критерії вихованості умовно поділяють на 2 групи:*

1) критерії, що пов'язані з проявом результатів виховання у зовнішній формі –

судженнях, оцінках, вчинках, діях особистості (провідні якості особистості, основні установки, суспільна спрямованість, поведінка у проблемній ситуації та інше) і

2) критерії, що пов'язані з явищами, прихованими від очей вихователя – мотивами, переконаннями, планами, орієнтаціями особистості.

Головний критерій оцінки вихованості людини – це її справи, вчинки; не слова та обіцянки, а вміння поєднувати слово і діло.

Критерієм виховності кожної особистості є не лише знання законів правил, норм поведінки, а й особливості конкретних дій відповідно до визнаних у даному суспільстві норм і правил. Такі критерії не можуть бути універсальними, бо в кожному конкретному соціальному середовищі є свої норми і правила, а отже, і рівень визнання виховності людини. Тут треба вважати на вік, рівень соціального досвіду учнів та інше.

Таким чином, можна виділити **критерії вихованості** особистості у такий спосіб:

I. Співвіднесення поведінки, ставлень, установок людини до моральних вимог суспільства.

II. Гармонійне сполучення всіх видів виховання (розумового, естетичного, фізичного, трудового тощо) у поведінці, ставленнях, діяльності.

III. Ступень практичного прояву в особистості відчуттів боргу, відповідальності, якості активності, самостійності, надійності.

IV. Співвідношення в установках, спрямованості, поведінці людини колективізму/індивідуалізму, альтруїзму/егоїзму.

V. Співвідношення у людині діяльнісної активності/інерції, пасивності.

VI. Співвідношення внутрішнього гуманізму та зовнішньої вихованості.

VII. Особливості поведінки в ситуаціях, коли відсутній догляд та можлива безвідповідальність за вчинки.

VIII. Поведінка в ситуаціях емоціонального напруження, стресових, екстремальних, ступень самовладання, орієнтації, ясності розуму, свідомості.

IX. Здатність творчо змінювати поведінку у нестандартних умовах.

На основі критеріїв можна виділити відповідно до рівнів певні якості (риси), що притаманні вихованій (невихованій) людині. А потім і рівні вихованості. Традиційно визначають три рівня вихованості: високий, середній і низький. До учнів з *високим* рівнем вихованості відносяться ті, хто успішно виконують основні виконують вимоги до їх поведінки. Учні *середнього* рівня вихованості не завжди і не всі вимоги виконують. А учні з *низьким* рівнем вихованості часто порушують ці вимоги, систематично не виконують свої обов'язки, схильні до протиправної поведінки.

Вкажемо на ознаки прояву в діяльності певних фізичних і соціально педагогічних якостей, характерних для різного рівня вихованості.

Високий рівень виховності

– сформованість наукового світогляду, прагнення до удосконалення навколишнього середовища;	– почуття обов'язку;
– розуміння власного Я з погляду	– національна гідність;
	– високий професіоналізм;
	– прояв доброти, чуйності, гуманізму, милосердя;

фізичного і духовного розвитку;	– великодушність	i
– розумова активність;	справедливість;	
– сформованість високих ідеалів;	– почуття відповідальності;	
– вміння в галузі інтелектуальної	– висока етична культура;	
праці;	– совісність.	

Середній рівень виховності

– спостережливість.	– відвертість.
– розсудливість.	– ентузіазм.
– вразливість.	– наполегливість.
– людяність.	– сміливість.
– енергійність.	– сором'язливість
– працьовитість.	– щедрість.
	– скромність.

Низький рівень виховності

– пасивність.	– замкнутість
– сварливість.	– самолюбство.
– лінощі.	– грубість.
– чванливість.	– егоїзм.
– підступність.	– нахабство.
– жадібність.	– пияцтво.
– непостійність.	– наркозалежність.
– ревнощі.	– паління.
– запальність.	– забіякуватість.
– нерішучість.	– підступність.

Аналіз вихованості учнів часто проводиться за допомогою анкетування.

Анкета для вивчення рівня вихованості учнів. Методика «Вибір».

Мета: виявити ступінь сформованості моральних якостей особистості, становлення школярів до моральних норм суспільства,

Процедура проведення: учням пропонується виконати наступне завдання: як ти діятимеш в таких ситуаціях? Обери відповідь, яка відповідатиме твоєму вчинку або допиши свою відповідь:

1. Тобі дали доручення, яке тобі не по душі, але його виконання необхідне колективу. Як ти вдієш?

- Сумнівно виконаєш доручення.
- Залучиш до виконання товаришів, щоб не виконувати роботу самому.
- Попросиш дати інше, більш цікаве для тебе доручення.
- Знайдеш причини, щоб відмовитись.
- Або...

2. Ти випадково почув, як група твоїх однокласників висловила справедливі, але неприємні зауваження в твою адресу. Як ти вдієш?

- Спробуєш пояснити їм чим викликана твоя поведінка.
- Переведеш розмову на жарт, але намагатимешся виправитися.
- Зробиш вигляд, що нічого не чув.
- Або...

3. Ти випадково, не бажаючи того, причинив зло іншій людині або наніс їй незначний збиток. Як ти діятимеш?

- а) зробиш все можливе, щоб усунути зло.
- б) Вибачишся, пояснивши, що ти зробив це не навмисно.
- в) Зробиш вигляд, що ти не завинив.
- г) Або...

4. Ти став свідком того, як один учень несправедливо образив іншого на твоїх очах. Як ти діятимеш?

- а) Вимагатимеш, щоб він вибачився перед тим, хто постраждав.
- б) Висловиш співчуття тому, кого образили.
- в) Зробиш вигляд, що тебе це не стосується.
- г) Або...

Обробка отриманих даних: Переважний вибір учнями відповіді а) свідчить про активне, стійке, позитивне ставлення до моральних норм (III високий рівень моральної виховності).

Перевага відповіді б) вказує на недостатню стійкість позитивного ставлення до моральних норм – можливі компроміси у поведінці (II – середній рівень).

Перевага відповіді в) характеризує пасивну і недостатньо стійку поведінку і свідчить про переважно негативне ставлення до моральних норм (I – низький рівень моральної вихованості).

Відкрита анкета на виявлення рівня вихованості

1. Чи поважаєте думку інших, якою вона б не була?
2. Чи надаєте Ви послуги старшим?
3. Зазвичай відповідаєте на питання доброзичливо, зрозуміло, привітно?
4. Чи вважаєте себе вихованою людиною?
5. Чи можете дозволити собі розмову з батьками на піднесеному тоні?
6. Зазвичай вибачаетесь за провину?
7. Чи любляете відвідувати театр, виставки, концерти?
8. Чи пунктуальна Ви людина?
9. Люблюєте читати художню літературу?
10. Чи розвинене в Вас відчуття міри?
11. Коли слухаєте співрозмовника, Ви його перериваєте?

Значну інформацію про рівень вихованості школярів можна отримати за допомогою *методу збору незалежних характеристик*, коли окремо один від одного класний керівник, актив класу, сам учень, його батьки, товариши, вчителі характеризують рівень вихованості учня за певною програмою чи планом. Більш оперативно цю інформацію можна одержати і проаналізувати за допомогою педагогічного консиліуму.

Для діагностики оцінних суджень учнів широко практикуються *твори-роздуми* на задану тему: «Толерантність – як я її розумію», «Яким би я хотів бути», «У чому сенс твого життя» тощо. Цінність творів у тому, що вони виражають внутрішні позиції школярів, їх сумніви, роздуми, прагнення.

Одержані відомості розширюють і поглиблюють знання класних керівників про вихованців, показують можливі причини, які сприяють закріпленню і розвитку позитивних проявів особистості чи, навпаки – живлять негативні прояви.

Виявити дійсний рівень вихованості можливо лише за умови використання різних методів. Не можна пізнати особливості характеру та поведінки учня, виявити наявність в нього знань, вмінь та навичок у галузі

виховання за допомогою якого-небудь одного методу.

Відомо, що особистість проявляє себе насамперед в діяльності, тому вивчення учнів обов'язково передбачає організацію їх діяльності та спостереження за нею. Чим активніша ця діяльність, тим яскравіше проявляються особливості школярів. Найбільш яскраво проявляються вони в учнівському колективі, у спілкуванні один з одним. Педагогічна цінність спостережень полягає в тому, що вони дають можливість скласти уявлення про рівень вихованості не за словами та письмовими відповідями, а за конкретними справами, за вчинками та діями.

Методика визначення рівня вихованості особистості передбачає роботу за такими напрямками:

1. Розгляд вихователем поняття «вихованість», визначення критеріїв, рівнів, ознак її сформованості.
2. Вибір доцільних методів діагностування наявного рівня вихованості за допомогою методів: анкетування, тестування, створення педагогічних ситуацій, розгляду продуктів діяльності, спостереження, збору незалежних характеристик.
3. Створення програми вивчення рівня вихованості.
4. Проведення дослідження.
5. Узагальнення результатів, створення рекомендацій щодо подальшого виховання даного учня.
6. Результати вивчення особистості й колективу зберігаються та узагальнюються. Вони слугують опорою для організації і проведення виховної роботи з класом.

Існують спеціальні *форми організації виховної роботи*, які спрямовані на визначення рівня вихованості учнів. Це: психологічні практикуми, тренінгові заняття, спецкурси, клубні заняття за інтересами тощо. Методика їх проведення розкривається у даному посібнику.

Педагогічний консилиум

Консилиум (від лат. consilium – нарада, обговорення) – це форма, яка запозичена з медичної практики, означає нараду лікарів, на якій обговорюється діагноз хворого. Звісно консилиуми збирають тоді, коли виникають утруднення, є необхідність у зміні тактики лікування. Отже й *педагогічний консилиум* доцільний саме тоді, коли необхідно визначитися у подальшому вихованні учня чи групи учнів, виробити педагогічну позицію щодо вчинку учня або становища у класі.

Педагогічний консилиум – групова форма організації обговорення окремої педагогічної проблеми.

На *підготовчому етапі* класний керівник вивчає стан обговорюваної проблеми: вивчає особові справи учнів, відвідує сім'ї, проводить спостереження, застосовує педагогічні ситуації, аналізує успішність та відвідування занять, узагальнює матеріали діагностики. Запрошені вчителі, адміністрація школи, представники громадськості, батьки також опрацьовують з свого боку питання, що розглядаються під час педагогічного консилиуму. Призначається дата та місце проведення, порядок денний.

Проведення педагогічного консилиуму. Вступне слово, зазвичай, надається класному керівникові, який окреслює проблему та висуває своє бачення її. У подальшому пропонуються виступи всіх осіб, що мають відношення до

обговорюваного питання: вчителі, які працюють в класі, батьківський актив, батьки учнів, заступники директора і ін. При необхідності можуть виступити запрошені фахівці: лікарі, психологи, юристи, економісти і ін.

Під час *підведення підсумків* педагогічного консилиуму формулюються висновки й рекомендації, конкретні рішення, визначаються строки їх виконання.

Тематика педконсилиумів: «Причини негативної поведінки учнів 9-А класу», «Шляхи підвищення суспільної активності 5-Б класу», «Стан вихованості учнів 10-Б класу», а також заплановані обговорення особливостей процесу навчання та виховання в щойно сформованих класах.

План проведення педконсилиуму

1. Виступ директора.
2. Ознайомлення з характеристиками класу, окремих учнів. *Класні керівники.*
3. Виступи вчителів-предметників, класовода, бібліотекаря, організатора учнівської молоді, медсестри, психолога.
4. Підбиття підсумків консилиуму. *Заступник директора.*
5. Вироблення рекомендацій.
6. Спостереження за виконанням рекомендацій. *Директор, психологи.*
7. Періодичне заслуховування звітів про індивідуальну та колективну роботу за наслідками консилиуму на педагогічних нарадах.

? Питання для обговорення:

1. Яку роль відіграє діагностика у діяльності класного керівника?

2. Як складається програма вивчення класу, класного колективу?

3. Які відомості може дістати вчитель-предметник, вихователь з результатів діагностики класного колективу? Як можна їх використати для удосконалення навчально-виховного процесу?

4. Навіщо визначається рівень вихованості учнів? Як наявний рівень вихованості впливає на результати навчання, на подальше життя вихованця?

5. Які форми та методи використовуються для діагностики розвитку важливих рис учнів та учнівського колективу?

6. Що собою являє моніторинг якості виховної роботи? Чи може діагностика підмінити моніторинг?

7. Яку роль відіграє моніторинг у здійсненні виховної роботи?

ПІСЛЯМОВА

Розкриваючи методику організації виховної роботи у даному посібнику автори намагалися показати найбільш загальні підходи, ті, які не втрачають свого значення з перебігом часу. Зрозуміло, що кожен вихователь вносить у них щось своє – власний досвід, досвід учнівського колективу, наявні традиції, орієнтується на вік учнів, їх потреби та прагнення, здібності та обдарування. А також враховує можливості школи та батьків, умови регіону, вимоги інструктивно-методичних настанов керівних органів освіти.

Проте педагогічною наукою та шкільною практикою доведена можливість існування технологій в організації виховної роботи, розроблені критерії та показники їх ефективності, орієнтуючись на які педагогічний працівник може здійснити формування найважливіший рис особистості своїх вихованців.

З'ясуйте стан своєї готовності до організації та проведення виховної роботи з учнями та учнівським колективом

Намагайтесь відповісти на питання без консультації з іншими

1. Дайте визначення поняттям: «виховання», «розвиток», «вихованість», «моральна культура».
2. Які державні, нормативні документи, закони регламентують зміст діяльності класного керівника сучасної школи?
3. Що розуміють під: методом виховання, формою виховної роботи. Які Ви знаєте класифікації форм виховної роботи.
4. Чи є відмінність у формах організації та у організаційних формах виховної роботи?
5. Наведіть найбільш привабливу для вас класифікацію форм організації виховної роботи.
6. Які функції виховної години, порядок її організації та проведення, вимоги до відбору змісту і форми реалізації.
7. Що варто враховувати під час відбору тієї чи іншої форми виховної роботи?
8. Наведіть методику організації та проведення виховного заходу, конкретизуйте її за обраною Вами темою.
9. Складіть тематику виховних заходів за різними видами виховання: морального, естетичного, фізичного, трудового, громадянського, екологічного.
10. Назвіть форми й методи діагностики рівня розвитку учня та учнівського колективу.

Завдання-ситуації

I. Розгляньте такий випадок:

«Сім'я Іринки жила дуже скрутно, батько довго хворів і нарешті помер. Матері приходилося важко працювати, навіть на двох роботах, щоб якось звести кінці з кінцями. Все, що було найкраще, віддавалося дівчинці. Коли Ірина підросла вона стала соромитися бідності своєї сім'ї. Дивлячись на подруг стала вимагати від матері купівлі дорогих речей, гроші на відвідування концертів. Одного разу Ірина йшла по вулиці з компанією, назустріч їй йшла стомлена мати. Дівчина гостро відмітила її старий та немодний одяг. І тоді вирішила ...»

1. Підберіть орієнтовний перелік питань етичної бесіди за змістом тексту.
2. Які моральні поняття слід розглянути з учнями під час цієї бесіди? Чи

можете Ви дати наукове визначення цим поняттям.

3. З'ясуйте можливий розвиток подій і відповідну реакцію учнів на них, своє ставлення до відповідей учнів.

4. Сформулюйте підсумок бесіди.

II. Складіть план проведення ігрової програми (свята, розважального вечора), присвяченого Новому року (іншого традиційного свята).

III. Розпишіть етап підготовки усного журналу «Подорож видатними місцями».

IV. Підберіть 2-3 діагностичних методики з виявлення стану розвитку естетичної культури учнів.

V. Складіть порядок денний класних зборів «Моя життєва позиція» й орієнтовні рішення зборів.

VI. Підберіть перелік крилатих виразів до диспуту «У чому краса Людини?».

VII. Підберіть питання до тематичної вікторини.

VIII. Складіть анкету для виявлення стану готовності учнів до вибору професії.

Якщо більшість питань викликає у Вас труднощі, то слід замислитися над необхідністю розширення своїх знань з теорії виховання та методики виховної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безрукова В.С. Педагогика. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 200 с.
2. Бех І.Д. та ін. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / І.Д. Бех [та ін.]// Книга класного керівника: довідково-методичне видання / С.В. Кириленко, Н.І. Косарева. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – С.288-326.
3. Виховні бесіди. 5-8 класи / Л. Шелестова, Ю. Царенко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с.
4. Воропай О. Перлини української культури: Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Дніпропетровськ: Арт-Вертеп, 2007. – 350 с.
5. Друзь З.В. Виховні технології в сучасній школі / З.В.Друзь. – Кривий Ріг: КДПУ, 2005. – 256 с.
6. Захаров И.Н. Профессиональная ориентация школьников / И.Н.Захаров, В.Д.Симоненко. - М.: Просвещение, 1989. – 315 с.
7. Калечиц Т.Н. Внеклассная и внешкольная работа с учащимися / Т.Н.Калечиц, З.А.Кейлина. – М.: Просвещение, 1980. – 110 с.
8. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник / С.Г.Карпенчук. – К.: Вища школа, 2005. – С. 215 – 240.
9. Кацинська Л. Класний керівник: проблеми, досвід, перспективи / Л.Кацинська, Т.Дем'янюк. – Рівне, 1997. – 280 с.
10. Кацинська Л.П. Виховний процес в сучасній школі: методичний посібник / Л.П.Кацинська. – Рівне, 1997. – 159 с.
11. Книга класного керівника: Довідково-методичне видання / С.В. Кириленко, Н.І. Косарева. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 560 с.
12. Кондрашова Л.В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте / Л.В.Кондрашова. – Киев-Одесса: Вища школа, 1988. – 260 с.
13. Кондрашова Л.В. Превентивная педагогика / Л.В.Кондрашова. – К.: Вища школа, 2005. – 231 с.
14. Кондрашова Л.В. Формирование эмоциональной культуры старшеклассников средствами учебно-воспитательного процесса / Л.В.Кондрашова, Л.Е.Соколова. – Кривой Рог, 1994. – 80 с.
15. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / ред. О.В.Сухомлинська // Педагогічна газета Академії педагогічних наук України. –2000. -№6 (72). – червень. –С. 4 – 6.
16. Концепція національного виховання // Рідна школа. - 1995. - №6. – С. 3-8.
17. Красовицький М.Г. Методика виховної роботи / М.Г.Красовицький. – К.: Освіта, 1992. – 215 с.
18. Крикунов А.С. Социально-психологические основы работы классного руководителя / А.С.Крикунов, А.С.Чернышев, А.И. Луныков. – М.:Просвещение. – 1989. – 108 с.
19. Крисаченко В.С. Екологічна культура: навч. посібник / В.С.Крисаченко. – К.: Либідь, 1996. – 352 с.
20. Кульневич С.В. Воспитательная работа в средней школе: от коллективизма к взаимодействию: практич. пособие [для учителей и классных руководителей, студентов пед. заведений] / С.В.Кульневич, Т.П.Лакоценина. - Ростов-н/Д: Учитель, 2000. – 330 с.
21. Куприянов Б.В. Вариативность социального воспитания школьников. Монография. / Б.В.Куприянов. – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2007. – 170 с.
22. Лебедева Л.Д. Арт-терапия в педагогике / Л.Д.Лебедева // Педагогика. – 2000. - №9. – С. 25-29.
23. Литньов В.Є. Теорія і практика громадянського виховання / В.Є.Литньов. – Х.: Основа, 2005. – 150 с.
24. Лихачев Б.Т. Педагогика / Б.Т.Лихачев – М.: Владос, 1998. – 480 с.
25. Макаренко А. С. Методика организации воспитательного процесса / А.С.Макаренко. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1950. – 108с.
26. Максимова В.Г. Педагогическая диагностика в школе/ В.Г.Максимова. – М.: Академия,

2002. – 272 с.

27. Методика виховної роботи з використанням народних традицій: методичні рекомендації / Л.Є.Соколова, І.В.Соколова. – Кривий Ріг: КДПУ, 2000. – 50 с.

28. Мистецтво шкільного самоврядування / М. Голубенко. – К.: Ред. загальнопедагог. газ., 2004. – 120 с.

29. Планирование воспитательной работы в классе: методическое пособие / ред. Е.Н. Степанова. – М.: СФЕРА, 2001. – 128 с.

30. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти // Книга класного керівника: довідково-методичне видання / С.В. Кириленко, Н.І. Косарева. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – С.135-139.

31. Про організацію та проведення свят у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України: Методичний лист МОН України від 14.10.04.Ю, № 14/18.1-866 // Книга класного керівника: довідково-методичне видання / С.В. Кириленко, Н.І. Косарева. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – С.139-147.

32. Профессиональная ориентация учащихся: учеб. пособие для студентов пед.ин-тов / ред. А.Д. Сазонова. – М.: Просвещение, 1988. – 221 с.

33. Психологические тесты / ред. А.А. Карелина. – [в 2-х томах]. – М.: Академия, 2002.

34. Психологический словарь / ред. В.И. Войтко. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.

35. Рожков М.И. Класному керівнику / М.И.Рожков. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 310 с.

36. Рожков М.И. Теория и методика воспитания: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / М.И.Рожков, Л.В.Байбородова. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 384 с.

37. Сазонов В.П. Организация воспитательной работы в классе / В.П.Сазонов. – М.: Академия, 2000. – 158 с.

38. Сорока Г.І. Організація виховної роботи: планування, аналіз, методичне забезпечення / Г.І.Сорока. – Х.: Основа, 2005. – 128 с.

39. Степанов П.В. Диагностика и мониторинг процесса воспитания в школе / П.В. Степанов, Д.В. Григорьев, И.В. Кулешова. - М.: Академия: АПКиПРО, 2003. - 82 с.

40. Сценарії народних свят / Л. Курінчук. – К.: Шкільний світ, 2003. – 112 с.

41. Таланчук Н.М. Системно-социальная концепция школьного воспитания / Н.М.Таланчук. – Казань, 1991. – 215 с.

42. Титова Е.В. Если знать, как действовать / Е.В.Титова. – М.: Просвещение, 1993. – 200 с.

43. Уманский Л.П. Психология организаторской деятельности / Л.П.Уманский. – М.: Просвещение, 1980. – 240 с.

44. Философский энциклопедический словарь / ред. Л.Ф.Ильичева, П.Н. Федосеева [и др.]. – М.: Политиздат, 1983. – 630 с.

45. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібник / М.М.Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 560 с.

46. Фридман Л.М. Изучение личности учащихся и ученических коллективов / Л.М.Фридман Т.А.Пушкина, И.Д.Каплунович. – М.: Просвещение, 1988. – 207 с.

47. Школа класного керівника/ М. Голубенко. – К.: Шкіл. світ, 2005. – 128 с.

48. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах / П.М.Щербань. - К.: Вища школа, 2004. – 207 с.